stefan zweig

Evadare în nemurire
Cucerirea Bizanțului
Geniul unei nopți
Minutul lumii la Waterloo
Elegia de la Marienbad
Lupta pentru Polul Sud

ORELE ASTRALE ALE OMENIRII

Editura muzicală

STEFAN ZWEIG

ORELE ASTRALE ALE OMENIRII

Coperta: *George Leolea*

Stefan Zweig
STERNSTUNDEN DER MENSCHHEIT
Fischer Bücherei KG, 1964
Frankfurt am Main und Hamburg

CUPRINS

PREFAȚĂ 7
EVADARE ÎN NEMURIRE 9
CUCERIREA BIZANȚULUI 32
REÎNVIEREA LUI GEORG FRIEDRICH HÄNDEL 57
GENIUL UNEI NOPȚI 77
MINUTUL LUMII LA WATERLOO 92
ELEGIA DE LA MARIENBAD 108
DESCOPERIREA ELDORADOULUI 118
MOMENT EROIC 128
PRIMUL CUVÎNT PESTE OCEAN 135
LUPTA PENTRU POLUL SUD 157
POSTFAȚĂ 177

PREFAȚĂ

Nici un artist nu este artist tot timpul, pe întreg parcursul celor douăzeci și patru de ore ale existenței sale zilnice ; tot ceea ce este esențial, tot ceea ce este durabil în reușitele sale, se înfăptuiește în numai puținele și rarele momente de inspirație. La fel și istoria, pe care o admirăm ca pe cea mai mare poetă, cea mai mare artistă a tuturor timpurilor ; nici ea nu este în permanență creatoare. Și în acest „tainic atelier al lui Dumnezeu“, cum o numește Goethe cu venerație, se petrec nespus de multe lucruri oarecare, banale, cotidiene. Și aici, ca pretutindeni în artă și în viață, momentele sublime, de neuitat, sînt rare. De obicei, istoria nu face decît să adauge, ca o cronicară nepăsătoare și perseverentă, verigă după verigă, la acel lanț imens care străbate mileniile, înșiruind fapt după fapt, căci orice moment de încordare are nevoie de timp pentru pregătirea sa, fiecare eveniment adevărat trebuie să se poată desfășura. Întotdeauna sînt necesari, în sînul unui popor, milioane de oameni, pentru ca să apară un geniu, întotdeauna trebuie să se scurgă milioane de ore nefolositoare ale timpului lumii, pînă ce se arată o oră cu adevărat istorică, o oră astrală a omenirii.

Dacă în artă apare un geniu, el supraviețuiește vremurilor ; dacă apare o astfel de oră a lumii, atunci ea se dovedește hotărîtoare pentru decenii și veacuri întregi. Așa cum în vîrful paratrăsnetului se concentrează electricitatea întregii atmosfere, așa se adună, în cel mai restrîns interval de timp, o neînchipuită bogăție de întîmplări. Ceea ce în vremi obișnuite se desfășoară în voie, succesiv sau concomitent, se concentrează într-un singur moment, de care depinde și care hotărăște totul : un singur Da, un singur Nu, un Prea devreme sau un Prea tîrziu fac ceasul acesta ireversibil pentru o sută de generații și decid asupra vieții unui individ, a unui popor și chiar a drumului pe care o apucă destinul omenirii întregi.

Astfel de ore dramatice condensate, alese de soartă, în care o hotărîre ce va înfrunta timpul este comprimată într-o singură zi din calendar, o singură oră și adesea doar într-o singură clipă, sînt rare în viața fiecărui om și rare în decursul istoriei. Cîteva asemenea ore astrale, din toate vremurile și din toate locurile — le-am numit astfel deoarece, luminoase și statornice ca aștrii, depășesc în strălucire noaptea efemeră — încerc să le evoc aici. Nicăieri nu am încercat să schimb, prin vreo născocire proprie, nuanțele sau să accentuez cumva adevărurile sufletești ale întîmplărilor exterioare sau interioare. Căci în acele momente sublime cînd creează în mod desăvîrșit, istoria nu are nevoie de o mînă care să o ajute. Acolo unde cîrmuiește cu adevărat ca poetă, ca dramaturgă, nici un poet nu trebuie să încerce să o depășească.

EVADARE ÎN NEMURIRE

Descoperirea Oceanului Pacific

25 septembrie 1513

Se echipează o corabie

La prima sa întoarcere din America, pe care o descoperise, în marşul său triumfal pe străzile înguste ale Barcelonei şi Sevillei, Columb arătase tot felul de lucruri de preţ şi curiozităţi, oameni cu pielea roşie, de o rasă necunoscută, animale nemaivăzute, papagali multicolori ţipînd fără încetare, tapiri greoi, apoi plante şi fructe ciudate, aclimatizate mai tîrziu în Europa, ca porumbul indian, tutunul şi nuca de cocos. Toate acestea provoacă uimirea mulţimii entuziasmate, dar ceea ce tulbură cel mai mult pe rege şi pe regină, ca şi pe sfetnicii lor, sînt cele cîteva lădiţe şi coşuleţe cu aur. Aurul pe care Columb l-a adus din Noua Indie nu e prea mult : cîteva obiecte de podoabă, obţinute prin schimb sau prin jaf de la indigeni, cîteva bare mici de aur şi cîteva grămăjoare de grăunţe aurii — mai mult praf de aur decît aur — abia dacă din toată prada se pot face cîteva sute de ducaţi. Dar genialul fantast Columb, care crede cu fanatism numai ceea ce vrea să creadă şi care, prin noul drum spre Indii, dovedise atît de temeinic că avusese dreptate, se laudă, cu toată sinceritatea, că ceea ce a adus e doar o primă şi măruntă dovadă din ceea ce se găseşte acolo. Dispune de informaţii demne de încredere că pe aceste noi insule sînt uriaşe mine de aur. Preţiosul metal se găseşte, în unele locuri, sub un strat subţire de pămînt. Sînt suficiente cîteva lovituri de cazma pentru

a-l dezgropa. Mai departe, spre sud, există țări, unde regii beau din cupe de aur, iar aurul valorează mai puțin decît plumbul în Spania. Regele, veșnic în lipsă de bani, ascultă cu încîntare crescîndă relatările despre acest nou Ofir, care îi aparține. Deocamdată, Columb e prea puțin cunoscut în ce privește nesăbuita-i exaltare, pentru ca făgăduielile sale să trezească îndoieli. Se echipează în grabă o mare flotă, pentru cea de a doua călătorie ; și acum nu mai e nevoie nici de toboșari, nici de recrutori, pentru strîngerea echipajelor. Vestea despre noul Ofir, unde aurul poate fi adunat cu mîinile goale, înnebunește întreaga Spanie. Cu sutele, cu miile se îmbulzesc cei ce vor să plece spre noul El Dorado, spre țara aurului.

Dar ce talaz tulbure al lăcomiei năvălește acum dinspre orașe, sate, cătune ! Spre Palos și Cádiz nu se grăbesc să vină numai gentilomi onorabili, care vor să-și aurească blazonul, nu numai aventurieri temerari sau soldați viteji, ci toate lepădăturile, toată drojdia Spaniei. Hoți însemnați cu fierul roșu, tîlhari, borfași, care caută în țara aurului afaceri mai mănoase, datornici care fug de creditorii lor, soți care vor să scape de soțiile lor cicălitoare, tot soiul de *desperados*, oameni cu existențele ratate sau căutați de poliție, toți se oferă pentru noua flotă. E o bandă pestriță de naufragiați ai vieții, hotărîți să se îmbogățească dintr-o singură lovitură și în acest scop sînt dispuși la orice mîrșăvie, la orice crimă. Într-atîta i-au aprins pe toți aceștia poveștile fanteziste ale lui Columb — cum că în țările acelea trebuie doar să înfigi o sapă și vezi strălucind bulgări de aur — încît cei înstăriți își iau servitori și catîri, ca să care cu ei cît mai mult din metalul prețios. Cei ce nu izbutesc să fie primiți în expediție caută cu orice preț s-ajungă acolo pe o altă cale. Fără să aștepte o încuviințare regală, aventurieri înrăiți echipează corăbii pe propria lor cheltuială, numai să ajungă mai repede dincolo, să pună mîna pe cît mai mult aur. Dintr-o dată, Spania scapă de nenumărate elemente primejdioase, de toate scursorile societății.

Guvernatorul insulei Española (mai tîrziu San Domingo sau Haiti) constată cu groază cum acești oaspeți nechemați inundă insula care i-a fost încredințată. An de an, vasele aduc noi încărcături de indivizi tot mai recalcitranți. Dar tot atît de dezamăgiți sînt și noii-veniți, căci aurul este aici departe de a se găsi pe toate drumurile, iar de la nefericiții băștinași, asupra cărora se năpustesc ca niște bestii lacome, nu se mai poate scoate nici un grăunte. Hoardele prădalnice, cărora li se scurg ochii după metalul galben, cutreieră locurile în lung și în lat, spre spaima bieților indieni și spre spaima guvernatorului. În zadar încearcă acesta să-i prefacă în coloniști, dîndu-le pămînt și vite din belșug, ba chiar și vite umane — anume șaizeci pînă la șaptezeci de indigeni drept sclavi fiecăruia. Dar nici preacinstiții *hidalgos* [1], nici foștii tîlhari nu au de gînd să devină fermieri. N-au străbătut doar oceanul ca să cultive cereale și să păzească vitele. În loc să se îngrijească de semănat și recoltat, îi torturează pe sărmanii indieni — în cîțiva ani au izbutit să extermine toată populația băștinașă — sau zac prin taverne. În scurt timp, cei mai mulți s-au înglodat pînă peste cap în datorii față de negustori și cămătari, astfel încît, în afara pămînturilor, trebuie să-și vîndă pînă și hainele, pălăria, ba chiar și ultima cămașă.

De aceea, toți acești ratați din Española primesc cu bucurie vestea că *bachiller*[2]-ul Martin Fernandez de Enciso, un om bine văzut de pe insulă, un jurist respectabil, echipează un vas — aceasta se întîmplă în anul 1510 — pentru a veni cu forțe noi în ajutorul coloniei sale de pe *terra firma* [3]. Doi faimoși aventurieri, Alonzo de Ojeda și Diego de Nicuesa, obținuseră în anul 1509, de la regele Ferdinand, privilegiul de-a întemeia o colonie în apropierea istmului de Panama și a coastei Venezuelei, pe care o denumiseră, în mod pripit, Castilia del Oro — Castilia de Aur ; fascinat de numele acesta răsunător și înșelat de palavre, Enciso, omul cunoscător în ale legilor, dar necunoscător în ale vieții, își investise întreaga avere în această întreprin-

[1] Nobili (span.).
[2] Licențiat (span.).
[3] Continent (lat.).

dere. Dar din colonia nou-întemeiată de la San Sebastian, în golful Uraba, nu vine nici un fel de aur, ci numai strigăte disperate de ajutor. Jumătate din coloniști a pierit în luptele cu băștinașii, iar cealaltă jumătate este în primejdie de a muri de foame. Pentru a salva banii investiți, Enciso riscă și ce-i mai rămăsese din avere, spre a echipa o expediție de salvare. Îndată ce află vestea că Enciso are nevoie de soldați, toți *desperados*, toți vagabonzii din Española vor să folosească acest prilej pentru a o șterge de acolo. Doar, doar să scape de creditori și de supravegherea severului guvernator ! Dar creditorii sînt vigilenți ; ei își dau seama că principalii lor datornici vor să fugă și că odată plecați nu-i vor mai revedea nicicînd. Cer deci cu insistență guvernatorului ca nimeni să nu poată pleca fără o aprobare specială. Guvernatorul încuviințează pe deplin cererea lor. Se hotărăște ca portul să fie supravegheat cu strășnicie. Vasul lui Enciso trebuie să rămînă în afara acestuia, în larg. Bărcile autorităților patrulează neîncetat, pentru ca nici un nechemat să nu se strecoare pe punte. Cu o amărăciune neînchipuită, toți acei *desperados*, care se tem mai puțin de moarte decît de închisoarea pentru datornici sau de munca cinstită, văd cum vasul lui Enciso pornește, fără ei, cu pînzele umflate, către aventură.

Omul din ladă

Cu pînzele umflate se îndreaptă vasul lui Enciso, din Española, spre coasta continentului american ; curînd contururile insulei se pierd în zare. Călătoria e liniștită, nimic deosebit nu se întîmplă la început, în afară cel mult de faptul că un cîine de vînătoare de o forță neobișnuită — este fiul faimosului copoi Becericco, el însuși cunoscut sub numele de Leoncico — aleargă de colo pînă colo, neliniștit, pe punte și adulmecă prin toate colțurile. Nimeni nu știe cui îi aparține acest animal puternic și cum a ajuns pe bord. Pînă la urmă, se mai observă că animalul nu poate fi îndepărtat din fața unei lăzi foarte mari cu provizii, care fusese urcată la bord în ultima zi. Dar iată, pe neașteptate, lada se deschide singură și din ea apare un bărbat, cam de

vreo treizeci și cinci de ani, bine echipat, cu sabie, coif și pavăză, asemenea lui Santiago, sfîntul protector al Castiliei. Este Vasco Nuñez de Balboa, care dă astfel o primă dovadă a curajului și ingeniozității sale ieșite din comun. Născut la Jerez de los Caballeres, dintr-o familie nobilă, plecase ca simplu soldat, împreună cu Rodrigo de Bastides, spre Lumea Nouă și, după multe pribegii, naufragiase în fața Españolei. Zadarnic încercase guvernatorul să facă din Nuñez de Balboa un bun colonist. După numai cîteva luni, părăsește pămîntul ce-i fusese încredințat și ajunge într-o situație atît de falimentară, încît nu mai știe cum să scape de creditori. Însă în timp ce datornicii ceilalți stau pe țărm și privesc, cu pumnii strînși, la bărcile de patrulare ale autorităților, care-i împiedică să se refugieze pe vasul lui Enciso, Nuñez de Balboa izbutește să ocolească cu îndrăzneală bariera lui Diego Columbus, strecurîndu-se într-o ladă goală de provizii. Aceasta e urcată la bord de complicii săi și, în iureșul plecării, șiretlicul său temerar trece neobservat. Abia cînd vasul se află destul de departe ca să nu se mai pună problema întoarcerii din pricina lui, pasagerul clandestin se arată. Iată-l deci la bord.

Enciso, *bachiller*-ul, este un om al legii și ca toți cei de o seamă cu el, are prea puțină înțelegere pentru romantism. Ca *alcalde* [1], ca șef al poliției în noua colonie, nu vrea să tolereze acolo paraziți și indivizi cu existențe dubioase. Așadar îi spune răspicat lui Nuñez de Balboa că nici nu se gîndește să-l ia cu el și că-l va debarca pe țărmul primei insule pe lîngă care vor trece — fie ea locuită sau nu.

Dar lucrurile iau o altă întorsătură. În timp ce vasul se îndreaptă spre Castilia del Oro, întîlnesc o altă corabie — lucru neobișnuit pentru vremurile acelea, cînd doar cîteva duzini de corăbii navigau pe acele mări necunoscute — încărcată cu oameni și condusă de un bărbat al cărui nume va fi curînd celebru în întreaga lume, Francisco Pizarro [2]. Ei vin din San Sebastian, colonia lui Enciso. La început se crede că sînt rebeli care și-au părăsit fără vreo încuviin-

[1] Primar, demnitar cu funcții de magistrat (span). Notele aparțin traducătorului.

[2] Francisco Pizarro (aprox. 1475—1541), conchistador spaniol ; pornind din Panama, a cucerit, între 1531—1534, Imperiul incașilor.

țare posturile. Dar, spre disperarea sa, Enciso află că San Sebastian nu mai există, că ei înșiși sînt ultimii supraviețuitori din fosta colonie ; comandantul Ojeda s-a îmbarcat pe un vas și a fugit. Ceilalți nu dispuneau decît de două brigantine. Au trebuit să aștepte pînă ce n-au mai rămas vii decît șaptezeci de oameni, astfel încît să încapă în cele două ambarcațiuni. Dintre acestea, una a naufragiat, iar cei treizeci și patru de oameni ai lui Pizzaro sînt ultimii supraviețuitori ai Castiliei del Oro. Și acum încotro ? După ce ascultă relatările lui Pizarro, oamenii lui Enciso nu sînt deloc dornici să se expună climei de mlaștină a coloniei părăsite și nici săgeților otrăvite ale băștinașilor. Întoarcerea la Española li se pare singura soluție. În aceste momente primejdioase, intervine pe neașteptate Vasco Nuñez de Balboa. El cunoaște bine, din prima sa călătorie, pe care a făcut-o cu Rodrigo de Bastidas, toată coasta Americii Centrale și își amintește de un loc numit Darien, pe malul unui rîu cu nisip aurifer, unde indigenii s-au arătat prietenoși. Acolo și nu în acel loc nenorocit, trebuie întemeiată noua colonie.

Imediat, întregul echipaj se alătură lui Nuñez de Balboa. După propunerea lui, corabia se îndreaptă spre Darien, pe istmul de Panama ; are loc mai întîi obișnuitul masacru în rîndurile băștinașilor și deoarece printre lucrurile jefuite se găsește și aur, acești *desperados* hotărăsc să întemeieze aici noua colonie, căreia, cu pioasă recunoștință, îi dau numele Santa Maria de la Antigua del Darien.

Ascensiune primejdioasă

Curînd nefericitul finanțator al coloniei, juristul Enciso, se va căi amar de-a nu fi aruncat la timp peste bord lada cu cel ce se ascundea în ea, Nuñez de Balboa. Peste numai cîteva săptămîni, acest bărbat îndrăzneț are în mîinile sale întreaga putere. Juristul Enciso, educat în respectul disciplinei și al ordinii, încearcă, în calitatea sa de *alcalde mayor* și în lipsa guvernatorului, să administreze colonia în numele coroanei spaniole. În coliba jalnică a unui indian, el elaborează o serie de ordonanțe, cu aceeași

severitate și conștiinciozitate ca şi cînd s-ar afla în propriul lui birou juridic din Sevilla. În acest ţinut încă sălbatic, neexplorat, el interzice soldaților să cumpere aur de la indigeni, considerînd că e un privilegiu al coroanei. Încearcă să impună bandei nedisciplinate ordinea și legea. Dar, din instinct, aventurierii se alătură omului spadei și se răzvrătesc împotriva omului care mînuie condeiul. Curînd Balboa devine adevăratul stăpîn al coloniei. Enciso trebuie să fugă pentru a-și salva viaţa, iar cînd, în sfîrșit, sosește Nicuesa, unul dintre guvernatorii numiți de rege pentru *terra firma* ca să restabilească ordinea în colonie, Balboa nici nu-l lasă să debarce. Nefericitul Nicuesa, alungat din locurile care-i fuseseră încredinţate, trebuie să plece și se îneacă pe drumul întoarcerii.

Nuñez de Balboa, omul din ladă, este acum stăpînul coloniei. Cu tot succesul reputat, Balboa nu prea se simte la largul său, căci faptele sale constituie un act de rebeliune deschisă față de rege. El nu poate să spere că va fi iertat, cu atît mai mult cu cît, din vina lui, guvernatorul trimis și-a găsit moartea. Nuñez știe că fugarul Enciso este în drum spre Spania, că îl acuză de rebeliune şi că, mai devreme sau mai tîrziu, va fi judecat pentru fapta sa. Dar, cu toate acestea, Spania este departe și mai e multă vreme pînă ce un vas străbate de două ori oceanul. Balboa, tot atît de isteț pe cît e de curajos, caută singura cale posibilă pentru a-și prelungi cît mai mult exercițiul puterii pe care a uzurpat-o. Știe că-n vremea lui, succesul justifică orice fărădelege și că furnizarea unei cantități mari de aur tezaurului regal potolește sau cel puțin amînă orice acțiune penală ; trebuie deci să găsească în primul rînd aur, căci aurul înseamnă putere ! Împreună cu Pizarro, supune și pradă pe băștinașii din apropiere și în plin măcel are un succes decisiv. Unul dintre *cazici* [1], pe nume Careta, pe care-l atacase în chip perfid, încălcînd cele mai elementare legi ale ospitalității, îi propune, fiind în primejdie de moarte, un tîrg. În loc să-și facă din indieni dușmani, să încheie cu tribul său o alianță, iar drept chezășie a credin-

[1] Căpetenii la unele triburi de indieni americani (de la *cacique* — span.).

ței ce i-o poartă îi oferă pe fiica sa. Nuñez de Balboa își dă de îndată seama cît de util îi este să aibă un prieten puternic și demn de încredere printre băștinași. Primește oferta lui Careta și ceea ce este de mirare, o iubește și rămîne credincios fetei indiene pînă în cel din urmă ceas al său. Împreună cu Careta, Balboa subjugă pe toți indienii din împrejurimi. Dobîndește astfel o asemenea autoritate printre ei, încît și cel mai puternic șef de trib, pe nume Comagre, îl invită plin de respect la el.

Această vizită la marele Comagre reprezintă momentul istoric decisiv din viața lui Vasco Nuñez de Balboa, care pînă acum nu fusese decît un *desperado* oarecare, un rebel înrăit împotriva coroanei, sortit condamnării la spînzurătoare sau la decapitare de către autoritățile din Castilia. Comagre îl primește într-o casă mare de piatră, a cărei bogăție îl umple de uimire pe Vasco Nuñez. Cu acest prilej, gazda îi oferă, din proprie inițiativă, oaspetelui, patru mii de uncii de aur. Apoi este însă rîndul lui Comagre să fie uluit. Îndată ce acești fii ai soarelui, acești străini puternici ca zeii, primiți cu atîta stimă, zăresc aurul, își pierd cu totul orice demnitate. Se năpustesc unii asupra altora ca dulăii scăpați din lanț, săbiile ies din teacă, pumnii se strîng, încep să urle, se-nfurie la culme și fiecare caută să smulgă cît mai mult aur. Cu uimire și dispreț asistă indianul la încăierare. Este veșnica mirare a fiilor naturii, din toate colțurile lumii, în fața oamenilor civilizați, pentru care o mînă de metal galben e mai de preț decît toate cuceririle spirituale și tehnice ale culturii lor.

În cele din urmă, Comagre le vorbește, iar spaniolii ascultă, înfiorați de aviditate, cuvintele care li se traduc. Ce curios, spune Comagre, ca voi să vă certați pentru astfel de nimicuri, din pricina unui metal atît de comun, expunîndu-vă viața atîtor neplăceri și primejdii. Dincolo de acești munți înalți, se află o mare uriașă și toate fluviile care se varsă în ea poartă în ele aur. Acolo trăiește un popor care călătorește, ca și voi, în vase cu pînze și cu vîsle, iar regii săi mănîncă și beau din vase de aur. Acolo puteți găsi cît veți pofti din acest metal galben. Drumul este primejdios, pentru că șefii de triburi vor încerca să vă împie-

dice trecerea. Dar, oricum, este un drum care durează doar cîteva zile.

Cele auzite merg drept la inima lui Vasco Nuñez de Balboa. În sfîrșit, au dat de urma legendarei țări a aurului, la care visaseră ani de-a rîndul. Predecesorii săi au căutat-o în toate locurile, la nord și la sud și acum ea se găsește doar la cîteva zile de drum — desigur dacă acest Comagre le-a spus adevărul. În același timp, se adeverește și existența celuilalt ocean, pe care l-au căutat în zadar Columb, Cabot[1], Cortereal[2], toți marii, toți celebrii navigatori ; cu aceasta a fost de fapt aflat și drumul în jurul pămîntului. Numele celui care va descoperi primul acest nou ocean, luîndu-l în stăpînire pentru țara sa, nu va fi niciodată dat uitării în lume. Și Balboa știe acum care e fapta prin care-și va răscumpăra toate păcatele și va dobîndi o glorie eternă : să treacă cel dintîi peste istm pînă la Mar del Sur, pînă la Marea Sudului, care duce spre India și să cucerească noul Ofir pentru coroana spaniolă. În acest ceas, în casa lui Comagre, destinul i-a fost hotărît. Din această clipă, viața unui aventurier oarecare a căpătat un sens înalt, depășind cu mult vremea sa.

Evadare în nemurire

Nu există fericire mai mare pentru soarta unui om decît să-și decopere, la mijlocul existenței sale, în anii creatori ai maturității, scopul propriei vieți. Nuñez de Balboa știe ce este pentru el în joc : fie o moarte mizerabilă pe eșafod, fie nemurirea. În primul rînd, trebuie să încheie pace cu coroana ; să legitimeze și să legalizeze în același timp detestabila-i faptă, uzurparea puterii ! În acest scop, rebelul de ieri trimite astăzi, ca un preazelos supus, lui Pasamonte, vistiernicul regal din Española, nu numai a cincea parte din darurile lui Comagre, care se cuvine de drept coroa-

[1] Giovanni Cabot (1450—1498), navigator venețian de origină genoveză ; a ajuns în 1946 pînă la Labrador.

[2] Cortereal — familie de navigatori portughezi celebri din secolul al XVI-lea (Gaspar, Miguel).

nei ; dar, ca mai bun cunoscător în ale vieții decît severul jurist Enciso, mai trimite în particular vistiernicului și o sumă importantă de bani, cu rugămintea de-a fi confirmat în calitate de comandant al coloniei. De fapt, Pasamonte n-are dreptul să numească în funcții, totuși, în schimbul aurului primit, îi trimite lui Nuñez de Balboa un document provizoriu, în fond lipsit de valoare. Totodată, Balboa, care vrea să se asigure cît mai deplin, îmbarcă pe doi din oamenii săi de încredere spre Spania, ca aceștia să informeze Curtea în legătură cu meritele sale față de coroană și de asemenea să dezvăluie prețioasele informații pe care le-a aflat cu dibăcie de la căpetenia indiană. El comunică Sevillei că îi trebuie doar un detașament de o mie de soldați ; dacă i se trimit, el se obligă să obțină ceea ce nici un spaniol înaintea sa n-a obținut. Dă toate asigurările că va descoperi noul ocean, precum și multcăutata țară a aurului, pe care Columb a făgăduit-o în van și pe care el, Balboa, o va cuceri.

Totul pare să ia acum o întorsătură prielnică pentru acest om pînă nu de mult pierdut, pentru acest rebel și *desperado*. Dar vasul următor care sosește din Spania aduce vești rele. Unul dintre complicii care l-au ajutat în rebeliune, și pe care îl trimisese mai demult la Curte ca să dezmintă acuzațiile prădatului Enciso, îi dă de știre că este în primejdie, ba chiar în primejdie de moarte. Juristul înșelat a ajuns cu plîngerea împotriva uzurpatorului autorității sale pînă în fața instanțelor judecătorești, iar Balboa a fost condamnat să-i plătească despăgubiri. În schimb, vestea despre Marea Sudului aflată atît de aproape, veste care l-ar fi putut salva, nu sosise încă. În orice caz, cu vasul următor, trebuie să vină o persoană învestită cu o împuternicire judecătorească, ca să-l tragă la răspundere pe Balboa pentru răzvrătirea sa, și fie să-l judece pe loc, fie să-l aducă, în lanțuri, în Spania.

Vasco Nuñez de Balboa înțelege că este pierdut. Sentința a fost pronunțată mai înainte ca să fi ajuns vestea privind Marea Sudului și Coasta de Aur. Desigur că informațiile sale vor fi pînă la urmă folosite, în timp ce capul lui se va rostogoli în nisip — un altul va fi acela care va duce la îndeplinire planul său, planul la care a visat atît de mult ; în ce-l privește nu mai poate spera nimic de la

Spania. Se știe că el l-a trimis la moarte pe guvernatorul legal, că el l-a alungat din slujbă în mod arbitrar pe *alcalde* ; dacă sentința va fi doar închisoarea, va trebui să o considere îngăduitoare, față de alternativa ispășirii cutezanței pe butucul de execuție. Nu poate conta pe prieteni influenți, căci el însuși și-a pierdut autoritatea, iar cel mai bun avocat al său — aurul — are deocamdată un glas prea slab pentru a-i obține iertarea. Un singur lucru l-ar mai putea scăpa de pedeapsa cu care trebuie să-și plătească îndrăzneala — și anume o îndrăzneală și mai mare. Dacă descoperă celălalt ocean și noul Ofir înaintea sosirii trimisului justiției, înainte ca zbirii să-l înșface și să-i pună cătușele, atunci se mai poate salva. O singură cale de evadare i-a mai rămas aici, la capătul lumii, evadarea într-o faptă măreață, evadarea în nemurire.

Nuñez de Balboa hotărăște de aceea să nu-i mai aștepte pe cei o mie de soldați ceruți din Spania pentru cucerirea oceanului necunoscut și bineînțeles nici pe trimisul justiției spaniole. Mai bine să încerce, cu oameni puțini, dar hotărîți, fapta nemaipomenită ! Mai bine să piară cu cinste într-una dintre cele mai cutezătoare aventuri ale tuturor timpurilor, decît să fie tîrît rușinos pe eșafod, cu mîinile legate. Nuñez de Balboa strînge pe toți coloniștii și le face cunoscută intenția sa de a trece istmul ; fără să le ascundă greutățile, îi întrebă cine vrea să-l urmeze. Curajul său dă și celorlalți curaj. O sută nouăzeci de soldați, aproape toți oamenii apți de luptă, sînt gata să i se alăture. De armament nu mai trebuie să se îngrijească în mod special, căci cu toții trăiesc doar într-o permanentă stare de război. La 1 septembrie 1513, pentru a scăpa de spînzurătoare sau de temniță, Nuñez de Balboa, erou și bandit, aventurier și rebel, își începe marșul spre nemurire.

Clipa nepieritoare

Trecerea istmului de Panama începe în provincia Coyba, micul stat al căpeteniei Careta, a cărui fiică a devenit tovarășa de viață a lui Balboa ; Nuñez de Balboa n-a ales cel mai îngust loc de trecere și din această pricină a

prelungit, fără să știe, cu cîteva zile drumul cel primejdios. Dar pentru o astfel de încercare temerară, lucrul cel mai important era să-și asigure prietenia unui trib de indieni, spre a obține întăriri sau pentru o eventuală retragere. Membrii expediției se îmbarcă în zece luntre mari, care pornesc din Darien spre Coyba ; sînt o sută nouăzeci de soldați, înarmați cu sulițe, săbii, archebuze și arbalete, însoțiți de o ceată mare de copoi sîngeroși. Careta, aliatul lor, le pune la dispoziție pe indienii săi, drept călăuze și cărăuși ; astfel, la 6 septembrie începe marșul glorios peste istm, care pune la grea încercare puterea de rezistență a acestor aventurieri temerari și căliți. Într-o arșiță ecuatorială sufocantă și moleșitoare, spaniolii trebuie să treacă mai întîi prin depresiunile mlăștinoase, aducătoare de friguri, care, chiar secole mai tîrziu, la săparea canalului Panama, vor secera multe mii de lucrători. Încă din primele ceasuri trebuia croit, cu toporul și cu sabia, un drum prin locuri neumblate, prin jungla otrăvită a lianelor. Ca printr-o uriașă mină verde, cei aflați în avangarda expediției deschid celorlalți o cale îngustă prin hățiș, pe care apoi pășesc, unul după altul, într-un șir fără sfîrșit, oamenii din armata conchistadorului, cu armele mereu pregătite, zi și noapte, cu simțurile veșnic treze, pentru a respinge orice atac neașteptat al băștinașilor. Căldura devine sufocantă, în întunericul umed și apăsător de sub cupola cețoasă a uriașilor copaci, deasupra cărora soarele arde necruțător ; plini de sudoare și cu gîtlejurile uscate, oamenii, îngreunați de echipamentul lor, se tîrăsc milă după milă mai departe ; apoi, din senin, ploaia năprasnică se abate ca un uragan asupră-le, mici pîraie se transformă repede în torente amenințătoare, care trebuie să fie străbătute cu piciorul sau trecute peste poduri nesigure, improvizate de către indieni din împletituri de rafie. Drept hrană, spaniolii de-abia dacă au o mînă de mălai ; nedormiți, flămînzi, însetați, înconjurați de miriade de insecte care îi înțeapă și le sug sîngele, își croiesc drumul înainte, cu hainele sfîșiate de spini, cu picioarele rănite, cu ochii strălucind de friguri, cu obrajii umflați de înțepăturile țînțarilor, ziua fără odihnă, noaptea fără somn ; curînd sînt la capătul puterilor. Chiar după prima săptămînă de marș, o bună parte din

oameni nu mai rezistă eforturilor şi Nuñez de Balboa, care ştie că de-abia acum încep adevăratele primejdii, poruncește ca toţi cei bolnavi de friguri şi cei istoviţi să rămînă mai bine pe loc. Aventura hotărîtoare o va încerca numai cu elita oamenilor săi.

În sfîrşit, drumul începe să urce. Jungla se rărește, căci numai în depresiunile mlăştinoase şi-a arătat întreaga exuberanţă. Dar acum, cînd umbra nu-i mai fereşte, soarele violent şi nemilos al ecuatorului străluceşte cu razele lui verticale, încingîndu-le grelele armuri. Încet, încet, cu nenumărate popasuri, soldaţii istoviţi urcă, metru cu metru, dealurile aflate în faţa lanţului muntos care, asemenea unei coloane verticale din piatră, trece prin mijlocul limbii de pămînt înguste ce desparte cele două oceane. Treptat priveliştea se deschide, iar noaptea aerul se răcoreşte. După optsprezece zile de eforturi eroice, partea cea mai grea a drumului pare depăşită. În faţa lor apare acum cresta muntelui,de pe vîrful căruia, după spusele călăuzelor indiene, se văd cele două oceane. Oceanul Atlantic şi oceanul încă necunoscut şi fără nume, Pacificul. Dar tocmai acum, cînd împotrivirea dîrză şi perfidă a naturii pare să fi fost definitiv înfrîntă, un nou duşman căruia trebuie să i se facă faţă apare, este căpetenia din acea regiune, însoţită de sute de luptători, care vrea să împiedice trecerea străinilor. În luptele cu indienii, Nuñez de Balboa are o bogată experienţă ; ajunge o salvă trasă de archebuze, pentru ca fulgerul şi trăsnetul artificial să-şi arate iar puterea miraculoasă asupra băştinaşilor. Cu strigăte de spaimă, indienii o iau la fugă, urmăriţi de spanioli şi de copoii lor. Dar în loc să se bucure de această izbîndă lesne dobîndită, Balboa o dezonorează, ca toţi conchistadorii spanioli, printr-o jalnică faptă bestială. Un număr de prizonieri legaţi, fără apărare, sînt daţi de vii pradă copoilor flămînzi, care-i sfîşie şi-i rup în bucăţi — spectacol asemenea luptelor de gladiatori sau cu tauri. Un măcel dezgustător profanează astfel cea din urmă noapte dinaintea zilei nemuritoare a lui Nuñez de Balboa.

Ce ciudat este acest inexplicabil amestec în caracterul şi firea conchistadorilor spanioli ! Pioşi şi credincioşi, aşa cum rareori au fost creştinii, ei îl invocă pe Dumnezeu din

străfundul sufletului lor arzător și în același timp, săvîrșesc, în numele lui, cele mai rușinoase orori cunoscute în istorie. În stare de cele mai strălucite și eroice fapte de vitejie, capabili de sacrificii, suferințe, se înșală și se iau la harță în chipul cel mai rușinos și chiar în decursul acestor comportări demne de dispreț își păstrează un pronunțat simț al onoarei și o conștiință înaltă, demnă de admirat, pentru însemnătatea istorică a misiunii lor. Același Nuñez de Balboa, care în seara precedentă a aruncat cîinilor niște prizonieri nevinovați, ce nu se puteau apăra, și poate că a și mîngîiat mulțumit boturile pline de sînge de om ale bestiilor, este pe deplin conștient de însemnătatea faptei sale pentru istoria omenirii și săvîrșește, în clipa decisivă, unul dintre acele gesturi mărețe, menit să rămînă de neuitat de-a lungul vremurilor. El știe că ziua de 25 septembrie va fi o zi de importanță istorică mondială. Cu un minunat patos spaniol, acest aventurier, dur și necruțător, arată cît de deplin a înțeles sensul sublim al misiunii sale.

Măreț e gestul lui Balboa : în aceeași seară, imediat după măcel, unul dintre indigeni îi arătase, foarte aproape, un pisc de munte, de pe a cărui înălțime se poate vedea marea necunoscută, Mar del Sur. Imediat, Balboa dă dispozițiile necesare. Îi lasă pe răniți și pe cei istoviți în satul jefuit și poruncește efectivului care mai e în stare să meargă — în total au mai rămas șaizeci și șapte din cei o sută nouăzeci cu care a pornit în marș de la Darien — să-nceapă escaladarea muntelui. Pe la zece dimineața, sînt aproape de vîrf. Încă o culme pleșuvă mai trebuie biruită și ochii vor putea să contemple infinitul.

În acest moment, Balboa poruncește oamenilor săi să se oprească. Nici unul să nu-l urmeze, căci această primă privire asupra oceanului necunoscut nu vrea să o împartă cu nimeni. Să fie și să rămînă, pentru eternitate, singurul și unicul, primul spaniol, primul european, primul creștin care, după ce a străbătut oceanul cel mare, Atlanticul, zărește acum, pentru întîia oară și oceanul încă necunoscut, Pacificul. Încet, cu inima bătîndu-i puternic, pătruns de importanța clipei, urcă tot mai sus, cu steagul în mîna stîngă,cu spada în dreapta, o siluetă singuratică ce se profilează pe orizontul imens. Urcă încet, fără a se grăbi, căci

misiunea lui este acum împlinită. Mai sînt doar cîţiva paşi, puţini, tot mai puţini şi iată, acum, că a ajuns în vîrf, i se deschide în faţă o panoramă extraordinară. Dincolo de munţii care coboară, de dealurile cu păduri verzi ce se lasă spre ţărm, se întinde nesfîrşită o uriaşă oglindă metalică, strălucitoare, marea, marea cea nouă, necunoscută, pînă acum doar visată, niciodată zărită, legendara mare căutată ani de-a rîndul de Columb şi navigatorii ce l-au urmat şi ale cărei ape scaldă ţărmurile Americii, Indiei şi Chinei. Vasco Nuñez de Balboa nu se mai satură să o privească, mîndru şi fericit, cu conştiinţa că este primul european în ochii căruia se reflectă imensitatea albastră a acestui ocean.

Îndelung şi extatic priveşte Vasco Nuñez de Balboa în depărtări. Abia după aceea îşi cheamă camarazii, pe prietenii săi, pentru a împărtăşi cu ei bucuria şi mîndria sa. Neliniştiţi, surescitaţi, gîfîind şi urlînd, se caţără, urcă, aleargă spre vîrf, privesc cu ochii holbaţi, uluiţi, plini de entuziasm, arătîndu-şi unul altuia priveliştea. Deodată, *pater* Andres de Vara, care însoţeşte expediţia, intonează *Te Deum laudamus* şi pe dată zgomotele şi ţipetele se potolesc ; toate vocile aspre şi răguşite ale soldaţilor, aventurierilor şi banditilor se unesc acum într-un pios coral. Cu uluire văd indienii că, la un semn al preotului, aceştia doboară un arbore pentru a înălţa o cruce, în lemnul căreia sapă iniţialele regelui Spaniei. Şi atunci cînd această cruce se ridică, braţele ei de lemn parcă ar face gestul îmbrăţişării celor două mări, Oceanul Atlantic şi cel Pacific, cu depărtările lor de necuprins.

În mijlocul acestei tăceri pline de reculegere, Nuñez de Balboa înaintează cîţiva paşi, pentru a ţine o cuvîntare soldaţilor. S-ar cuveni ca ei să mulţumească lui Dumnezeu, pentru cinstea şi favoarea pe care le-a făcut-o, să-l roage ca şi de aci înainte să-i ajute să cucerească acest ocean şi toate ţările dimprejur. Iar de-l vor urma cu credinţă, ca şi pînă acum, atunci se vor întoarce din această nouă Indie ca spaniolii cei mai bogaţi. El înclină steagul în direcţia celor patru vînturi, gest ce simbolizează luarea în stăpînire de către Spania a tuturor depărtărilor spre care bat aceste vînturi. Apoi cheamă un scrib, pe Andres de Valderrabano,

să întocmească un document în care să se consemneze, pentru posteritate, momentul acesta solemn și sărbătoresc. Andres de Valderrabano desfășoară un pergament, tîrît de el prin pădurea virgină într-o cutie de lemn zăvorîtă, împreună cu călimara și pana de scris, și cheamă pe toți nobilii, cavalerii și soldații — *los Caballeros e Hidalgos y hombres de bien*[1] — „care au fost de față la descoperirea Mării Sudului, Mar del Sur, de către nobilul și prea-cinstitul căpitan Vasco Nuñez de Balboa, guvernator al Măriei-Sale", să confirme că „acest domn Vasco Nuñez a fost cel dintîi care a zărit această mare și a arătat-o pe urmă însoțitorilor săi".

Apoi, cei șaizeci și șapte coboară de pe creastă și ziua de 25 septembrie 1513 este data de la care omenirea știe că ultimul ocean necunoscut a fost descoperit.

Aur și perle

Acum au certitudinea. Au văzut marea. O pornesc, în jos, spre țărm, ca să simtă talazurile umede, să-și cufunde mîinile în apă, s-o încerce, s-o guste, să adune prada aflată pe țărmurile ei ! Două zile durează coborîrea și pentru ca în viitorul apropiat să cunoască drumul cel mai scurt între creasta muntelui și ocean, Nuñez de Balboa își împarte oamenii în grupe separate. Cea de a treia dintre aceste grupe, condusă de Alonzo Martin, ajunge prima pe țărm și atît de pătrunși de vanitatea gloriei și de setea de nemurire sînt chiar soldații de rînd ai cetei de aventurieri, încît însuși Alonzo Martin, acest om simplu, cere scribului să consemneze negru pe alb că el este primul care și-a udat mîinile și picioarele în apele oceanului încă fără nume. Abia după ce a legat de eul său mărunt un fir de praf al nemuririi, Alonzo Martin raportează lui Balboa că a ajuns la mare și că a atins cu propria sa mînă valurile. Încă o dată Balboa se pregătește pentru un gest patetic. A doua zi, cînd calendarul arată că e sfîntul Mihail, el apare pe țărm, însoțit doar de douăzeci și doi dintre oame-

[1] Cavalerii, nobilii și oamenii de bunăvoință (span.).

nii săi, echipat ca pentru luptă, pentru ca, în postura sfîntului și cu un ceremonial sărbătoresc, să ia în stăpînire valurile. Balboa nu se grăbește să pășească în mare. Trufaș, așteaptă sub un copac, ca domn și stăpîn al apei, ca fluxul în creștere să își arunce valurile pînă la el, de parcă i-ar linge picioarele, asemenea unui cîine credincios. De abia atunci se ridică, își aruncă scutul jos, astfel ca să strălucească asemenea unei oglinzi în soare, apucă într-o mînă spada și-n cealaltă steagul Castiliei cu imaginea Maicii Domnului și intră tot mai adînc în apă. Atunci cînd valurile i-au ajuns pînă la brîu, cînd a pătruns departe în această apă străină, Nuñez de Balboa, pînă atunci rebel și *desperado*, acum cel mai fidel servitor al regelui său și un triumfător, flutură steagul spre toate zările și strigă cu glas puternic : „Trăiască marii și puternicii monarhi Ferdinad și Ioana de Castilia, Leon și Aragon ; în numele lor și a coroanei regale a Castiliei, iau în stăpînire, de fapt, de drept și pe vecie, toate aceste mări, pămînturi, țărmuri, porturi și insule ; și jur că dacă vreun principe sau vreun căpitan, creștin sau păgîn, oricare i-ar fi credința sau rangul, ar ridica vreo pretenție asupra acestor tărîmuri și mări, să le apăr în numele regelui Castiliei, căruia îi aparțin, acum și-n vecii vecilor, cît va fi lumea și pînă-n ziua Judecății-de-apoi".

Spaniolii repetă cu toții jurămîntul și cuvintele lor acoperă pentru o clipă zgomotul puternic al valurilor. Fiecare își moaie buzele în apa mării și iarăși Andres de Valderrabano consemnează luarea în posesiune și redactează documentul pe care-l încheie cu cuvintele : „Acești douăzeci și doi, împreună cu scribul Andres de Valderrabano, au fost cei dintîi creștini care au pus piciorul în Mar del Sur ; cu toții și-au muiat mîinile în apă, ei au gustat-o pentru a se convinge că e sărată, ca și cealaltă mare. Și cînd au simțit că așa era, i-au mulțumit lui Dumnezeu."

Marea faptă este împlinită. Acum trebuie culese roadele pămîntești, răsplată a acțiunii lor eroice. De la cîțiva dintre băștinași, obțin, prin schimb sau jaf, ceva aur. Dar o nouă surpriză îi așteaptă în plin triumf. Indienii vin cu mîinile pline de perle prețioase, care se găsesc din abundență pe insulele din preajmă. Printre acestea este chiar „Pellegrina", cîntată de Cervantes și Lope de Vega, fiindcă

a împodobit, ca una din cele mai frumoase perle, coroanele regale ale Spaniei și ale Angliei. Spaniolii își umplu toate buzunarele, toți sacii, cu aceste lucruri de preț, care aici nu valorează cu mult mai mult decît scoicile și nisipul ; cînd apoi întreabă lacomi de ceea ce li se pare mai de preț pe pămînt — aurul — una dintre căpetenii arată spre sud, dincolo de locul unde creasta munților se contopește lin cu orizontul. Acolo este — spune el — o țară cu bogății neînchipuite. Regii mănîncă în vase de aur și patrupede mari — căpetenia se referă la lama — cară poverile sclipitoare în tezaurul regelui. El rostește numele țării care se află la sud, pe țărmul mării, dincolo de munți. Ce melodios și străin sună : „Birù".

Vasco Nuñez de Balboa privește țintă dincolo de mîna întinsă a căpeteniei, pînă în depărtările unde munții se pierd palizi în albastrul cerului. Cuvîntul dulce, ispititor, „Birù", i-a pătruns de îndată în suflet. Inima-i tresaltă neliniștită. Pentru a doua oară în viața sa, o mare speranță i s-a arătat pe neașteptate. Primul mesaj, mesajul lui Comagre despre o mare apropiată, s-a adeverit. A găsit țărmul perlelor și Mar del Sur. Poate că va reuși să ducă la capăt și a doua misiune : descoperirea și cucerirea regatului incașilor, țara aurului de pe acest pămînt.

Arareori îngăduie zeii...

Privirea lui Nuñez de Balboa rămîne pironită, plină de dor, în depărtări. Ca un clopot de aur îi vibrează în suflet cuvîntul „Birù" — „Peru". Dar nu poate să meargă mai departe și această renunțare e dureroasă. Cu două-trei duzini de oameni obosiți nu se poate cuceri o țară. Trebuie așadar să revină la Darien și mai tîrziu, cu forțe proaspete, să se întoarcă, pe drumul descoperit acum, spre noul Ofir. Dar nici marșul întoarcerii nu se dovedește ușor. Încă o dată spaniolii trebuie să-și deschidă drum prin junglă, încă o dată să respingă atacurile băștinașilor. Nu mai sînt acum un detașament de războinici, ci un grup mic de oameni scuturați de friguri, care, cu ultimele lor forțe, înaintează clătinîndu-se ; chiar Nuñez de Balboa, bolnav

de moarte, este purtat de indieni într-un hamac. La 19 ianuarie 1514, ajung la Darien, după patru luni de suferințe cumplite. Una dintre cele mai mărețe fapte ale istoriei este însă îndeplinită. Balboa şi-a ţinut cuvîntul : toți cei care s-au încumetat alături de el în necunoscut, s-au întors bogaţi ; soldaţii săi au adus de pe ţărmul Mării Sudului comori cum nici Columb, nici ceilalți conchistadori n-au adus vreodată. Şi ceilalţi coloniști își primesc partea lor. O cincime din bogății este rezervată coroanei și nimeni din colonie nu ia în nume de rău faptul că, la împărţire, marele biruitor oferă o parte din pradă cîinelui său Leoncico, drept răsplată pentru bravura cu care a sfîșiat carnea nefericiților indieni. Acesta primește, la fel cu ceilalți luptători, cinci sute de pesos în aur. Nimeni din colonie nu îi mai contestă lui Balboa — după asemenea realizări — calitatea de guvernator. Aventurierul și rebelul este sărbătorit ca un zeu și, cu mîndrie, poate trimite în Spania vestea că, după Columb, el este cel care a realizat cea mai de seamă faptă pentru coroana Castiliei. Soarele norocului său s-a înălțat foarte sus, străpungînd norii, care pînă atunci i-au întunecat viața. Iar acum, astrul se află la zenit.

Dar norocul lui Balboa nu durează mult. Doar cîteva luni mai tîrziu, într-o luminoasă zi de iunie, populaţia Darienului se îmbulzeşte uluită pe ţărm. La orizont a apărut catargul unui vas, ceea ce e o minune pentru acest colţ pierdut de lume. Iată însă că un al doilea răsare în apropiere, apoi un al treilea, un al patrulea, un al cincilea, curînd sînt zece, ba cincisprezece, ba chiar douăzeci ; o întreagă flotă se îndreaptă spre port. Curînd ei află că toate acestea sînt urmarea scrisorii lui Nuñez de Balboa, dar nu a veștii triumfului său — care n-a sosit încă în Spania — ci a acelei știri mai timpurii, prin care anunța pentru întîia oară despre relatarea căpeteniei indiene, despre apropierea Mării Sudului și a țării aurului și în care cerea o armată de o mie de soldaţi pentru a cuceri acele tărîmuri. În scopul unei astfel de înfăptuiri, coroana Spaniei nu a șovăit să echipeze și să trimită o flotă puternică. Dar desigur că nimeni nu s-a gîndit să încredinţeze o misiune atît de importantă unui rebel și aventurier atît de rău famat ca Vasco Nuñez de Balboa ! Un guvernator

numit de curte, un om bogat, de viță nobilă, care se bucură de stimă, în vîrstă de șaizeci de ani, Pedro Arias Davilla, cunoscut îndeobște sub numele de Pedrarias, este trimis să restabilească, în sfîrșit, ca reprezentant al regelui, ordinea în colonie, să aplice legile pedepsind toate încălcările săvîrșite, să găsească Marea Sudului și să cucerească făgăduita țară a aurului.

Pedrarias însă este pus într-o situație dificilă. Pe de o parte, el are misiunea de-a trage la răspundere pe rebelul Nuñez de Balboa pentru izgonirea fostului guvernator, și, dacă învinuirea se dovedește întemeiată, să-l pună în lanțuri sau să-l osîndească. Pe de altă parte, are menirea de a descoperi Marea Sudului. Dar de îndată ce barca lui atinge țărmul, Pedrarias află că tocmai acel Nuñez de Balboa, pe care ar trebui să-l judece, a săvîrșit el însuși acea faptă excepțională, că acest rebel a și sărbătorit triumful ce-i era lui sortit și a adus coroanei spaniole cel mai mare serviciu de la descoperirea Americii încoace. Bineînțeles că unui asemenea om nu-i poate pune capul pe butuc, ca unui criminal de rînd. El trebuie să-l salute cu politețe și să-l felicite cu toată sinceritatea. Dar, din această clipă, Nuñez de Balboa este pierdut. Niciodată nu va ierta Pedrarias rivalului său că a săvîrșit fapta pe care el fusese trimis s-o ducă la bun sfîrșit și care i-ar fi asigurat o glorie veșnică peste veacuri. Pentru a nu îndîrji prea curînd pe coloniști, noul-venit trebuie, e drept, să-și ascundă ura față de eroul lor ; ancheta este amînată și se încheie chiar un fel de pace aparentă : Pedrarias o logodește pe fiica lui, care se mai află în Spania, cu Nuñez de Balboa. Dar ura și invidia față de el nu se îmblînzesc cîtuși de puțin, ci devin și mai amarnice cînd, din Spania — unde s-a aflat, în sfîrșit, de izbînda lui Balboa — sosește un decret, prin care i se atribuie fostului rebel titlul pe care îl merită. Balboa este numit *adelantado* [1], Pedrarias fiind sfătuit să se consulte cu acesta în toate problemele importante. Dar pentru doi guvernatori țara este prea mică ; unul dintre ei va trebui să se dea la o parte, va trebui să

[1] Guvernator, în acest caz, coguvernator (span.).

piară. Vasco Nuñez de Balboa simte că sabia lui Damocles atîrnă deasupra capului său, căci în mîinile lui Pedrarias stă atît forța militară, cît și justiția. El încearcă de aceea, pentru a doua oară, evadarea, care prima dată i-a reușit atît de bine, evadarea în nemurire. Îi cere lui Pedrarias să-i îngăduie organizarea unei expediții, pentru a explora coasta Mării Sudului și a cuceri ținuturi mai întinse. Intenția ascunsă a fostului rebel este însă de a-și asigura, pe celălalt țărm al Oceanului, independența, să-și construiască o flotă proprie, să devină stăpînul acelei provincii, care va fi a lui și, dacă va fi cu putință, să cucerească și legendarul Birù, acest Ofir al Lumii Noi. Pedrarias își dă, cu gînduri ascunse, consimțămîntul. Dacă Balboa va pieri în această expediție, cu atît mai bine. Dacă fapta îi reușește, o să mai găsească el prilejul să se descotorosească de acest ins peste măsură de ambițios.

Așa începe noua evadare în nemurire a lui Nuñez de Balboa. Cea de-a doua expediție a sa este poate și mai grandioasă decît prima, cu toate că nu se bucură de aceeași celebritate în istorie, care nu-i glorifică decît pe învingători. De data aceasta, Balboa nu trece doar cu oamenii săi istmul, ci este însoțit de mii de indigeni, care transportă peste munți lemnul, scîndurile, ancorele, pînzele, scripeții, pentru construirea a patru brigantine. Căci dacă va avea acolo o flotă care să-l poarte pe ocean, atunci va putea să ia în stăpînire toate ținuturile de coastă, insulele perlelor și Peru, legendarul Peru. Dar de astă dată soarta îi e potrivnică celui cutezător și la tot pasul el întîmpină noi dificultăți. În marșul prin jungla umedă, viermii îi strică lemnăria. Scîndurile ajung la destinație putrezite și nu mai pot fi utilizate. Fără a se descuraja, Balboa poruncește, în golful de Panama, să se taie alți copaci, pentru a se face noi scînduri. Energia lui înfăptuiește adevărate minuni. Totul pare că va fi dus la bun sfîrșit. Brigantinele sînt acum construite, cele dintîi care vor pluti în Oceanul Pacific. Dar, pe neașteptate, un tornado inundă apele unde vasele așteaptă, gata pregătite. Corăbiile sînt smulse din locurile unde se află, și zdrobite în largul mării. Totul trebuie luat de la început, pentru a treia oară. Și acum, în sfîrșit, izbutește să pună pe valuri două brigantine. Doar

încă două, încă trei nave i-ar mai trebui lui Balboa, pentru a porni să cucerească acea țară la care visează zi și noapte, de cînd căpetenia indiană i-a arătat-o cu mîna întinsă spre sud, de cînd a auzit pentru prima oară cuvîntul ispititor „Birù". Cîțiva ofițeri curajoși care să-l urmeze, niscaiva întăriri în oameni pe care mai trebuie să le ceară, și poate porni la întemeierea regatului său. Doar cîteva luni încă, doar puțin noroc care să se adauge cutezanței lăuntrice și istoria lumii nu l-ar fi proslăvit pe Pizarro ca învingător al incașilor, drept cuceritor al Perului, ci pe el, pe Nuñez de Balboa.

Dar chiar și față de aleșii ei, soarta nu se arată niciodată prea generoasă. Arareori îngăduie zeii unui muritor mai mult decît o singură faptă nemuritoare.

Sfîrșitul

Cu energie de fier a pregătit Nuñez de Balboa marea sa expediție. Dar tocmai datorită succesului său, îl pîndește acum primejdia, căci ochii bănuitori ai lui Pedrarias urmăresc neliniștiți intențiile subalternului său. Poate că prin trădare au ajuns pînă la el vești despre visurile ambițioase de stăpînire ale lui Balboa, poate că doar invidia îl face să-i fie teamă de un al doilea succes al fostului rebel. În orice caz, îi trimite lui Balboa o scrisoare foarte prietenoasă, prin care-l poftește ca, înainte de a porni în noua expediție de cucerire, să vină la Acla, un oraș în apropiere de Darien, pentru o ultimă întrevedere. Balboa, care nădăjduiește să obțină din partea lui Pedrarias noi întăriri, dă urmare invitației și se-ntoarce de îndată înapoi. În fața porților orașului, îl întîmpină un mic detașament de soldați, în aparență pentru a-l saluta ; Balboa se îndreaptă bucuros spre ei, pentru a-l îmbrățișa pe conducătorul lor, fratele său de arme de-a lungul multor ani, prietenul său de încredere, Francisco Pizarro.

Dar Francisco Pizarro îi pune o mînă grea pe umăr, declarîndu-l arestat. Și Pizarro rîvnește la nemurire, și el vrea să cucerească țara aurului, și poate că nu-i este deloc

indiferent să înlăture în acest scop din calea sa un pionier atît de îndrăzneț. Guvernatorul Pedrarias îi intentează lui Balboa un proces pentru pretinsă rebeliune. Judecata se desfășoară pripit și nedrept. Doar cîteva zile mai tîrziu, Vasco Nuñez de Balboa pășește spre eșafod, alături de cei mai credincioși camarazi ai săi. Ca un fulger se abate sabia călăului și, în aceeași clipă, odată cu capul care se rostogolește, lumina ochilor se stinge pentru totdeauna, a ochilor care, cei dintîi în istoria umanității, au văzut în același timp cele două oceane ce cuprind pămîntul nostru.

CUCERIREA BIZANȚULUI

29 mai 1453

În fața primejdiei

La 5 februarie 1451, un mesager secret aduce în Asia Mică lui Mahomed, pe atunci un tînăr în vîrstă de douăzeci și unu de ani, fiul cel mai mare al sultanului Murad, vestea că tatăl său a murit. Fără să spună un cuvînt miniștrilor și sfetnicilor, prințul, pe cît de șiret pe atît de energic, se aruncă pe cel mai bun cal al său, un pursînge superb, și biciuindu-l ca să-l grăbească, străbate fără oprire distanța de o sută douăzeci de mile pînă la Bosfor, trece strîmtoarea și debarcă la Galipoli, pe țărmul european. Abia acolo dezvăluie credincioșilor lui vestea morții tatălui și, pentru a preîntîmpina și zădărnici orice pretenție la tron a altcuiva, adună o armată de elită și în fruntea ei se duce la Adrianopol, unde, fără a întîmpina vreo împotrivire, este recunoscut ca suveran al Imperiului otoman. Chiar de la primul său act de guvernămînt, Mahomed își arată teribila sa duritate, lipsită de scrupule. Pentru a îndepărta dinainte orice rudă de sînge care i-ar putea fi rivală, pune să fie înecat în baie fratele lui încă minor și îndată după aceea — dovadă a perfidiei sale premeditate și a cruzimii sale — pune să fie asasinat și ucigașul pe care îl tocmise pentru a-i omorî fratele.

Știrea că în locul mai chibzuitului Murad a devenit sultan al turcilor Mahomed, acest tînăr plin de pasiuni și avid de putere, umple de groază Bizanțul. Căci prin nenumărate iscoade s-a aflat că acest om ambițios a jurat să

pună stăpînire pe capitala de altădată a lumii și că — în ciuda tinereții lui — își petrece zilele și nopțile studiind considerentele strategice care ar putea duce la împlinirea acestui plan al vieții sale. De asemenea toate rapoartele sînt unanime în a recunoaște excepționala capacitate militară și diplomatică a noului padișah. Mahomed este în același timp pios și crud, pătimaș și viclean, un om învățat și un iubitor de artă care citește pe Caesar și biografiile romanilor în original, dar totodată un barbar, care varsă sîngele cu aceeași ușurință ca și apa. Acest bărbat cu privirea fină și melancolică, cu un nas coroiat și ascuțit de papagal, se dovedește a fi neobosit în muncă, un soldat neînfricat și un diplomat fără scrupul. Toate aceste însușiri primejdioase se concentrează asupra unei singure idei : să întreacă degrabă, cu mult, faptele bunicului său Baiazid și pe ale tatălui său, Murad, care au dovedit pentru prima oară Europei superioritatea militară a noii națiuni turce. Dar primul lui asalt, asta se știe și se simte, va fi Bizanțul, acest ultim și splendid giuvaer al împărăției lui Constantin și Justinian.

Această piatră prețioasă se află aici, foarte aproape, de fapt fără apărare pentru un pumn gata să lovească. Imperiul bizantin, Imperiul roman de răsărit, care cuprindea altădată lumea din Persia pînă în Alpi, iar de acolo pînă în deșerturile Asiei, un imperiu mondial, pe care altădată îl străbăteai în luni și luni de zile, acum poate fi parcurs în trei ore de mers agale pe jos ; din păcate, din vechiul Imperiu bizantin n-a mai supraviețuit decît un cap fără trup, o capitală fără țară ; din Constantinopol, orașul lui Constantin, vechiul Byzantium, a mai rămas împăratului, bazileului, numai o parte, actualul Stambul, în timp ce Galata aparține genovezilor, iar tot teritoriul dinafara zidurilor orașului a căzut în mîna turcilor ; această împărăție a ultimului împărat e o nimica toată, de fapt doar un zid enorm împrejmuind biserici, palate și un labirint de case, care se cheamă acum Bizanț. Jefuit mai întîi fără cruțare de cruciați, decimat de ciumă, slăbit

de veşnica luptă de apărare împotriva popoarelor nomade, sfîşiat de conflicte naţionale şi religioase, oraşul a devenit incapabil să găsească resursele de luptători şi de bravură pentru ca, prin forţe proprii, să se apere contra duşmanului, ale cărui tentacule se strîng mereu mai amenințătoare. Purpura ultimului împărat al Bizanţului, Constantin Dragases, este o mantie făcută din vînt, iar coroana lui un joc al destinului. Dar tocmai fiindcă este încercuit de turci, apărarea acestui oraş, sacru în ochii Occidentului printr-o cultură comună milenară, reprezintă pentru Europa un simbol al onoarei sale; numai dacă toată creştinătatea unită ar fi în stare să apere acest ultim bastion al Orientului, care se află pe punctul de-a se prăbuşi, ar mai putea dăinui Hagia[1] Sofia, cea din urmă şi totodată cea mai frumoasă catedrală a Imperiului roman de răsărit, ca bazilică a adevăratei credinţe.

Constantin îşi dă de îndată seama de primejdie. Cuprins de o îngrijorare lesne de înţeles, trimite, în ciuda tuturor discursurilor pacifice ale lui Mahomed, emisari după emisari în Italia, la Vatican, la Veneţia, la Genova, prin care cere să-i fie puse la dispoziţie galere şi soldaţi. Dar Roma şovăie, Veneţia procedează la fel, căci vechea prăpastie dintre credinţa Răsăritului şi credinţa Apusului dăinuie încă. Biserica greacă o urăşte pe cea romană, iar patriarhul ei refuză să recunoască şi acum că papa este cel mai înalt păstor. E adevărat că, în faţa ameninţării turcilor, conciliile de la Ferrara şi Florenţa hotărîseră de mult reunificarea celor două biserici, precum şi sprijinirea Bizanţului împotriva turcilor. Dar de îndată ce pericolul se îndepărtase de Bizanţ, sinoadele greceşti refuzaseră să traducă în fapt tratatul încheiat; abia acum cînd Mahomed a devenit sultan, iminenţa primejdiei învinge îndărătnicia ortodoxă: solicitînd un grabnic ajutor, Bizanţul face cunoscut Romei că e gata să cedeze. Roma pregăteşte mai multe galere, încărcate cu soldaţi şi muniţii; pe unul din vase se află însuşi trimisul papei, pentru a

[1] Sfînta (gr.).

celebra cu toată solemnitatea împăcarea celor două biserici și a proclama în fața lumii că acel ce atacă Bizanțul sfidează prin aceasta întreaga creștinătate unită.

Slujba de împăcare

Într-o zi de decembrie are loc un spectacol grandios; marea sărbătoare a împăcării se desfășoară în somptuoasa bazilică, a cărei splendoare de odinioară — marmură, mozaicuri, bogății strălucitoare — se poate cu greu bănui în moscheea de astăzi. Înconjurat de toți înalții demnitari ai împărăției sale, Constantin, bazileul, și-a făcut apariția, pentru ca prin augusta-i coroană să fie martor și chezaș al trăiniciei acestei veșnice reuniri. Giganticul lăcaș, iluminat de nenumărate lumînări, este arhiplin. În fața altarului, Isidorus, trimisul Sfîntului Scaun și patriarhul ortodox, Gregorius, oficiază frățește liturghia. E pentru prima oară, după multă vreme, cînd numele papei reapare în rugăciuni; e pentru prima oară cînd pioase cîntări în limba latină și în limba greacă se înalță spre cupolele catedralei nemuritoare, în timp ce, într-o procesiune solemnă, cei doi clerici împăcați poartă moaștele sfîntului Spiridon. Răsăritul și Apusul, cele două credințe par unite pe veci și după ani și ani de cumplite neînțelegeri, ideea europeană, țelul Occidentului, este în sfîrșit din nou împlinită.

Dar scurte și trecătoare sînt în istorie momentele de înțelepciune și de bună înțelegere. Chiar în timp ce glasurile credincioșilor se unesc în biserică într-o rugăciune comună, în afara zidurilor ei, într-o chilie a mînăstirii, învățatul călugăr Ghenadios tună și fulgeră împotriva latinilor, împotriva trădării adevăratei credințe. Abia reușise rațiunea să înjghebe pacea și fanatismul se și grăbește s-o destrame; și așa cum clerul grecesc nu se gîndește în mod sincer să se supună, tot astfel prietenii de la celălalt capăt al Mediteranei uită de ajutorul făgăduit. În fapt, se trimit cîteva galere și cîteva sute de soldați, dar apoi orașul este lăsat pradă propriului său destin.

Cînd despoţii pregătesc un război, ei vorbesc neconteniţ doar despre pace atîta timp cît nu au terminat să se înarmeze. La urcarea sa pe tron, Mahomed întîmpină pe ambasadorii împăratului Constantin cu cele mai liniştitoare şi cordiale cuvinte ; el jură public şi solemn, de faţă cu martori, pe Allah şi pe profetul său, pe îngeri şi pe *Coran*, că va respecta cu scrupulozitate tratatele încheiate cu bazileul. Dar totodată încheie, în ascuns, un tratat de neutralitate reciprocă, pe timp de trei ani, cu Ungaria şi Serbia, interval în care speră să cucerească nestingherit Bizanţul. Abia după aceea, considerînd că promisese şi proclamase îndeajuns pacea, Mahomed provoacă războiul printr-o încălcare flagrantă de drepturi.

Pînă atunci, turcii nu stăpîniseră decît ţărmul asiatic al Bosforului, vasele puteau deci să treacă nestînjenite în Marea Neagră, spre grînarele lor. Fără a-şi da osteneală să găsească vreo justificare, Mahomed închide această trecere, ordonînd construirea unei fortăreţe pe malul european, la Rumili Hissar, şi anume în locul cel mai strîmt, pe unde, în timpul perşilor, neînfricatul Xerxes traversase marea. Peste noapte, mii, zeci de mii de săpători debarcă pe ţărmul european, a cărui fortificare era interzisă prin tratatele în vigoare (dar ce preţ au tratatele pentru tirani ?). Ei jefuiesc, pentru a-şi procura hrană, cîmpurile învecinate, dărîmă nu numai locuinţe, dar şi vestita biserică Sfîntul Mihail, pentru a-şi procura pietrele necesare la construcţia fortăreţei. Zi şi noapte, sultanul conduce personal lucrările, iar Bizanţul priveşte neputincios cum, în ciuda dreptului şi a tratatelor, accesul său liber spre Marea Neagră e sugrumat. Curînd, primele vase bizantine care încearcă să pătrundă în marea pînă acum liberă sînt bombardate, deşi formal mai domneşte pacea ; după reuşita acestei prime demonstraţii de forţă, orice altă disimulare devine inutilă. În august 1452, Mahomed îşi convoacă toate agalele şi toate paşalele şi le declară deschis că are intenţia de a ataca şi cuceri Bizanţul. El trece curînd de la vorbe la fapte ; trimite emisari în cele patru colţuri ale Imperiului turcesc să cheme sub arme pe toţi bărbaţii valizi, iar la 5 aprilie 1453 o armată otomană imensă

inundă subit cîmpia Bizanțului, ca un uriaș torent, care nu se oprește decît sub zidurile orașului.

Sultanul, îmbrăcat magnific, călărește în fruntea trupelor sale, iar cortul îi este ridicat în fața porții Lykas ; înainte însă de-a înălța steagul în fața cartierului său general, el poruncește să se desfășoare covorul de rugăciune. Apoi, pășind pe acesta cu picioarele goale, cu fața spre Mecca, își pleacă fruntea de trei ori la pămînt ; în spatele lui — ca un măreț spectacol — întreaga sa armată se pleacă în aceeași direcție și în același ritm, intonînd, odată cu el, rugăciunea adresată lui Allah, ca acesta să le dea puterea de a învinge. Apoi sultanul se ridică. Omul smerit e din nou plin de trufie ; sluga lui Dumnezeu a redevenit stăpîn și soldat ; și iată că „telalii", crainicii săi, aleargă în întreaga tabără pentru a vesti, în sunetele tobelor și trîmbițelor, că asediul orașului a început.

Ziduri și tunuri

Puterea și tăria Bizanțului stă acum doar în zidurile sale de apărare ; din gloriosul trecut, cînd era o forță mondială, numai acestea i-au mai rămas drept mărturie a unor vremi mărețe și prospere. Un triplu sistem de apărare protejează cetatea în formă de triunghi. Zidurile de piatră ce o străjuiesc spre Marea de Marmara și Cornul de Aur sînt puternice, deși mai joase decît așa-zisul zid al lui Teodosiu, ce-și înalță spre continent masa gigantică. Prevăzînd viitoarele primejdii, Constantin ridicase în jurul Bizanțului o centură de apărare, pe care mai apoi Justinian a extins-o și întărit-o ; dar adevăratul bastion a fost cel construit de Teodosiu, un zid lung de șapte kilometri, ale cărui ruine acoperite de iederă stau mărturie și astăzi ale imensei lor puteri în înfruntarea oricăror atacuri. Prevăzut cu creneluri și deschideri, protejat cu șanțuri de apă, păzit de masive turnuri pătrate, ridicate în două și trei rînduri paralele, completat și restaurat timp de un mileniu de fiecare împărat bizantin, acest maiestuos zid circular întruchipează, pentru epoca aceea, simbolul cetății de necucerit. Așa cum au rezistat odinioară asalturilor

năprasnice ale hoardelor barbare şi ale cetelor războinice turceşti, aceste blocuri masive de piatră sfidează şi acum toate maşinile de război cunoscute ; neputincioase rămîn loviturile de berbece, proiectilele azvîrlite de cele mai puternice mortiere şi culevrine ale vremii, în faţa acestor ziduri abrupte. Nici un oraş din Europa nu este mai bine şi mai puternic apărat ca Bizanţul, în spatele zidului lui Teodosiu.

Mahomed cunoaşte aceste ziduri şi forţa lor mai bine ca oricine. Un singur gînd îl frămîntă, noaptea, cînd nu poate să doarmă, şi în vis, de luni şi de ani ; cum să cucerească ceea ce este de necucerit, cum să sfărîme ceea ce nu poate fi sfărîmat ? Planurile, măsurătorile şi schiţele fortificaţiilor duşmane se adună pe masa lui de lucru ; el cunoaşte cele mai mici ridicături, cea mai neînsemnată depresiune a terenului, ştie cu precizie unde se găseşte cel mai mic curs de apă, de o parte şi de alta a zidului ; geniştii săi şi el însuşi au studiat toate amănuntele. Dar, spre dezamăgirea lui, cu toţii au calculat că zidul lui Teodosiu nu poate fi distrus cu tunurile existente.

Trebuie aşadar construite tunuri mai puternice ! Mai lungi, cu bătaie mai mare decît cele pe care arta militară le făurise pînă atunci ! Sînt necesare proiectile dintr-o piatră mai dură, mai grele, cu o forţă mai distrugătoare, mai nimicitoare decît toate cele cunoscute pînă atunci. Împotriva acestor ziduri de necucerit trebuie născocită o nouă artilerie. O altă cale nu există şi Mahomed se declară hotărît să-şi făurească cu orice preţ acest nou mijloc de atac.

Cu orice preţ — o astfel de declaraţie nu întîrzie niciodată să stîrnească o emulaţie creatoare. Curînd după declararea războiului, sultanului i se prezintă un om cu faima celui mai ingenios şi experimentat turnător de tunuri din lume, un ungur [1], pe nume Orbas sau Urbas ; e

[1] În realitate nu ungur, ci român. Cronicarul turc Laonic Chalcocondil subliniază că „avea împăratul un tunar, cu numele Orban, dac de neam". (Laonic Chalcocondil — *Expuneri istorice,* în româneşte de Vasile Grecu. Bucureşti, 1958, p. 225.)

Iar Gh. Şincai, în vol. II al *Istoriei românilor,* scrie că „totuşi rău îmi pare că bombardariul carele au făcut armele pe sama turcilor, cînd au luat Ţarigradul, au fost român, precum au fost",

drept, e vorba de un creștin, care nu demult își oferise serviciile lui Constantin ; dar în speranța întemeiată de-a obține o răsplată mai mare și o misiune mai temerară, demnă de arta sa, el declară că este gata să toarne un tun cum nimeni pe lume nu a mai văzut, dacă i se vor pune la dispoziție mijloace nelimitate. Ca tuturor celor posedați de o idee fixă, sultanului nu-i pare nimic prea scump. O armată de lucrători îi e pusă tunarului la dispoziție, mii de care aduc minereu la Adrianopol. Vreme de trei luni, în neobosite strădanii, turnătorul izbutește să realizeze o formă din lut, prin procedee secrete de întărire, în care se toarnă apoi metalul incandescent. Operația reușește. Gigantica țeavă, cea mai mare din cîte s-au văzut vreodată, e scoasă din formă și apoi răcită ; dar înaintea primei lovituri, sultanul trimite crainici în Adrianopol să avertizeze femeile gravide. Gura de foc a monstrului scuipă apoi, cu o bubuitură de trăsnet, un proiectil enorm din piatră, care dintr-o lovitură dărîmă un zid ; Mahomed ordonă pe dată construirea unei artilerii din astfel de uriași.

Prima mare „mașină de aruncat pietre“, cum îi vor spune, înspăimîntați, scriitorii greci, acestui tun, este realizată în chip fericit. Dar acum se ridică o problemă și mai grea : cum să fie purtat acest monstru, acest, balaur de metal prin toată Tracia, pînă sub zidurile Bizanțului ? Începe o odisee fără precedent. O întreagă armată, un întreg popor, tîrăște timp de două luni acest monstru rigid, cu gîtul enorm. În frunte aleargă fără încetare, cetele de călăreți, cu misiunea să apere prețioasa armă împotriva oricărui atac. În urma lor, sute, mii de lucrători de drumuri trudesc zi și noapte pentru a înlătura orice denivelare a căii și a o pregăti pentru acest transport supragreu, care în urma lui va lăsa drumurile distruse pentru multe alte luni de zile. Cincizeci de perechi de boi sînt înjugați înaintea șirului de care, pe ale căror osii se sprijină, egal repartizată, greutatea enormei țevi de metal — așa cum odinioară călătorise obeliscul din Egipt la Roma. Două sute de oameni sprijină de o parte și de alta țeava, în veșnic balans datorită enormei sale greutăți, în timp ce cincizeci de rotari și dulgheri sînt tot timpul ocupați să repare și să ungă osiile, să întărească stîlpii de

sprijin, să construiască poduri. Se-nțelege că doar pas cu pas, în lenta mișcare a boilor, poate înainta uriașa caravană prin munți și stepă. Țăranii uluiți se adună prin sate și se închină în fața monstrului de metal, pe care, ca pe un zeu al războiului, îl poartă din loc în loc preoții și servitorii săi. Dar curînd, pe același drum, vor fi tîrîți frații din metal ai monstrului, turnați aidoma, în același lut al formei generatoare ; încă o dată voința umană a făcut posibil imposibilul. Douăzeci-treizeci de coloși își îndreaptă acum gura neagră spre Bizanț ; artileria grea și-a făcut intrarea în istoria războiului și duelul dintre zidul milenar al împăratului bizantin și noile tunuri ale noului sultan a început.

Încă o speranță

Lent, tenace, irezistibil, rup și pulverizează tunurile mamut, cu mușcături năprasnice, zidurile Bizanțului. Doar șase sau șapte lovituri pe zi poate trage la început fiecare ; dar Mahomed aduce zi de zi altele noi. Cu fiece proiectil se dechide o nouă spărtură în zidăria de piatră, care se prăbușește în nori de praf și moloz. Asediații trebuie să cîrpească, peste noapte, aceste găuri cu palisade de lemn și baloturi de pînză mereu mai puțin trainice. Vechile ziduri, odinioară invulnerabile, și-au pierdut faima, iar cei opt mii de apărători din spatele lor se gîndesc cu spaimă la ora fatală cînd cei o sută cincizeci de mii de oameni ai lui Mahomed vor ataca năvalnic fortificațiile ciuruite. Este timpul ca Europa, lumea creștină să-și aducă aminte de făgăduielile ei. În biserici o mulțime de femei, însoțite de copiii lor, rămîn îngenunchiate zile întregi în fața sfintelor moaște ; iar din vîrful turnurilor de apărare, santinelele cată în zare, zi și noapte, așteptînd să sosească în sfîrșit în Marea de Marmara — împînzită de vase turcești — multașteptata flotă de sprijin a papei și a Veneției.

În sfîrșit, la 20 aprilie, la trei dimineața, apare un semnal luminos. În depărtare se zăresc pînze. Nu este, desigur, puternica escadră visată ; totuși, trei vase mari

genoveze înaintează împinse încet de vînt, însoțite de unul mai mic, bizantin, încărcat cu grîu, pe care celelalte l-au luat în mijlocul lor, spre a-l proteja. Întreg Constantinopolul se adună imediat pe zidurile din fața mării, ca să-i salute cu bucurie pe salvatori. Dar Mahomed se aruncă pe cal și galopînd ca un nebun de la cortul său de purpură pînă în port, unde se află ancorată flota turcească, poruncește să fie împiedicată cu orice preț intrarea vaselor în portul Bizanț, în Cornul de Aur.

Forța navală a sultanului numără o sută cincizeci de vase, ce-i drept, destul de mici. Pe dată, mii de rame lovesc apele mării. Înarmate cu aruncătoare de flăcări, de pietre și căngi, aceste o sută cincizeci de caravele încearcă să se apropie de cele patru galere ; dar, împinse de un vînt tot mai tare, cele patru vase puternice lovesc și depășesc șalupele turcești, care le împroașcă mereu cu proiectile și de unde răsună necontenit urlete. Cu pînzele umflate de vînt — fără a lua în seamă pe atacatori — ele se îndreaptă maiestuos spre rada protectoare a Cornului de Aur. Acolo faimosul lanț ce se întinde de la Stambul la Galata îi va ocroti împotriva atacurilor de orice fel. Cele patru galere și-au atins aproape ținta. De pe zidurile întărite miile, de oameni pot acum zări chipurile celor de pe vase ; bărbați și femei se și aruncă în genunchi să mulțumească lui Dumnezeu și sfinților pentru miraculoasa salvare ; lanțul portului începe să coboare, zornăind, pentru a deschide drumul liberatorilor.

Dar, deodată, se întîmplă ceva cumplit. Vîntul se oprește brusc. Cele patru corăbii încremenesc în mijlocul mării, ca sub puterea unui magnet, la numai cîteva aruncături de praștie de portul salvator ; cu strigăte de bucurie feroce, toată haita ambarcațiunilor dușmane se aruncă asupra corăbiilor paralizate, care zac nemișcate pe mare, ca niște adevărate turnuri imobile. Asemenea cîinilor ce-și înfig colții într-un vînat, ocupanții micilor nave se agață cu căngile de flancurile corăbiilor, împlîntă adînc topoarele în șarpante, aruncă făclii și torțe ca să aprindă pînzele, se suie în număr tot mai mare pe lanțurile de ancoră, doar, doar să le scufunde. Comandantul flotei turcești îndreaptă, hotărît, vasul său amiral spre corabia

cu grîu ca s-o dea la fund ; cele două corăbii s-au și încleștat în luptă. La început, marinarii genovezi, protejați de înaltele lor bastingaje, apărați de căști, rezistă ; resping pe agresori cu pietre, cu lovituri de topor și aruncătoare de flăcări. Dar această luptă inegală nu poate dura. Sînt prea mulți contra prea puțini. Corăbiile genoveze sînt pierdute !

Mulțimea de pe ziduri privește îngrozită. O bătălie navală dramatică se desfășoară aici, sub ochii ei, dureros de aproape, tot așa de aproape ca luptele sîngeroase de la hipodrom, care nu demult o mai distrau ; pieirea salvatorilor pare inevitabilă, peste cel mult două ore, haita vrăjmașă va fi înfrînt, pe arena mării, cele patru corăbii. Zadarnic au venit ajutoarele, zadarnic. Deznădăjduiți, grecii de pe zidurile Constantinopolului, doar la cîțiva pași de frații lor, strîng pumnii și scot strigăte de furie neputincioasă. Cu gesturi sălbatice, unii dintre ei încearcă să-și încurajeze prietenii în greu impas. Alții ridică brațele spre cer, implorînd pe Christos, pe arhanghelul Mihail, pe toți sfinții bisericilor și mînăstirilor lor, care atîtea secole au ocrotit Bizanțul, să facă o minune. Dar pe malul opus, pe țărmul Galatei, turcii așteaptă, strigă și se roagă cu aceeași ardoare pentru victoria lor. Marea a devenit o scenă de spectacol, bătălia navală o luptă de gladiatori. Sultanul însuși a sosit aci în galopul calului. Înconjurat de pașale, înaintează călare atît de adînc în mare încît haina i se udă și cu mîinile făcute pîlnie strigă furios alor săi să cucerească vasele creștine cu orice preț. Iar și iar, cînd unul dintre vasele sale este respins, el amenință pe amiral cu iataganul ridicat : „Să învingi sau să mori !"

Cele patru corăbii creștine mai rezistă încă ; dar lupta nu mai poate ține mult. Pe terminate sînt și proiectilele cu care au respins pînă acum vasele otomane. Această bătălie, care durează de multe ceasuri, împotriva unei flote de cincizeci de ori mai puternice, a epuizat forțele marinarilor. Ziua e pe sfîrșite, soarele va apune curînd. În cel mult o oră, chiar dacă turcii nu le vor lua cu asalt, mareea va duce corăbiile pe malul Galatei, ocupat de dușmani. Sînt pierdute, pierdute, pierdute !

Dar deodată se produce un lucru care pentru mulțimea din Bizanț, ce urlă și se lamentează cu disperare, ia înfățișarea unei adevărate minuni. Un murmur ușor se aude și brusc vîntul începe din nou să sufle. Imediat, velatura fără vlagă a corăbiilor se umflă, iar vîntul cel multaștеptat și implorat își arată din nou puterea. Cele patru corăbii își ridică triumfale prova, se avîntă înainte și dintr-o singură lovitură se desprind și împrăștie pe asediatori, care roiesc în jur. Sînt libere, sînt salvate. Pătrund una cîte una în portul sigur, însoțite de ovațiile puternice ale miilor de oameni adunați pe ziduri ; lanțul protector se ridică din nou, zornăind, iar în spatele lui, micile vase turcești, risipite pe suprafața mării, rămîn neputincioase. Încă o dată bucuria și speranța plutesc, ca un nor de purpură, deasupra orașului, pînă nu demult cuprins de tristețe, de deznădejde.

O flotă trece muntele

Bucuria nestăvilită a asediaților n-a durat decît o noapte. Totdeauna noaptea stînjenește fantezia simțurilor și dulcea otravă a viselor trezește speranțe amăgitoare. Timp de o noapte, asediații se cred puși la adăpost; salvați. Căci, așa cum aceste corăbii au adus soldați și alimente, ei speră că, săptămînă de săptămînă, vor sosi altele. Acesta e visul lor. Europa nu i-a uitat ! În nerăbdarea lor, ei văd inamicul descurajat și învins, asediul ridicat.

Și Mahomed este un visător, dar de o altă speță, mult mai rară ; el face parte dintre aceia care știu să prefacă visele în realitate. În timp ce corăbiile se cred în siguranță în portul Cornului de Aur, născocește un plan de-o îndrăzneală atît de fantastică încît ar merita pe deplin să figureze în istoria războaielor, alături de cele mai curajoase fapte ale lui Hanibal și Napoleon. Bizanțul îi apare ca un fruct de aur, pe care însă nu-l poate apuca ; obstacolul principal în calea atacului său este Cornul de Aur, acest braț de mare care pătrunde adinc în uscat, acest golf în formă de apedince care apără din flanc Constantinopolul.

Să răzbată în această radă este practic imposibil, căci orașul genovez Galata, a cărui neutralitate Mahomed trebuie să o respecte, stă de strajă la intrare, iar de acolo pornește lanțul care barează portul. Flota sa nu poate pătrunde de aceea în golf printr-o lovitură frontală ; vasele creștine ar putea fi atacate doar din bazinul interior, aflat dincolo de teritoriul genovez. Dar cum să aduci flota în acest ochi de apă interior ? Desigur, s-ar putea construi o flotă anume ; dar ar dura luni și luni de zile și Mahomed nu are răbdare să aștepte atît de mult.

El concepe atunci planul genial de a transporta flota sa din marea exterioară, unde nu servește la nimic, în interiorul Cornului de Aur, traversînd o limbă de pămînt. Această idee, de-o uluitoare îndrăzneală, de a trece sute de vase peste pămîntul muntos, pare la prima vedere atît de absurdă, atît de irealizabilă, încît bizantinii și genovezii din Galata nici n-au luat-o în considerare în planurile lor strategice, tot așa cum odinioară romanii și mai tîrziu austriecii nu prevăzuseră treceri atît de rapide ale Alpilor de către Hanibal și Napoleon. Conform unei seculare experiențe umane, vasele sînt făcute pentru a călători pe apă, însă o flotă nu trece niciodată munții. Dar ceea ce caracterizează cu adevărat o voință diabolică este tocmai faptul că preface imposibilul în realitate ; un geniu militar poate fi recunoscut tocmai prin aceea că în război își bate joc de obișnuitele principii militare, iar la momentul potrivit recurge la improvizația creatoare, substituind-o metodelor consacrate. O acțiune nemaipomenită, aproape fără egal în analele istoriei, începe acum. Mahomed poruncește, în cel mai mare secret, aducerea unei cantități imense de trunchiuri de copaci, din care dulgherii fac sănii. Pe ele se așază acum vasele scoase din mare, ca pe niște docuri mobile pe uscat. În același timp, mii de săpători lucrează să niveleze, pe cît posibil, calea îngustă care urcă și coboară colina Perei. Pentru ca să ascundă dușmanului concentrarea atîtor lucrători, sultanul pune ca mortierele să tragă zi și noapte proiectile care trec deasupra orașului Galata, o canonadă absurdă în sine și care n-are decît scopul de a abate atenția și de a camufla urcușul și coborîșul

unei flote ce călătorește dintr-o mare într-alta. În timp ce dușmanul este ocupat în altă parte și se așteaptă doar la un atac dinspre uscat, miile de stîlpi de lemn, bine unși și gresați, se pun în mișcare; tras peste munte de nenumărate perechi de bivoli și împins de marinari, așezat fiecare pe talpa saniei sale, un vas după altul trece muntele pe acest gigantic tăvălug. Miraculosul transport începe odată cu lăsarea nopții. În tăcere, ca tot ce e măreț, cu prudență, ca tot ce e înțelept, minunea minunilor se înfăptuiește; o întreagă flotă traversează muntele.

În toate marile acțiuni militare, elementul decisiv este factorul surpriză și aici se adeverește în mod strălucit geniul lui Mahomed. Nimeni nu-i bănuie intențiile — „dacă un fir din barbă mi-ar cunoaște gîndurile, l-aș smulge", a spus cîndva acest perfid genial — și în cea mai deplină ordine, în timp ce tunurile lovesc spectaculos și cu zgomot mare zidurile, porunca sa se îndeplinește fără greș. În noaptea de 22 aprilie, șaptezeci de vase sînt trecute dintr-o mare într-alta, peste munți și văi, prin vii, cîmpii și păduri. A doua zi, în zori, populația Bizanțului crede că visează; o flotă inamică, parcă adusă de duhurile răului, echipată și pavoazată, navighează în însuși inima propriului lor golf, considerat inaccesibil; oamenii își freacă încă ochii și nu înțeleg cum s-a petrecut minunea, în timp ce fanfarele, cu tobe și trîmbițe, răsună jubilînd chiar sub zidurile cetății protejate pînă acum de port. Întregul Corn de Aur, cu excepția îngustei zone neutre a Galatei, unde flota creștină e încercuită, se găsește acum, datorită acestei manevre geniale, în stăpînirea sultanului și a armatei sale. Mahomed poate să-și aducă nestînjenit trupele pe podul de pontoane și să atace acolo unde zidurile sînt mai șubrede: flancul mai slab este astfel amenințat și rîndurile apărătorilor, și pînă acum sărace, se răresc și mai mult, căci trebuie să apere un perimetru mai mare. Tot mai tare și mai tare se strînge pumnul de fier în jurul beregatei victimei.

Ajutor, Europa !

Asediații nu-și mai fac iluzii. Ei știu că sînt opt mii contra o sută cincizeci de mii și că acum, după ce flancul le-a fost străpuns, nu vor mai putea rezista multă vreme în spatele zidurilor măcinate de proiectile, dacă nu le sosesc în grabă ajutoare. Oare *signoria* din Veneția nu promisese solemn să trimită corăbii ? Iar papa ar putea el rămîne nepăsător atunci cînd Hagia Sofia, cea mai mîndră biserică a Apusului, e în primejdie să devină o moschee a necredincioșilor ? Oare Europa, aflată pradă unor mărunte discordii, dezmembrată de nenumărate ambiții meschine, tot nu înțelege cît de primejduită este cultura occidentală ? S-ar putea însă — așa se încurajează reciproc asediații — ca flota salvatoare să fie de mult gata de pornire și să ezite să ridice pînzele, doar fiindcă nu cunoaște situația de fapt ; ar fi de-ajuns să afle ce mare răspundere își asumă prin această întîrziere, aducătoare de moarte, ca să se pună în mișcare.

Dar cum să se dea de știre flotei venețiene ? Marea de Marmara e împînzită de vase turcești. A ieși cu întreaga flotă în larg ar însemna o pieire sigură și pe lîngă aceasta, dispozitivul de apărare, pentru care fiecare om e de mare preț, ar pierde sute de soldați. Se ia deci hotărîrea să se riște doar o corabie mică, avînd un echipaj puțin numeros. Doisprezece oameni, nu mai mulți, sînt gata pentru fapta aceasta eroică — și dacă istoria ar fi dreaptă, numele lor ar fi tot atît de vestit ca acela al argonauților — dar nici unul dintre ele nu a ajuns pînă la noi.

Pe mica brigantină se înalță pavilionul inamic. Doisprezece bărbați își pun veșminte turcești, turban sau fes, pentru a trece neobservați. La 3 mai, la miezul nopții, lanțul protector e slăbit fără zgomot, iar temerarul vas alunecă încet pe mare, protejat de întuneric. Și, adevărată minune, mica ambarcațiune se strecoară neobservată prin Dardanele pînă în Marea Egee. Întotdeauna tocmai actul de supremă îndrăzneală e cel care-l paralizează pe adversar. La orice s-ar fi gîndit Mahomed, dar ca o singură corabie, cu doisprezece viteji, să se încumete să

treacă prin mijlocul flotei sale — asemenea legendarilor argonauți — i-ar fi apărut un lucru de neînchipuit.

Dar ce tragică dezamăgire! Nici un vas cu pavilion venețian nu se află în Marea Egee. Nici o flotă nu e pregătită să intervină. Veneția și papa, ocupați cu jalnicele și meschinele lor probleme politice, au abandonat Bizanțul, au uitat de onoare și de legămîntul făcut. În istorie se repetă iar și iar aceleași momente tragice: atunci cînd ar fi atît de necesar ca toți să-și unească forțele pentru a apăra cultura europeană, principii și statele se dovedesc incapabili să renunțe, chiar pentru o singură clipă, la măruntele lor rivalități. Supremația asupra Genovei este mai importantă pentru Veneția și supremația asupra Veneției este mai importantă pentru Genova, decît să lupte unite, măcar pentru cîteva ceasuri, împotriva dușmanului comun. Pustie e marea. Cu disperare vîslesc vitejii, în coaja lor de nucă, din insulă în insulă. Dar peste tot porturile sînt ocupate de dușmani și nici un vas prieten nu se mai hazardează în zona de război.

Ce-i de făcut acum? Cîțiva din cei doisprezece și-au pierdut pe drept cuvînt curajul. De ce să se întoarcă la Constantinopol, străbătînd încă o dată drumul plin de primejdii? Speranțe nu pot aduce. Poate că orașul a și căzut. Oricum, la întoarcere îi așteaptă închisoarea sau moartea. Dar cei mai mulți — ce minunați eroi, de nimeni cunoscuți — hotărăsc totuși să revină. Li s-a încredințat o misiune și trebuie s-o îndeplinească. Au fost trimiși în recunoaștere și ei trebuie să aducă vestea, oricît ar fi de tristă. Și astfel, micuțul vas cutează să străbată Dardanelele, Marea de Marmara, să treacă prin rîndurile flotei inamice. La 23 mai, douăzeci de zile de la plecare, cînd mica ambarcațiune este considerată de mult pierdută, cînd nimeni nu se mai gîndește la misiunea și la întoarcerea ei, cîteva sentinele postate pe zidurile cetății semnalizează cu steaguri că un mic vas se apropie cu repeziciune de Cornul de Aur. Cînd turcii, avertizați de strigătele de bucurie ale asediaților, văd cu uimire că mica brigantină cu steag turcesc, care a avut obrăznicia să treacă printre ei, este de fapt o corabie a dușmanului, o înconjoară din toate părțile, ca s-o împiedice în ultimul moment să pătrundă în portul salvator. Pentru o clipă, Bizanțul, izbuc-

nind în ovații nesfîrșite, mai speră că Europa nu l-a uitat și că vasele trimise inițial au deschis doar calea ajutorului promis. De abia spre seară se răspîndește vestea care aduce tristul adevăr. Lumea creștină a uitat Bizanțul. Asediații au rămas singuri. Ei vor pieri dacă nu-și vor găsi singuri scăparea.

Noaptea dinaintea asaltului

După șase săptămîni de lupte aproape zilnice, sultanul și-a pierdut răbdarea. Tunurile sale au fărîmat în multe locuri zidurile. Dar toate atacurile pe care le-a poruncit pînă acum au fost respinse cu pierderi grele. Pentru un comandant de oști nu mai rămîn decît două posibilități : sau să renunțe la asediu, sau să treacă, după numeroasele atacuri izolate, la asaltul cel mare, la atacul hotărîtor. Mahomed convoacă pașalele la un sfat de război, iar voința lui pătimașă biruie toate șovăielile. Asaltul cel mare, cel decisiv, e fixat pentru ziua de 29 mai. Cu obișnuita lui fermitate, sultanul începe pregătirile. Se stabilește o zi de sărbătoare, cei o sută cincizeci de mii de oameni, de la primul pînă la ultimul, trebuie să îndeplinească toate ritualurile prescrise de Islam : spălatul de șapte ori pe zi și rugăciunea cea mare de trei ori pe zi. Tot ce mai e disponibil ca pulbere și proiectile este adus pentru atacul hotărîtor de artilerie astfel ca orașul să fie slăbit în vederea asaltului, trupele sînt distribuite pe poziții, în vederea atacului. Din zori pînă-n noapte, Mahomed nu-și îngăduie nici o clipă de răgaz. De la Cornul de Aur și pînă la Marea de Marmara, străbate călare toată tabăra uriașă, pentru ca să-i îmbărbăteze personal pe comandanți, să-i înflăcăreze pe soldați. Ca bun psiholog, el știe cum poate să stîrnească la maximum spiritul războinic al celor o sută cincizeci de mii de luptători : se leagă față de ei, printr-o cumplită făgăduială, pe care spre cinstea sau necinstea lui, a ținut-o întocmai. În sunetul goarnelor și trîmbițelor, acest legămînt este purtat de trimișii săi în toate direcțiile : „Mahomed jură, în numele lui Allah, în numele lui Mahomed și al celor patru mii de profeți,

jură pe sufletul tatălui său, sultanul Murad, pe capetele copiilor săi și pe spada sa, că, după cucerirea orașului, trupele sale vor putea jefui, timp de trei zile, după bunul lor plac. Tot ce se găsește înăuntru acestor ziduri, obiecte casnice și averi, podoabe și giuvaeruri, monede și comori, bărbați, femei, copii, totul aparține soldaților biruitori. În ce-l privește pe el, renunță la totul, în afară de cinstea de a fi cucerit acest ultim bastion al Imperiului roman de răsărit."

Cu strigăte sălbatice de bucurie primesc soldații această teribilă făgăduială. Ca o furtună crește zgomotul puternic al aclamațiilor și urletul turbat *Allah-il-Allah*[1], izvorît din mii de piepturi, cutremură de groază orașul asediat. *„Jagma"*, *„Jagma"* — *„Jaf"*, *„Jaf"*. Cuvîntul acesta devine un strigăt de luptă, este purtat de țambale, trîmbițe de fanfare, iar noaptea tabăra se transformă într-o mare sărbătoare de lumină. Înspăimîntați, asediații văd, de pe zidurile lor, cum miriade de lumini și torțe se aprind pe coline și în văi și cum dușmanul sărbătorește cu surle, trompete, tobe și tamburine victoria încă înaintea victoriei ; o ceremonie groaznică și zgomotoasă, ca cea a preoților păgîni înainte de aducerea jertfei. Dar, la un semn al sultanului, la miezul nopții toate luminile se sting dintr-o dată. În același timp, încetează brusc și vuietul miilor de glasuri. Această tăcere subită și acest întuneric apăsător îi sperie, ca semn al destinului implacabil, pe asediați, mai mult chiar decît vacarmul veseliei frenetice și decît luminile sărbătorești.

Ultima liturghie din Hagia Sofia

Asediații nu mai au nevoie de iscoade sau de transfugi ca să știe ce îi așteaptă. Ei au aflat că ordinul de atac a fost hotărît și presimțirea cumplitelor îndatoriri și a cumplitelor primejdii coboară apăsător asupra orașului,

[1] De la „La ilah illa Allah" (arabă) = nu există altă divinitate decît Allah.

aidoma norilor de furtună. În aceste ultime ceasuri, populația, dezbinată pînă mai ieri de sciziuni și certuri religioase, e adună laolaltă. Ca întotdeauna, numai în fața celei mai mari primejdii, avem prilejul de a asista la un spectacol unic de solidaritate umană. Pentru ca toți să înțeleagă ce au de apărat : credința, gloriosul trecut, cultura din care cu toții s-au împărtășit, bazileul hotărăște o impresionantă ceremonie. La porunca sa se adună întregul popor, ortodocși și catolici, preoți și laici, copii și moșnegi, într-o singură procesiune. Nimănui nu-i este îngăduit, nimeni nu vrea să rămînă acasă ; de la cel mai bogat la cel mai sărac, se încolonează cîntînd cu evlavie *„Kyrie eleison“* într-un cortegiu solemn, care parcurge mai întîi centrul orașului și ajunge apoi pînă la zidurile cele mai îndepărtate. În fața sa sînt purtate moaștele și sfintele icoane scoase din biserici. Acolo unde în ziduri se află o breșă, se așază una din aceste icoane, în credința că va putea să respingă, mai bine decît armele pămîntești, asaltul necredincioșilor. Totodată, împăratul Constantin adună în jurul său pe senatori, nobili și comandanți, pentru ca, într-o ultimă cuvîntare, să-i îmbrăbăteze. E drept că nu poate să le promită, ca Mahomed, vreo pradă bogată de război. Le înfățișează gloria pe care ar dobîndi-o, în numele creștinătății și al întregului Occident, dacă ar respinge acest ultim atac și totodată primejdia ce-i pîndește dacă vor fi înfrînți de acești incendiatori : Mahomed și Constantin știu amîndoi că ziua aceasta hotărăște pentru secole și secole de istorie.

Apoi începe actul final, unul dintre cele mai covîrșitoare din istoria Europei, o apoteoză funebră, de neuitat. În Hagia Sofia, pe atunci încă cea mai strălucită catedrală a lumii, și care din ziua înfrățirii celor două biserici fusese părăsită atît de catolici cît și de ortodocși, se adună toți cei sortiți morții. Împăratul este înconjurat acum de întreaga curte, nobilii, preoții celor două credințe, soldații și marinarii gonovezi și venețieni, cu armuri și arme de luptă. În spatele lor îngenunchează mute, cu venerație, mii și mii de umbre care murmură — poporul încovoiat, frămîntat de teamă și griji ; iar lumînările, care se străduie cu

greu să biruie întunericul cupolelor apăsătoare, luminează această mulțime, plecată în rugăciune ca o singură ființă. Sufletul Bizanțului se roagă aici lui Dumnezeu. Patriarhul își ridică acum puternic vocea, îmbărbătînd, corul îi răspunde cîntînd. Încă o dată mai răsună glasul veșnic, glasul sfînt, răsună muzica Apusului în acest lăcaș. Apoi pășesc, unul după altul — întîi împăratul — spre altar, pentru a primi consolarea credinței. Pînă sus, în înaltul cupolelor, răsună cutremurătoare rugăciunea fără sfîrșit a imensei mulțimi adunate în biserică. A început ultima slujbă a Imperiului roman de răsărit, recviemul său, al morții sale. În catedrala lui Justinian trăiește pentru ultima oară credința creștină.

După această ceremonie zguduitoare, împăratul se întoarce încă o dată, pentru scurt timp, în palatul său, spre a le cere iertare tuturor supușilor și servitorilor, pentru toate nedreptățile pe care le-a săvîrșit față de ei în cursul vieții sale. Se aruncă apoi în șa și călărește — la fel ca Mahomed, dușmanul său de moarte, în același ceas — de la un capăt la altul al zidurilor, pentru a-și îmbărbăta soldații. Între timp, noaptea a coborît adîncă. Nu se mai aude nici un glas și nici un zăngănit de arme. Dar, înăuntrul zidurilor, cu neliniște în suflet, mii de oameni așteaptă ziua de mîine, ziua aducătoare de moarte.

Kerkaporta, poarta uitată

La ora unu noaptea, sultanul dă semnalul de atac. Un steag uriaș este desfășurat și cu un strigăt unic „*Allah, Allah-il-Allah*“, o sută de mii de luptători, cu arme, scări, frînghii și căngi, pornesc la atacul zidurilor, în timp ce toate tobele bat, toate trîmbițele sună, iar trompetele, surlele, fluierele se unesc cu urletele asediatorilor, cu bubuitul tunurilor, într-un uragan asurzitor. La început, sînt aruncate fără milă în luptă la escaladarea zidurilor trupele neexperimentate ale bazbuzucilor. Trupurile lor, pe jumătate goale, servesc, în planurile sultanului, doar ca un soi de berbece, destinate să obosească și să slăbească inamicul înaintea aruncării în bătălie a trupelor de elită, pentru

asaltul decisiv. Biciuiți din urmă, cei ce deschid atacul aleargă pe întuneric, cu sute de scări, se cațără pe ziduri, sînt zvîrliți înapoi, se reped din nou la asalt, mereu, mereu căci nu au nici o cale de retragere : în spatele lor, al acestui material uman fără valoare, sortit doar jertfei, se și găsesc trupele de elită, care îi împing mereu înainte, spre moartea aproape sigură. Asediații dețin însă superioritatea, zalele lor rezistă la săgeți și pietre ; dar adevărata primejdie, pe care Mahomed se bizuie pe drept cuvînt, este treptata istovire a adversarului. Luptînd în armuri grele, împotriva presiunii mereu crescînde și repetate a trupelor ușoare, fiind siliți să alerge de la un loc primejduit la altul, își irosesc o bună parte din forțe în această apărare care le-a fost impusă. Și cînd — după două ore de luptă, la ivirea zorilor — cel de al doilea grup de asalt, trupele din Anatolia, pornesc la atac, bătălia devine mai primejdioasă. Într-adevăr, aceste trupe sînt alcătuite din războinici disciplinați și bine instruiți, care au fost și ei echipați cu zale. Aceștia îi întrec ca număr pe apărători și sînt pe deplin odihniți, în timp ce asediații trebuie să apere ba un loc ba altul împotriva pătrunderilor. Și totuși, pretutindeni atacurile mai sînt respinse și sultanul este nevoit să arunce în luptă ultimele sale rezerve, pe ieniceri, nucleul și garda de elită a armatei otomane. Mahomed însuși preia comanda acestor douăsprezece mii de tineri soldați, aleși cu grijă, cei mai bravi ostași ai Europei, care se năpustesc cu un singur strigăt asupra adversarului extenuat. Este acum momentul ca toate clopotele din oraș să dea alarma, pentru ca ultimele rezerve să fie chemate pe ziduri — e vorba de cei socotiți pînă acum inapți de luptă. Este timpul să fie aduși și marinarii de pe corăbii, căci a sosit ceasul bătăliei hotărîtoare. Spre nenorocul apărătorilor, comandantul trupelor genoveze, curajosul condotier Giustiniani, este lovit de o piatră ; grav rănit, e dus pe vasul său. Această întîmplare pune pentru o clipă în cumpănă curajul asediaților. Dar însuși împăratul, sosit în grabă, intervine pentru a împiedica pătrunderea amenințătoare. Încă o dată izbutesc să arunce înapoi pe cei cățărați pe scări : hotărîrea înfruntă hotărîrea finală. Pentru o clipă încă, Bizanțul pare salvat. Suprema necesitate a învins iarăși atacul săl-

batic. Dar un tragic incident survine — una dintre acele secunde misterioase pe care istoria le creează în desfășurările ei de neînțeles — și hotărăște, dintr-o singură lovitură, soarta Bizanțului.

S-a întîmplat ceva cu totul neașteptat. Printr-una din nenumăratele spărturi ale zidului exterior, au pătruns cîțiva turci, nu departe de locul atacului principal. Nu îndrăznesc încă să se apropie de zidul interior. Dar pe cînd rătăcesc, în curiozitatea și nehotărîrea lor, între primul și al doilea zid al orașului, descoperă că una dintre porțile mai mici ale zidului interior, așa numita Kerkaporta, a rămas, printr-o neglijență de neînțeles, deschisă. Este de fapt doar o poartă neînsemnată, care în timp de pace era destinată drumeților, în orele cînd marile porți rămîneau închise. Tocmai pentru că n-a fost considerată a avea vreo importanță militară, a fost desigur cu totul dată uitării în iureșul nopții trecute. Ienicerii găsesc, spre uimirea lor, că acest drum le este fără oprelişti deschis, chiar în inima bastionului întărit. Mai întîi cred că e vorba de o cursă a dușmanului, căci pare de neînchipuit, cu totul absurd, ca în timp ce în fața fiecărei spărturi, a oricărei găuri, a oricărei porți a fortăreței să zacă mii de cadavre, să se toarne ulei fierbinte și să se azvîrle zbîrnîind sulițe, aici, într-o ambianță pașnică, duminicală, Kerkaporta să stea deschisă spre inima cetății. Pentru orice eventualitate, ei cheamă ajutoare și, fără să întîmpine vreo împotrivire, un întreg detașament pătrunde în interiorul orașului, căzînd astfel pe neașteptate în spatele apărătorilor aflați pe zidul exterior. Cîțiva luptători îi zăresc pe turci înapoia propriilor lor rînduri și în mod fatal răsună un strigăt care în oricare luptă este mai ucigător decît toate tunurile, strigătul unui zvon mincinos : „Orașul a căzut !" Din ce în ce mai tare, strigătul e purtat mai departe de turci : „Orașul a căzut !" Acest strigăt zdrobește orice rezistență. Armatele de mercenari, care se cred trădate, își părăsesc posturile, ca să se salveze în port și pe corăbii. Zadarnic se aruncă Constantin cu cîțiva oșteni credincioși asupra năvălitorilor ; el cade ucis, nu se știe cum, în mijlocul învălmășelii. Abia a doua zi trupul său este găsit într-o grămadă de cadavre și recunoscut după încălțămintea împodobită cu un vultur

de aur. Astfel, luptînd cu vitejia unui adevărat roman, ultimul împărat al Romei de răsărit a pierit odată cu imperiul său. O întîmplare, măruntă ca un grăunte de praf, Kerkaporta, poarta uitată, a hotărît asupra istoriei omenirii.

Crucea se prăbuşeşte

Istoria se joacă uneori cu cifrele. Exact după o mie de ani de la jefuirea Romei de către vandali, începe jefuirea Bizanțului. Credincios legămîntului său, Mahomed Cuceritorul își ține întru totul cumplita-i făgăduială. După primul masacru, el își lasă războinicii să prade case și palate, biserici și mînăstiri, să dispună în voie de bărbați, femei și copii și asemeni unor diavoli, mii de soldaţi aleargă pe ulițe, încercînd să o ia unul înaintea altuia. Primul asalt este îndreptat împotriva bisericilor, acolo unde strălucesc vasele de aur şi giuvaerurile. Cînd năvălesc însă în case, împlîntă întîi steagul lor, ca cei ce vin în urmă să știe că prada le aparţine ; dar prada aceasta nu e alcătuită doar din pietre preţioase, stofe, bani şi tot ce se poate căra ; femeile sînt marfă pentru seraiuri, iar bărbaţii şi copii pentru piaţa de sclavi. Nenorociţii care s-au refugiat în biserici sînt scoşi de acolo cu biciul. Bătrînii, socotiţi fără preţ, ca o povară inutilă, sînt uciși. Pe tineri, turcii îi leagă, asemeni vitelor, și-i cară cu ei. Odată cu jaful, face ravagii tot mai înspăimîntătoare distrugerea fără nici un sens. Ceea ce cruciaţii mai lăsaseră, în urma jafului lor, poate nu mai puţin teribil, din operele de artă şi din relicvele de preţ, este acum sfărîmat, zdrobit, sfîşiat de aceste hoarde turbate de biruitori ; frescele de preţ sînt distruse, minunatele statui sînt sparte, cărţile, în care înţelepciunea seculară, nemuritoarea filozofie şi poezia greacă trebuiau să fie păstrate pentru veşnicie, sînt arse şi zvîrlite cu dispreţ. Niciodată omenirea nu va şti pe deplin ce dezastru a pătruns prin acea Kerkaporta, uitată deschisă într-o clipă funestă a destinului şi cît de multă a pierdut spiritualitatea umană prin jefuirea Romei, Alexandriei și Bizanţului.

Abia în după-amiaza marii victorii, după ce masacrul s-a sfîrșit, intră Mahomed în orașul cucerit. Mîndru și grav, călărește pe superbul său armăsar, trecînd, fără să-și întoarcă privirea, pe lîngă scenele sălbatice de jaf, fidel cuvîntului dat soldaților care i-au adus victoria, hotărît să nu-i tulbure în faptele lor înfricoșătoare. Primul său drum nu-l duce spre bogății, căci a cîștigat totul, ci se îndreaptă cu mîndrie spre catedrală, fala strălucitoare a Bizanțului. Mai mult de cincizeci de zile a privit cu nesaț, din corturile sale, spre prețioasele dar inaccesibilele cupole ale acestei biserici, spre Hagia Sofia ; acum poate pătrunde ca învingător prin poarta ei de bronz. Dar încă o dată își stăpînește Mahomed nerăbdarea. Înainte de a-i închina pe vecie această biserică, vrea să mulțumească lui Allah. Plin de umilință, sultanul descalecă, își pleacă pînă la pămînt capul pentru rugăciune. Apoi ia o mînă de pămînt și o presară pe capul său, ca să nu uite că el însuși e muritor și să nu se umple de trufie de pe urma biruinței. Și abia după ce și-a arătat smerenia în fața lui Dumnezeu, sultanul se ridică și pășește, ca prim slujitor al lui Allah, în catedrala lui Justinian, biserica sfintei înțelepciuni, biserica Hagia Sofia.

Plin de curiozitate și impresionat totodată privește la mîndrul edificiu, la cupolele înalte, îmbrăcate în marmură și mozaicuri lucitoare, la arcadele grațioase care din umbră se ridică spre lumină ; el simte că acest palat măreț al rugăciunii nu i se cuvine lui, ci Dumnezeului său. Mahomed cheamă de îndată un imam, care se urcă în amvon și de acolo vestește crezul mahomedan, în timp ce padișahul, cu fața îndreptată spre Mecca, rostește în această catedrală creștină prima rugăciune adresată lui Allah, stăpînitorul lumii. Chiar a doua zi, lucrătorii primesc porunca să îndepărteze toate simbolurile vechii credințe. Altarele sînt distruse, cucernicele mozaicuri, acoperite cu var, iar înalta cruce a Hagiei Sofia, care timp de o mie de ani și-a întins brațele ca să cuprindă întreaga suferință umană, se prăbușește cu zgomot la pămînt.

În biserică și mult dincolo de ea răsună zgomotul căderii. Căci de această prăbușire se cutremură întreg Apusul. Vestea tragică își rostogolește ecoul la Roma, Genova

şi Veneţia. Ca o cumplită ameninţare, pătrunde în Franţa şi în Germania. Înfiorată, Europa își dă seama că, datorită nepăsării ei vinovate — prin fatala poartă uitată, prin Kerkaporta — a pătruns o funestă forță distrugătoare, care timp de secole va încătușa și va paraliza energiile ei creatoare. Dar în istorie, ca și în viața omenească, regretele nu pot îndrepta greșeala unei clipe. O mie de ani nu pot răscumpăra ceea ce s-a pierdut într-un singur ceas

REÎNVIEREA LUI GEORG FRIEDRICH HÄNDEL [1]

21 august 1741

În după-amiaza zilei de 13 aprilie 1737, valetul lui Georg Friedrich Händel stătea la fereastra de la catul de jos al unei case din Brookstreet, ocupîndu-se cu ceva destul de curios. Observase cu ciudă că i se terminase tutunul și ar fi vrut să alerge doar cale de două străzi pînă la tutungeria prietenei sale Dolly, ca să-și cumpere altul proaspăt ; dar nu îndrăznea să plece de acasă, de frica irascibilului său domn și stăpîn. Georg Friedrich Händel se întorsese, fierbînd de mînie, de la repetiție, cu fața aprinsă de sîngele în clocot și cu vinele tîmplei gata să-i plesnească ; trîntise cu zgomot ușa de la intrare și acum valetul său îl putea auzi cum se plimbă în lung și-n lat într-o odaie de la catul de sus, cu pași atît de apăsați, încît tavanul se cutremura. N-ar fi fost prudent să-și neglijeze serviciul în zile atît de încărcate cu mînie.

Căutînd o ocupație oarecare, menită să-i alunge plictisul, în loc să azvîrle rocotoale elegante de fum, valetul își folosea pipa scurtă de lut ca să înalțe baloane de săpun. Își pregătise o farfurioară cu clăbuc și se distra trimițînd în stradă, prin fereastra deschisă, baloane multico-

[1] Georg Friedrich Händel (1685—1759), compozitor german, care și-a petrecut o mare parte a vieții la Londra. Operele sale, inspirate în general din teme biblice, oglindesc tendințele epocii iluminismului și marchează trecerea de la preclasicism la clasicism. Desigur că Stefan Zweig potențează latura mistică pentru a impresiona.

lore. Trecătorii se amuzau, oprindu-se puțin să spargă cu bastonul cîte unul sau altul dintre baloanele colorate, rîdeau și făceau semn cu mîna, dar nu se arătau prea mirați de spectacol. De la acea casă din Brookstreet se puteau aștepta la orice ; în mijlocul nopții răsunau uneori acolo puternice acorduri de clavecin și tot de acolo străbăteau bocetele și suspinele cîntărețelor, cînd furiosul german, cu glasul său de stentor, profera amenințări pentru vreo notă luată ceva prea sus sau ceva prea jos. Pentru vecinii din Grosvenorsquare, casa din Brookstreet numărul 25 avea de mult faima unei case de nebuni.

Valetul își continuă, calm și stăruitor, jocul său cu baloanele colorate. După un timp, dibăcia îi crescuse simțitor ; sferele marmorate deveneau tot mai mari și mai fine, zburau tot mai sus și mai departe, una dintre ele trecuse chiar peste vîrful acoperișului, nu prea înalt, al clădirii de peste drum. Deodată, tresări brusc ; o lovitură surdă cutremură întreaga casă și făcu să zbrînîie geamurile ; perdelele se mișcară ; ceva greu și masiv căzuse năprasnic la etaj. Servitorul sări în sus, urcă în fugă scara și pătrunse în odaia de lucru.

Scaunul de la masa de lucru a maestrului era gol, în încăpere nu se vedea nimeni ; în clipa cînd vru să treacă în dormitor, valetul descoperi prăbușit, nemișcat, corpul lui Händel, cu ochii larg deschiși ; spaima îi țintui locului și atunci putu auzi un horcăit greu, înfundat. Uriașul zăcea întins pe spate și gemea sau, mai degrabă, din pieptul lui ieșeau scurte suspine, mereu mai stinse.

„Se prăpădește !“ gîndi valetul îngrozit și îngenunche repede, ca să-și ajute stăpînul aproape leșinat. Încercă să-l ridice pentru a-l duce la canapea și a-l culca acolo, dar trupul imens era prea greu, prea apăsător. Atunci îi desfăcu doar eșarfa, foarte strînsă, din jurul gîtului și geamătul încetă de îndată.

De jos, tocmai urca în grabă Christof Schmidt, asistentul, ajutorul maestrului, care sosise pentru a copia niște arii ; îl speriase și pe el acel zgomot înfundat al căzăturii. Îl ridicară împreună — brațele îi atîrnau fără vlagă ca ale unui mort — și-l așezară pe pat, cu capul ridicat. „Dez-

bracă-l,“ porunci Schmidt valetului, „eu fug după un medic. Şi stropeşte-l cu apă, pînă ce se trezeşte.“

Christof Schmidt o luă la goană aşa cum era, fără haină, din Brookstreet spre Bondstreet, făcînd semn tuturor trăsurilor care treceau agale fără să ia în seamă pe acest om corpolent, în cămaşă, care gîfîia. În sfîrşit, una din trăsuri opri, căci vizitiul lordului Chandos îl recunoscuse pe Schmidt ; uitînd de etichetă, acesta deschise brusc portiera trăsurii. „Moare Händel !“, strigă el ducelui, pe care-l ştia un meloman pasionat şi cel mai înflăcărat protector al iubitului său maestru. „Trebuie să aduc un doctor.“ Ducele îl luă imediat în trăsură, vizitiul biciui aprig caii şi îl găsiră pe doctorul Jenkins în cabinetul din Fleetstreet, unde tocmai făcea o analiză de urină foarte urgentă. Medicul plecă imediat cu Schmidt, în şareta sa, spre Brookstreet. „De vină sînt necazurile din ultima vreme“, se jelui disperat asistentul, în timp ce trăsura înainta, „l-au adus în pragul morţii, blestemaţii de cîntăreţi şi castraţi, mîzgălitorii şi criticaştrii, toţi aceşti paraziţi respingători. Anul acesta a scris patru opere ca să salveze teatrul, dar ceilalţi se folosesc de protecţia femeilor şi a celor de la curte. Mai ales blestematul de itlaian, care-i înnebuneşte pe toţi, un castrat şi un maimuţoi care urlă tot timpul. Ah, în ce stare l-au adus pe bunul nostru Händel ! El şi-a investit toate economiile, zece mii de lire, şi acum îl chinuiesc cu poliţe şi-l hărţuie de moarte. Niciodată n-a creat cineva opere atît de măreţe, nimeni nu s-a dăruit cu atîta abnegaţie, dar atîtea mizerii pot să distrugă şi pe un uriaş. O, ce om ! Ce geniu !“ Doctorul Jenkins asculta, rece şi tăcut. Înainte de a intra în casă, mai trase o dată din pipă şi, scuturînd cenuşa, întrebă : „Ce vîrstă are ?“

„Cincizeci şi doi de ani“, răspunse Schmidt.

„Primejdioasă etate. A muncit ca un taur, dar e şi puternic ca un taur. În fine, vom vedea ce-i de făcut.“

Valetul ţinea vasul, Christof Schmidt ridică braţul lui Händel şi doctorul îi deschise vena. Sîngele ţîşni roşu aprins, fierbinte, şi-n momentul următor, din buzele pînă atunci încleştate, ieşi un suspin de uşurare. Händel respiră adînc şi deschise ochii. Erau încă obosiţi, străini şi inconştienţi. Din ei lipsea orice strălucire.

Doctorul pansă braţul. Acum nu se putea face mai mult. Vrînd să se ridice, observă că buzele lui Händel se mişcă. Se apropie de el. Foarte slab, ca o răsuflare, Händel murmură : „S-a sfîrşit... s-a sfîrşit cu mine... fără putere... nu vreau să trăiesc ca un neputincios..." Doctorul Jenkins se apleacă şi mai mult spre bolnav. Observă că ochiul drept privea fix, în timp ce stîngul se mişca. Ca să-şi dea seama de situaţie, îi ridică braţul drept. Acesta recăzu inert. Îi ridică şi braţul stîng. Acesta rămase în noua poziţie. Doctorul Jenkins era acum pe deplin lămurit.

Cînd părăsi camera, Schmidt îl însoţi pînă la scară, îngrijorat, tulburat. „Ce s-a întîmplat ?"

„Apoplexie. Partea dreaptă a corpului este paralizată."

„Şi" — Schmidt continuă, după o sforţare — „se va mai însănătoşi ?"

Doctorul Jenkins trase ceremonios o priză de tutun. Nu-i plăceau deloc astfel de întrebări.

„Poate. Totul e posibil."

„Şi va rămîne paralizat ?"

„Probabil, dacă nu se întîmplă vreo minune."

Dar Schmidt, legat trup şi suflet de maestru, nu se lăsă.

„Va putea cel puţin să lucreze din nou ? Nu poate trăi fără să creeze."

Doctorul Jenkins ajunsese acum în faţa scării.

„Asta niciodată", zise el, cu glas scăzut. „Poate că vom salva omul. Pe muzician, însă, l-am pierdut. Atacul a atins creierul."

Schmidt îl privi încremenit. Disperarea era atît de cumplită în privirea sa, încît doctorul fu profund impresionat. „Cum am spus" repetă el, „doar dacă se întîmplă vreo minune. Eu, ce-i drept, n-am văzut pînă acum aşa ceva."

Patru luni rămase Georg Friedrich Händel fără nici o putere, iar puterea era viaţa lui. Partea dreaptă a corpului era moartă. Nu putea merge şi nu putea scrie, mîna dreaptă nu putea să facă să răsune nici măcar o clapă a clavecinului său. După cumplitul atac, care-i zguduise întregul trup, nu mai izbutea să vorbească, buza îi atîrna strîmbă şi din gură nu-i mai ieşea decît o bîlbîială surdă. Cînd prietenii veneau să facă muzică pentru el, în ochii îi apărea o slabă licărire ; trupul greoi şi necioplit i se mişca atunci

ca în visul unui bolnav, de parcă ar fi vrut să urmeze ritmul muzicii. Dar membrele înghețate erau de-o rigiditate înspăimîntătoare. Tendoanele și mușchii nu-l mai ascultau. Acest om, care fusese un uriaș, părea acum îngropat, fără speranță, într-un cavou nevăzut. Îndată ce muzica se termina, pleoapele îi cădeau grele și din nou era țeapăn ca un cadavru. În cele din urmă, în această stare critică — maestrul era, în mod evident, un bolnav incurabil — doctorul recomandă trimiterea la băile calde de la Aachen, sperînd într-o oarecare ameliorare.

Însă sub carapacea țeapănă, la fel ca în pînzele calde de apă subterană, zăcea o forță misterioasă ; voința lui Händel, forța primară a ființei lui, ea nu fusese atinsă de acea cădere nimicitoare ; nu voia ca ceea ce era etern în el să se scufunde odată cu trupul muritor. Uriașul nu se dăduse încă bătut, el mai dorea să trăiască și să creeze, iar această voință înfăptui miracolul, potrivnic legilor naturii. La Aachen, medicii îl preveniră că, dacă va sta în apă caldă mai mult de trei ore, inima sa nu va rezista, așa că va muri. Dar voința lui se încumetă să înfrunte moartea, din dragoste pentru viață și pentru cea mai arzătoare dintre cauzele ei : aceea a vindecării. Spre uimirea doctorilor, Händel rămînea în fiecare zi în baia fierbinte nouă ore și vrerea-i nestrămutată făcu să-i crească forțele. După o săptămînă, putea să se tîrască ; după două săptămîni, mișca brațul drept ; o formidabilă victorie a voinței și încrederii. Incă o dată se smulse din îmbrățișarea paralizantă a morții, pentru ca să se arunce în viață cu mai multă căldură și pasiune ca înainte, cu acea bucurie de nedescris pe care numai convalescentul o cunoaște.

În ultima zi de tratament, stăpîn pe trupul său, înainte de-a părăsi stațiunea, se opri în fața bisericii. Nu fusese niciodată prea pios, dar cînd urcă scara ce ducea la galeria orgii, cu pasul sigur al celui vindecat în mod miraculos, simți din plin fiorul infinitului. Încercă să atingă cu mîna stîngă claviatura. Sunetele luminoase și pure străbătură în liniștea, parcă plină de așteptare, din jur. Apoi mîna dreaptă, care atîta timp fusese imobilizată și neputincioasă, încercă șovăielnic clapele. Și iată că din ea acordurile armonioase izbucniră ca dintr-un izvor de argint. Încet, în-

cet, începu să cînte, să improvizeze ; se lăsă cuprins de mare inspirație. Structurile sonore se adunau și se îngemănau din nou ca un miracol într-o lume nevăzută ; construcțiile vaporoase ale geniului său se înălțau fără umbre, lumină fără trup, străluciri răsunătoare. Jos, călugărițele și credincioșii ascultau cu respirația tăiată. Niciodată nu mai auziseră un muritor cîntînd astfel. Și Händel, cu capul plecat în umilință, cînta mereu, cînta. Regăsise calea prin care să-i vorbească lui Dumnezeu, oamenilor, eternității. Putea din nou să facă muzică, putea iarăși să creeze. Abia acum se simțea cu adevărat vindecat.

„M-am întors din infern“, spunea cu mîndrie Georg Friedrich Händel, umflîndu-și pieptul și ridicîndu-și brațele puternice, doctorului din Londra, care nu-și putea ascunde uluirea în fața acestei vindecări miraculoase. Cu toată forța, ca un adevărat titan, convalescentul se avîntă din nou în muncă, mînat de o sete și mai mare. Vechea poftă de luptă renăscuse în bărbatul care împlinise cincizeci și trei de ani. Scrise o operă — mîna însănătoșită i se supunea acum orbește — o a doua, o a treia, mărețe oratorii : *Saul și Israel în Egipt,* precum și *Allegro e pensieroso* [1] ; ca dintr-un izvor care a secat vreme îndelungată, debordează acum o bucurie creatoare nestăvilită. Dar momentul îi este potrivnic. Moartea reginei întrerupe reprezentațiile, pe urmă începe războiul cu Spania. Piețele publice sînt pline de cîntecele și strigătele mulțimii, dar teatrul rămîne gol, iar datoriile cresc vertiginos. Vine apoi o iarnă foarte grea. Gerul este la Londra atît de aspru, încît pe oglinda de gheață a Tamisei pot fi văzute sănii cu zurgălăi. Pe vremea aceasta friguroasă, toate sălile de spectacol rămîn închise, căci nici cea mai îngerească muzică nu poate înfrunta frigul cumplit ce domnește înlăuntrul lor. Pe urmă se îmbolnăvesc cîntăreții ; o reprezentație după alta trebuie amînată ; situația lui Händel, și așa destul de precară, se agravează și mai mult. Creditorii presează, criticii îl iau peste picior, publicul păstrează o tăcere indiferentă.

[1] Titlul complet este *L'Allegro, il Pensieroso ed il Moderato (Veselul, îngînduratul și cumpătatul).* Partea I și a II-a sînt pe un libret adaptat după Milton, iar partea a III-a pe un libret de Jennens.

Încet, încet, acest luptător neînfricat își pierde curajul. Un concert dat în favoarea sa îl scapă cu greu de la o întemnițare pentru datorii ; dar ce rușine să-și salveze viața prin cerșetorie ! Händel se închide din ce în ce mai mult în sine, amărăciunea pune tot mai mult stăpînire pe el. Nu era oare mai bine cînd jumătate din trup îi era înțepenită, decît acum, întregu-i suflet ?

Încă din anul 1740, Händel se simte iarăși un om lovit, învins. Din gloria de altădată n-a mai rămas decît glorie și cenușă. Mai adună cu migală din lucrările de odinioară fragmente, uneori duce la bun sfîrșit o mică lucrare. Dar torentul cel mare e secat, puterea creatoare a dispărut din trupul sănătos acum ; pentru prima oară, uriașul se simte obosit, pentru prima oară, splendidul luptător se socoate învins, pentru prima oară, șuvoiul sfînt al creației s-a oprit ; epuizat este acel torent fecund care a inundat o lume întreagă, timp de treizeci și cinci de ani. Încă o dată e la capătul puterilor, încă o dată. Și el știe, sau crede că știe, în deznădejdea sa profundă, că acest sfîrșit este pentru totdeauna. De ce oare, suspină el, mi-a ajutat Dumnezeu să reînviu din boala mea, dacă oamenii mă îngroapă din nou ? Decît să-mi tîrăsc umbra în lumea asta rece și goală, moartea ar fi fost mai bună. Și uneori mînia îl face să murmure cuvintele celui răstignit : „Doamne, Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit ?“

Se simte pierdut, disperat, obosit de el însuși, neîncrezător în propriile-i forțe, îi lipsește poate chiar credința în Dumnezeu, și luni de zile rătăcește serile prin Londra. Nu părăsește casa decît tîrziu, de teamă să nu-și întîlnească creditorii, care în timpul zilei, postați în fața porții, îl asaltează cu polițele în mînă. Privirile indiferente și disprețuitoare ale trecătorilor îl întristează profund. Uneori chibzuiește dacă n-ar fi mai bine să se refugieze dincolo, în Irlanda, unde oamenii mai cred în faima lui — nebănuind desigur cît de zdrobite îi sînt forțele — sau poate în Germania sau Italia ; poate că acolo, o dulce briză meridională va face să se topească gheața din el, să izbucnească iar, din stînca sufletului său răvășit, melodia. Gîndul acesta, că nu mai poate înfăptui nimic, că nu mai poate crea, că a fost înfrînt, îi este de neîndurat lui Georg Friedrich Händel. Se oprește cîteodată în fața unei biserici.

Dar știe că vorbele nu-i pot aduce mîngîiere. Alteori se duce la cîrciumă ; alcoolul îi repugnă însă celui ce a cunoscut beția nobilă, fericită, pură a creației. Se oprește uneori pe podul Tamisei și se holbează în jos spre apa care se scurge, neagră ca noaptea și tăcută : oare n-ar fi mai bine să pună capăt, cu un singur gest, zbuciumului ! De-ar putea să se elibereze de povara acestui neant, să uite chinul singurătății, să nu-l mai frămînte groaznica părăsire căreia l-au dat pradă și Dumnezeu și oamenii !

Din nou rătăcise în timpul nopții. Ziua de 21 august 1741 fusese toridă, cu un cer încărcat de nori, înăbușitor, ce se întindea deasupra Londrei, o imensă cupolă de metal topit. Ca de obicei, Händel nu părăsise casa decît pe seară, ca să respire puțin aer curat în Green Park. Acolo la umbra de nepătruns a unor copaci, unde nimeni nu-l putea vedea, nimeni nu-l putea chinui, se așezase cu acea oboseală care devenise o adevărată boală, oboseala de-a vorbi, de-a scrie, cînta, gîndi, oboseala de-a simți, oboseala de-a trăi. Căci pentru ce să trăiești și pentru cine ? Pășind ca un om beat, se întorsese apoi spre casă, prin Pall Mall și St. Jamesstreet, cuprins doar de o singură dorință : să doarmă, să doarmă, să nu mai știe de nimic, să se odihnească, să găsească odihna, de s-ar putea, pentru totdeauna. În casa din Brookstreet, toată lumea dormea. Încet — oh, cît de obosit era, cum îl mai obosiseră, îl hăituiseră oamenii ! — urcă scara ale cărei trepte de lemn scrîșneau sub greutatea fiecărui pas al său. Ajunse în sfîrșit în camera sa de lucru. Scăpără amnarul și aprinse lumînarea de pe pupitru, o făcea fără să se gîndească, automat, așa cum făcuse acest gest ani de-a rîndul, pentru a se așterne pe lucru. Căci pe atunci — un suspin dureros îi scăpă fără voie — din fiecare plimbare revenea cu o melodie, cu o temă, pe care se grăbea s-o noteze, pentru ca somnul să nu i-o răpească. Acum însă pupitrul era gol. Pe el nu se afla nimic, nici o foaie cu portative. Roata sfîntă a morii încremenise în rîul înghețat. Nu avea nimic de început, nimic de terminat. Pupitrul era gol.

Ba nu, nu era gol. Pe masă strălucea un patrat alb, un pachet care conținea niște coli de hîrtie. Händel îl luă și înțelese că înăuntru era scris ceva important. Îi desfăcu în grabă sigiliul. Deasupra era o scrisoare din partea lui

Jennens[1], poetul care îi scrisese libretul operelor *Saul* și *Israel în Egipt*. Îi trimitea un nou poem și spera că geniul muzical al maestrului, *Phoenix musicae*[2], se va îndura cu îngăduință de sărmanele cuvinte și le va purta pe aripile sale prin eterul nemuririi.

Händel avu o puternică tresărire, ca la atingerea unui obiect dezgustător. Oare și acest Jennens își bătea joc de el, de omul sfîrșit, de omul cu puterile sleite? Rupse dintr-un singur gest scrisoarea și aruncă bucățile pe jos, călcîndu-le în picioare. „Canalie! Banditule!“ urlă el; neîndemnaticul acesta nimerise în rana sa cea mai adîncă, cea mai arzătoare și o deschisese pînă la fiere, pînă la cea mai cumplită amărăciune a sufletului său chinuit. Suflă furios în lumînare, bîjbîi nesigur în dormitorul său și se aruncă pe pat: ochii i se umplură dintr-o dată de lacrimi, iar trupul începu să-i tremure de-o furie neputincioasă. Blestemată fie lumea care batjocorește pe cei jefuiți și-i chinuie pe cei în suferință. De ce să i se mai adreseze chemări dintr-acestea cînd forțele l-au părăsit, cînd inima i-e înghețată, de ce să i se mai ceară să creeze, cînd sufletul îi e uscat, iar simțurile și-au pierdut puterea? Nu simte acum decît nevoia să doarmă, apatic ca un animal, un somn al uitării și al neființei! Se prăbuși pe pat, profund tulburat, pierdut.

Dar nu putea să doarmă. Era pradă unui zbucium greu și tainic, stîrnit de mînie, ca marea în furtună. Se răsucea de pe partea stîngă pe cea dreaptă și iarăși de pe dreapta pe stînga, dar somnul nu venea; era din ce în ce mai treaz. Îl ispitea gîndul să se coale și să se uite totuși la acel text. Dar ce putere ar mai avea niște biete cuvinte, asupra unui om mort! Nu, numai exista nici o alinare pentru acela pe care Dumnezeu îl lăsase să se prăvălească în adîncuri, departe de torentul sfînt, dătător de viață! Și totuși, în el mai palpita un impuls tainic, o curiozitate împotriva căreia nevolnicia sa nu putea lupta. Händel se sculă, se întoarse în camera de lucru, aprinse din nou lumînarea, cu mîna

[1] Charles Jennens (?—1773) prieten apropiat și libretist al lui Händel.

[2] O pasăre Phoennix a muzicii (lat.), în sensul de cel care a dus la renașterea muzicii.

tremurînd de emoție. Oare nu îl smulsee o dată un miracol din paralizia ce-i cuprinsese trupul? Poate că Dumnezeu cunoaște și căile care aduc sufletului vindecarea și mîngîierea. Händel apropie sfeșnicul de filele manuscrise și citi pe prima pagină: „*Messia!*" O, iarăși un oratoriu! Ultimele oratorii nu avuseseră succes. Dar, agitat, întoarse pagina pe care se afla titlul și începu să citească.

Tresări de la primele cuvinte. „*Comfort ye*", „Fii încrezător!" așa începea textul. S-ar fi zis că aceste vorbe erau magice. Nu — nu erau cuvinte, ci un răspuns pe care i-l dădea Dumnezeu, strigătul unui înger din înaltul cerului care-i cuprindea sufletul deznădăjduit. „Fii încrezător!" Cum suna aceasta, cum îl zguduia în adîncul sufletului său temător, ce cuvinte creatoare, însuflețitoare. De abia citise cuvintele, abia le prinsese înțelesul și Händel le auzea transpuse în muzică, în sunete care pluteau fremătînde, vibrante, pline de strălucire. Ce fericire! Se deschiseseră niște porți măiestre, iar acum simțea și auzea din nou în graiul muzicii.

Mîinile îi tremurau odată cu întoarcerea paginilor. El era cel menit, cel chemat; fiecare cuvînt îl pătrundea cu o forță irezistibilă, „*Thus saith the Lord*" („Așa grăiește Domnul!"), vorbele acestea i se adresau lui și numai lui, aceeași mînă care-l doborîse odinioară îl ridica astăzi — ce fericire! — de la pămînt? „*And he shall purify*" („El te va purifica") — da, asta se întîmpla cu el; bezna fusese izgonită din sufletul lui, strălucirea năvălise acolo împreună cu puritatea cristalină a luminii sonore. Cine altul ar fi putut să dea penei acestui biet Jennens, acestui poetaș din Gopsall, o forță de expresie străbătută de un asemenea elan, dacă nu El, singurul care îi cunoștea suferința? „*That they may offer unto the Lord*" („Să aducă o jertfă Domnului") — da, să izvorască din inima lui arzătoare o flacără a jertfei, care se înalță pînă la cer, dînd răspuns acestei minunate chemări. Lui și numai lui i se adresa: „Rostește-ți cuvîntul cu glas puternic" — oh! cum o să strige vorbele acestea, o să le strige cu forța pătrunzătoare a trîmbițelor, în vuietul corurilor cu tunetul orgii, pentru ca încă o dată, ca în prima zi a Cuvîntului, logosul divin să-i trezească pe oameni: pe toți aceia, pe ceilalți care mai rătăcesc deznădăjduiți în întuneric, căci într-adevăr „*Behold*,

darkness shall cover the earth", întunericul mai acoperă pămîntul, ei nu cunosc încă bucuria mîntuirii, care-a venit pentru el în ceasul acesta. De abia citise, şi din el ţîşnea, într-o formă limpede, strigătul de mulţumire: „*Wonderful, counsellor, the mighty God*" — da, aşa o să-l preamărească pe Acela care, miraculos, prin sfat şi faptă, a ştiut să aducă pace inimii frămîntate! „Căci îngerul Domnului a venit la ei" — da, a coborît aici, în această încăpere, cu aripi de argint, l-a atins şi la mîntuit. Cum să nu fii recunoscător, cum să nu chiui de bucurie cu o mie de voci împreunate într-una singură, care e a ta, cum să nu cînţi şi să proslăveşti: „*Glory to God!*"

Händel îşi plecă ochii în jos deasupra paginilor, ca sub bătaia unei mari furtuni. Oboseala îi pierise cu totul. Niciodată nu se simţise mai puternic, niciodată nu fusese într-atîta cuprins de frenezia creaţiei. Şi mereu, ca o ploaie de lumină eliberatoare, caldă, îl năpădeau cuvintele, fiecare ţinîndu-i inima, în rugă fierbinte, salvatoare! „*Rejoice*" („Bucură-te") — cum izbucnea cîntul măreţ al corului! Fără să vrea, îşi săltă acum capul şi întinse braţele. „El este adevăratul salvator" — da, asta voia să dovedească, aşa cum n-o făcuse pînă atunci nici un pămîntean; mărturia lui trebuia să se ridice deasupra lumii, ca o măreaţă inscripţie. Numai cine a suferit mult, cunoaşte bucuria, numai cel supus încercărilor, îşi poate închipui suprema mulţumire a izbăvirii, numai el este chemat să vorbească oamenilor despre reînvierea care urmează morţii în viaţă. Cînd Händel citi cuvintele „*He was despised*" („L-au dispreţuit"), îi reînvie o amintire dureroasă, ce se prefăcu în sunete întunecate, apăsătoare. Il şi crezuseră înfrînt, şi urmărindu-l cu batjocura lor, îl îngropaseră de viu — „*And they that see him, laugh* — au rîs de el, cînd l-au văzut. „Şi nu era nimeni să mîngîie pe cel în suferinţă." Nimeni nu-l ajutase, nimeni nu-l consolase în ceasul neputinţei sale, dar minunată forţă, „*He trusted in God*", el avea încredere în Dumnezeu şi iată că nu l-a lăsat să zacă în mormînt — „*But thou didst not leave his soul in hell*". Nu, nici în abisul disperării, nici în infernul neputinţei, nu-i abandonase Dumnezeu sufletul, sufletul unui înlănţuit, al unui om pierit. Nu, ci-l chemase încă o dată să

aducă oamenilor un mesaj al bucuriei. *„Lift up your heads“* („Capetele voastre le înălțați“) — cu ce forță răsuna acum, țîșnind din el, această mare poruncă a bunăvestirii. Și deodată se cutremură văzînd scrise, de mîinile bietului Jennens, cuvintele *„The Lord gave the word“*.

I se tăie respirația. Adevărul fusese rostit prin gura unui om oarecare : Dumnezeu îi trimisese cuvîntul ; din înaltul slavei sale ajunsese pînă la el. *„The Lord gave the word“ :* de la El venise cuvîntul, de la El sunetul, de la El harul ! La El trebuie să se întoarcă, să se înalțe purtat de torentul inimii ; preamărirea lui era bucuria ca și datoria oricărui artist. O, dacă ar putea să-i prindă înțelesul și să-l păstreze, să-l înalțe și să-l facă să vibreze, să-l extindă și să-l strunească, pentru a cuprinde lumea întreagă ; să conțină toată bucuria existenței, să atingă măreția lui Dumnezeu care l-a creat. Să prefacă acum cuvîntul pieritor și trăctor, prin frumusețe și fervoare infinită, în veșnicia din care a ieșit. Și iată, cuvîntul era scris : răsuna, repetîndu-se și transformîndu-se la nesfîrșit : „Aleluia ! Aleluia ! Aleluia !“ Da, toate glasurile acestei lumi trebuiau să fie cuprinse în acest cuvînt : cele înalte și cele grave, cele stăruitoare ale bărbatului și cele îngăduitoare ale femeii, toate aceste voci trebuiau să se împlinească, să crească, să se prefacă, să se împletească și să se dezlege în coruri ritmice, să urce și să coboare scara sunetelor, să vibreze gingaș pe corzile dulci ale viorii, să se înflăcăreze în sunetele stridente, de trîmbiță ale fanfarei, să vuiască solemn în tunetul orgii : Aleluia ! Aleluia ! Aleluia ! — din acest cuvînt, din acest cînt de slavă, trebuia să țîșnească o bucurie atît de intensă, încît să se ridice de pe pămînt pînă în înaltul cerului, la creatorul universului !

Ochii lui Händel erau întunecați de lacrimi. O ardoare fără seamăn îi cuprinsese întreaga făptură. Ar mai fi avut de citit multe pagini, toată partea a treia a oratoriului. Dar după acest „Aleluia, Aleluia“, nu mai putea trece mai departe. Imensul chiot de bucurie vibra, se întindea și se încorda, îl durea ca un torent de foc, gata să năvălească și să rupă toate zăgazurile. Îl sufoca, îl copleșea, voia să se reverse în afară, să se înalțe măreț, pînă înapoi în ceruri. Händel puse repede mîna pe pană, cu o iuțeală magică se așterneau semnele și rîndurile unele după altele.

Nu se mai putea opri, ca o corabie cu pînzele umflate era dus de furtună, în largul mării. În jurul său, noapte și tăcere, mantia umedă și întunecoasă coborîse mută peste marele oraș. Dar în sufletul lui era o lumină orbitoare și în încăpere răsuna, doar de el auzită, muzica universului.

A doua zi dimineața, cînd valetul intră cu precauție în cameră, Händel se mai afla la masa de lucru și scria. Nici nu-i răspunse lui Christof Schmidt, ajutorul său, care îl întrebă timid dacă poate să-i fie de vreun folos la copiat. Răspunsul fu un mîrîit surd și amenințător. Nimeni nu mai cuteza să se apropie de el. Vreme de trei săptămîni, nu părăsi încăperea. Cînd i se aducea de mîncare, rupea doar în grabă cu mîna stîngă bucăți de pîine, continuînd să scrie cu mîna dreaptă. Nu se mai putea opri, căci o stare de puternică exaltare îl cuprinsese. Cînd se ridica și pășea prin încăpere cîntînd tare și bătînd măsura, ochii săi priveau ca de pe alt tărîm. Dacă îi vorbeai, tresărea, iar răspunsul său era nesigur și confuz. Valetul trecea acum prin zile grele. Creditorii veneau să-și încaseze polițele, veneau cîntăreți să ceară o cantată festivă, veneau mesageri să-l invite la palatul regal. Pe toți aceștia, valetul trebuia să-i gonească. Căci dacă încerca să se adreseze, chiar numai cu un singur cuvînt, celui care lucra ca un posedat, era repezit cu o furie de leu întărîtat. În acele săptămîni, Georg Friedrich Händel nu mai știa nici de timp, nici de ore, nu mai deosebea ziua de noapte, trăia doar în acea sferă unde timpul se măsoară în tact și măsură, se lăsa purtat de torentele lăuntrice ce izbucneau din el tot mai sălbatice, tot mai năvalnice, cu cît curentul se apropia mai mult de cascada sfîntă, de sfîrșit. Prins în propria-i lume, străbătea cu pași apăsați, în tact, mereu aceeași carceră ce și-o crease singur în încăpere, cînta din gură, apoi la clavecin, scria din nou, scria mereu, pînă ce îl ardeau degetele. Niciodată în viața lui puterea sa creatoare nu-l copleșise într-o asemenea măsură, niciodată nu trăise așa, niciodată muzica nu însemnase pentru el atîta suferință.

În sfîrșit, după numai trei săptămîni încheiate — de neînțeles nici acum, nici în vecii vecilor — la 14 septembrie, opera era terminată. Cuvîntul se preschimbase în sunet, din ceea ce fusese mai înainte vorbire seacă și aridă

înfloriseră și răsunau acordurile nemuritoare. Sufletul înflăcărat săvîrșise un miracol al voinței, așa cum odinioară trupul înțepenit reînviase printr-un miracol. Opera era scrisă, modelată, împlinită, desăvîrșită în melodie și avînt — îi mai lipsea doar un singur cuvînt, cuvîntul de încheiere : „Amin“. Dar acest „Amin“, aceste două silabe scurte, grăbite, au fost folosite de Händel pentru a construi o scară de armonii, care se înalță mereu mai sus, pînă la ceruri. Și încredință intonarea acestor silabe mai întîi unei părți din cor, apoi celeilalte, cîntarea trecînd de la una la alta, într-o mișcare largă ; el întinse cele două silabe, mai-mai să le rupă, pentru a le contopi apoi din nou, și mai arzător. Asemeni suflului creator al lui Dumnezeu, vibrează extazul lui în acest ultim cuvînt de rugă, menit să cuprindă lumea întreagă, în toată imensitatea și plenitudinea ei. Acest unic cuvînt, acest ultim cuvînt nu l-a părăsit pe Händel și nici compozitorul nu l-a părăsit, cu el a realizat o fugă grandioasă : cu prima vocală, cu acel „A“ răsunător — sunetul primar al începutului — a construit o catedrală masivă de sonorități, huind în plinătatea ei, ajungînd cu vîrful pînă la boltă, urcînd tot mai sus, pentru a coborî și a se ridica iarăși, fiind în cele din urmă preluat de acordurile tumultoase ale orgii și apoi din nou aruncat în sus, prin forța vocilor îngemănate. Parcă îngerii își uniseră și ei glasurile cu ale oamenilor, în acest cînt al recunoștinței, al izbînzii care despica tavanul deasupra capului său, cu acest nemuritor „Amin ! Amin ! Amin !“

Händel se ridică anevoie. Pana îi căzu din mînă. Nu mai știa unde se află. Nu mai vedea și nu mai auzea. Nu simțea decît oboseală, o oboseală de neînchipuit. Trebuia să se sprijine de pereți, atît de tare se clătina. Forța îl părăsise, trupul îi era istovit de moarte, simțurile i se tulburaseră. Ca un orb își căuta drumul, pipăind de-a lungul pereților. Apoi se prăbuși pe pat, și căzu într-un somn de moarte.

De trei ori încercase valetul în acea dimineață să intre tiptil în cameră. Maestrul continua să doarmă. Era nemișcat, iar chipul său mut arăta ca cioplit dintr-o piatră palidă. La prînz, valetul încercă pentru a patra oară să-l trezească. Își drese glasul tare, ca să se facă auzit, bătu insistent în ușă. Dar, din adîncul fără fund al somnului său

nu răzbea nici un sunet, nici un cuvînt. Chritof Schmidt încearcă și el, în acea după-amiază, să vină în ajutor, dar Händel zăcea mai departe țeapăn. Asistentul se apleacă asupra celui adormit : părea un erou căzut pe cîmpul de luptă, după izbîndă, doborît de oboseală și de fapta sa memorabilă. Dar valetul și Christof Schmidt nu puteau să știe cît de mare fusese fapta, cît de strălucită biruința. Ei erau doar speriați de somnul acesta prelungit, de această imobilitate îngrijorătoare. Se temeau că fusese din nou lovit de un atac de paralizie. Iar seara, cînd deși zdravăn scuturat, tot nu se trezi — de șaptesprezece ore era cufundat în acel somn apăsător și greu — Christof Schmidt alergă din nou după medic. Nu-l găsi îndată, căci, fiind o seară plăcută, doctorul Jenkins se dusese să pescuiască pe malul Tamisei. Cînd îl află, doctorul mîrii indispus la gîndul că-l tulbura tocmai atunci. Abia cînd auzi că este vorba despre Händel, strînse uneltele de pescuit, își luă — ceea ce îl făcu să piardă destul timp — trusa chirurgicală, pentru cazul, foarte probabil, c-ar fi trebuit să-i ia sînge și în sfîrșit poneiul îi duse pe amîndoi spre Brookstreet.

Valetul însă îi întîmpină bucuros, făcîndu-le semn cu amîndouă mîinile : „S-a trezit“, le strigă el de-a curmezișul străzii. „Și acum înghite cît șase hamali. A înfulecat dintr-o dată, pe nerăsuflate, o jumătate de șuncă de Yorkshire. De patru ori i-am umplut halba de bere și încă mai cere.“

Într-adevăr, Händel ședea, ca un rege al mîncăilor, în fața unei mese supraîncărcate și așa cum într-o noapte și o zi dormise somnul a trei săptămîni, acum mînca și bea cu o poftă pe măsura uriașului său trup, ca și cum ar fi vrut să-și recapete dintr-o dată forțele pe care le dăruise operei sale în acele săptămîni. De cum îl zări pe doctor, începu să rîdă — hohot ce deveni treptat gigantic, răsunător, cutremurător, hiperbolic ; Schmidt își amintea că în toate aceste săptămîni în jurul buzelor lui Händel nu jucase nici un zîmbet, doar încordare și mînie. Acum izbucnea însă voioșia elementară a firii sale, ca un val uriaș, ce se lovea înspumat de stînci, rostogolindu-se într-o gamă de sunete puternice — nicicînd în viața sa Händel nu fusese cuprins de un astfel de hohot primar ca acum, căci

iată-l aici pe doctor în acest ceas cînd se simțea mai sănătos ca oricînd, iar bucuria vieții îi străbătea, tumultuos, întreaga ființă. Salută cu paharul ridicat pe doctorul în haine negre. „Să mă ia naiba, dacă-nțeleg ceva“, spuse uluit acesta. „Ce s-a întîmplat ? Ce elixir ai luat ? Plesnești de sănătate ! Ce-i cu dumneata ?“

Händel îl privea vesel, cu ochi strălucitori. Pe urmă, treptat, deveni serios. Se ridică încet și se îndreptă spre clavecin. Se așeză, iar degetele fluturară mai întîi deasupra clapelor, fără să le atingă. Apoi întoarse capul, cu un zîmbet straniu și atacă, pe jumătate vorbind, pe jumătate cîntînd, melodia recitativului : *„Behold, I tell you a mystery“* („Luați aminte, vă voi dezvălui o taină“) — erau cuvintele din *Messia,* rostite la început fără nici o gravitate. Dar abia pătrunseră degetele în spațiul inert și acesta le atrase irezistibil. Cîntînd, Händel uită de ceilalți și chiar de sine, cuprins de șuvoiul nestăvilit. Intră repede chiar în inima lucrării, cîntă, acompaniindu-se la clavecin, pasajele finale ale corului, pe care pînă atunci le simțise parcă numai în vis ; le auzea acum pentru întîia oară treaz : *„Oh death where is thy sting“* („O, moarte, unde este ghimpele tău“), simțea totul înlătuntrul său, străbătut de văpaia aprinsă a vieții. Își înălță glasul tot mai puternic, odată cu strigătul de bucurie, cu chiotul corului, cîntă mai departe, tot mai departe, pînă la finalul „Amin, Amin“ — și aproape că încăperea se nărui de uriașa forță sonoră, de puterea muzicii sale.

Doctorul Jenkins era năucit. Și cînd Händel se ridică în sfîrșit de la clavecin, spuse cu sfială în glas, numai ca să spună ceva : „Un asemenea lucru n-am auzit niciodată ! Parcă l-ai avea pe necuratul în dumneata.“

La auzul acestor cuvinte, chipul lui Händel se întunecă. Era el însuși alarmat de opera și de harul care pogorîseră, ca în somn, asupra sa. Se simțea rușinat. Își întoarse ochii de la ei și spuse încet, abia perceptibil : „Cred mai curînd că Dumnezeu a sălășluit în mine“.

Cîteva luni mai tîrziu, doi domni eleganți băteau la ușa casei din Abbeystreet, pe care distinsul oaspete din Londra, Händel, o închiriase la Dublin. I se adresară plini de venerație, cu o rugăminte. În ultimele luni, prezentase în

capitala Irlandei opere atît de mărețe, cum nu mai fuseseră auzite altele acolo, aducînd tuturor o nespusă bucurie. Acum aflaseră de intenția sa de a cinsti orașul Dublin, chiar înainte de Londra, cu noua lui creație, oratoriul *Messia*. Ținînd seama de marele succes ce se prevedea noii lucrări și de încasările mari ce erau de așteptat, cunoscînd obișnuita sa generozitate, îl întrebau pe Händel dacă nu e dispus să cedeze rețeta primei reprezentații unor oganizații de binefacere pe care aveau onoarea să le reprezinte.

Händel îi privi cu multă prietenie. Iubea orașul lor, pentru că aici era primit cu dragoste și inima îi era plină de bunăvoință. Le răspunse, zîmbind, că e cu totul de acord ; dorea doar să știe căror instituții de binefacere le va fi sortit ajutorul. „Organizației pentru ajutorarea deținuților din diferite închisori", răspunse unul dintre vizitatori, un domn cărunt, cu un chip blajin. „Și bolnavilor din spitalul Mercier", adăugă celălalt. Firește că această generoasă donație se referă doar la prima reprezentaiţe, celelalte se cuvin maestrului.

Dar Händel protestă : „Nu", zise el, cu glas scăzut. „Nu vreau să iau bani pentru această operă, nu voi lua niciodată. I-o datorez altcuiva. Întotdeauna să fie destinată bolnavilor și deținuților ; căci eu însumi am fost bolnav și prin ea m-am însănătoșit, un prizonier am fost și prin ea m-am eliberat."

Cei doi bărbați îl priviră destul de mirați. Nu-l înțelegeau prea bine. Apoi mulțumiră călduros, salutară cu o plecăciune și plecară, pentru a răspîndi în Dublin vestea cea bună.

La 7 aprilie 1742, era în sfîrșit fixată repetiția generală. Fură admise să asiste ca auditori numai cîteva rude ale coriștilor din cele două catedrale. Din motive de economie, sala de concerte din Fishamble Street era doar slab luminată. Pe băncile goale, ședeau izolate, răzlețite, ici cîte o pereche, dincolo un grup de oameni, dornici să asculte noua operă a maestrului londonez ; întunericul și frigul domneau cețoase în încăperea cea vastă. Dar se întîmplă ceva neobișnuit, și asta de îndată ce corurile, asemenea unor cataracte puternice, începură să răsune. Fără să știe de ce, grupurile izolate de pe bănci se strînseră laolaltă, într-un tot masiv și întunecat, un tot al ascultării și al ului-

rii. Căci fiecare simțea că această muzică nemaiauzită era prea copleșitoare, prea răscolitoare pentru fiecare în parte, era ca un val puternic care te tîrăște în larg. Tot mai mult se apropiau unii de alții, ca și cum ar fi vrut să asculte cu o singură inimă și să primească plini de evlavie cuvîntul credinței, care le venea în întîmpinare exprimat mereu într-o nouă formă de glasurile contopite. În fața acestei forțe primare, fiecare se simțea slab și nevolnic, și totuși fericit de-a fi luat și purtat de ea ; iar un fior al bucuriei îi străbătu pe toți ca și cum ar fi alcătuit un singur trup. Cînd strigătul „Aleluia" răsună pentru întîia dată, se ridicară toți ca unul în picioare ; simțeau că nu poți rămîne lipit de pămînt cînd o asemenea forță neobișnuită te cheamă, se ridicară în picioare, pentru ca vocile lor să fie cu o palmă mai aproape de Dumnezeu, ca să-l proslăvească, plini de venerație. Plecară apoi și duseră vestea din poartă în poartă, povestind că s-a născut o creație muzicală cum n-a mai existat vreodată pe pămînt. Întregul oraș aștepta cu bucurie și încordare să asculte această capodoperă.

Șase zile mai tîrziu, în seara de 13 aprilie, lumea se îmbulzea în fața ușilor. Femeile veniseră fără crinoline și domnii fără sabie, pentru ca să poată încăpea cît mai mulți. Șapte sute de oameni, cifră fără seamăn pînă atunci, se îngrămădeau în sală, atît de repede se răspîndise faima despre noua operă. Odată cu primele acorduri, nici respirația nu se mai auzi ; toți ascultau într-o tăcere din ce în ce mai deplină. Apoi izbucniră corurile, cu o forță de uragan și inimile se înfiorară. Händel cînta la orgă. Voia să supravegheze și să conducă opera sa, dar aceasta se rupsese de el, iar artistul se pierduse în ea : îi era străină, ca și cum n-ar mai fi auzit-o niciodată, ca și cum n-ar fi creat-o și modelat-o el. Se lăsă treptat răpit de torentul muzicii. Cînd începu „Amin"-ul final, buzele i se deschiseră fără să vrea și își împreună glasul cu al corului. Cîntă cum nu cîntase niciodată în viață. Dar deîndată ce ovațiile celorlalți umplură năvalnic sala, se retrase într-un ungher, ca să nu trebuiască să mulțumească celor care voiau să-i exprime recunoștința, căci recunoștința se cuvenea harului ce îi dăruise opera.

Zăgazurile erau deschise. Ani și ani de-a rîndul, torentul sonor se revărsă în voie. De atunci încolo nimic nu-l mai putea încovoia pe Händel, nimic nu mai putea să-l doboare pe cel renăscut. Opera pe care o întemeiase la Londra mai dădu o dată faliment, creditorii îl sîcîiră din nou cu plata datoriilor ; acum însă ținea piept neclintit, rezistînd tuturor adversităților ; împlinise șaizeci de ani, dar urca nestingherit pe drumul creator al operelor sale. I se puneau piedici, însă știa să le înlăture în chip magistral. Vîrsta însă îi seca treptat puterea, brațele îi înțepeniră, guta îi închirci picioarele, cu suflet neobosit continua să creeze însă fără răgaz. În cele din urmă. Îl părăsi și lumina ochilor. În timp ce scria *Jephta,* orbi. Dar și fără vedere, ca Beethoven fără auz, el creă mai departe, neobosit, de neînvins, cu atît mai smerit în fața lui Dumnezeu, cu cît mai mărețe erau izbînzile sale pe Pămînt.

Ca toți artiștii adevărați și exigenți, nu-și lăuda propriile lucrări. Pentru una din ele avea însă o slăbiciune deosebită, pentru *Messia,* iubea această operă din recunoștință, fiindcă îl salvase din propriul său abis, fiindcă în ea găsise mîntuirea. An de an era executată la Londra și, de fiecare dată, întregul beneficiu, cinci sute de lire, era cedat spitalelor ; cel însănătoșit dădea celor bolnavi, cel eliberat dăruia celor ce mai erau încă prizonieri. Și cu această operă, cu care se ridicase din infern, voia să-și ia rămas bun de la oameni. La 6 aprilie 1759, Händel, greu bolnav, în vîrstă de șapteze și patru de ani, ceru să fie adus, pentru o ultimă dată, pe podiumul de la Covent Garden. Uriașul orb stătea în mijlocul celor ce-i erau fideli, cîntăreți și muzicieni, pe care ochii săi stinși, goi, nu mai puteau să-i vadă. Cînd însă talazurile sonore începură să se reverse într-un tumultos avînt spre el, cînd chiotul bucuriei se înălță, ca o certitudine neclintită, din sute de glasuri, asemenea unui uragan, chipul obosit i se lumină, devenind radios. Își mișcă brațele în tactul muzicii, începu să cînte cu gravitate și fervoare, aidoma unui preot la căpătîiul propriului său sicriu, rugîndu-se, alături de toți ceilalți, pentru mîntuirea lui și a celorlalți. O singură dată, atunci cînd trompetele răsunară strident la chemarea „*The trumpet shall sound*" („Vor suna trîmbițele"), Händel

tresări și-și îndreptă ochii morți în sus, ca și cum ar fi fost pregătit pentru Judecata-de-apoi ; știa că-și îndeplinise pe de-a întregul menirea. Putea să pășească așadar cu fruntea sus în fața lui Dumnezeu.

Impresionați, prietenii săi îl duseră pe orb acasă ; și ei simțeau că acel concert fusese un rămas bun. Pe patul său, mai mișcă doar încet buzele. Își exprimă, murmurînd, dorința de-a muri în vinerea mare. Medicii fură umiți și nu îl înțeleseră. Ei nu știau că într-o vineri, la 13 aprilie, o mînă puternică îl doborîse și că era de asemenea ziua în care *Messia* răsunase pentru întîia oară în lume, ziua în care tot ce murise în el revenise din nou la viață. În aceeași zi în care reînviase, voia să moară, spre a avea certitudinea că va învia pentru viața veșnică.

Voința sa necuprinsă poruncea acum morții, așa cum altădată poruncise vieții. La 13 aprilie, forțele îl părăsiră cu totul. Nu mai vedea nimic, nu mai auzea nimic, trupul imens îi zăcea inert în mijlocul pernelor, ca o enormă carcasă grea, dar goală pe dinăuntru. Așa cum scoica goală mai răsună de mugetul neîncetat al mării, mai auzea încă în el o muzică imperceptibilă, mai stranie și mai magnifică decît fusese vreodată. Îi elibera treptat sufletul din trupul istovit, pentru a-l ridica spre zările inefabilului. Torentul pătrundea în torent, sunetul veșnic în sfera veșnică. Iar în ziua următoare, înainte ca clopotele de Paști să se trezească, ceea ce era pieritor în Georg Friedrich Händel se stinse în sfîrșit.

GENIUL UNEI NOPȚI

Marseilleza, 25 aprilie 1792

1792. Sînt două sau trei luni de cînd Adunarea Națională Franceză șovăie să se decidă pentru război împotriva coaliției împăraților și regilor sau pentru pace. Chiar și Ludovic al XVI-lea nu știe ce să facă ; el se teme atît de primejdia unei victorii a revoluționarilor, cît și de primejdia înfrîngerii acestora. Nici partidele nu sînt hotărîte. Girondinii stăruie pentru rozboi, sperînd că astfel se vor menține la putere ; Robespierre și iacobinii preferă pacea, pentru ca, între timp, să pună ei mîna pe putere. Tensiunea crește zi de zi, ziarele agită spiritele, cluburile discută, zvonurile sînt mereu mai alarmante și opinia publică este din ce în ce mai neliniștită. În ziua de 20 aprilie, cînd, în sfîrșit, regele Franței declară război împăratului Austriei și regelui Prusiei, această hotărîre — ca întotdeauna în astfel de împrejurări — aduce un soi de ușurare.

Săptămîni de-a rîndul a domnit la Paris o stare de tensiune apăsătoare, de neîndurat, dar mult mai copleșitoare și amenințătoare este starea de spirit ce domnește în orașele de graniță. În toate bivuacurile, trupele sînt de acum adunate, în fiecare sat, în fiecare oraș sînt înarmați voluntarii și gărzile naționale ; peste tot fortificațiile sînt pregătite de luptă. Cei din Alsacia mai ales știu că și de data aceasta — ca în toate confruntările franco-germane — pămîntul lor va fi teatrul primelor lupte. Pe malurile Rinului se află inamicul, dușmanul ; nu este o noțiune confuză,

patetic-retorică, cum pare la Paris, ci o realitate vizibilă, palpabilă. Într-adevăr, de la capul de pod întărit, ca și din turnul catedralei din Strasbourg, pot fi văzute, chiar cu ochiul liber, apropiindu-se regimentele prusiene. Noaptea, peste fluviul sclipind nepăsător sub razele lunii, vîntul poartă zgomotul carelor de artilerie, zăngănitul armelor, comenzile lansate de trompete. Toți știu : un singur cuvînt este de ajuns, un singur ordin, pentru ca din gurile, acum tăcute, ale tunurilor prusiene să izbucnească fulgere și tunete, să reînceapă conflictul milenar dintre Franța și Germania — de astă dată în numele noii libertăți de o parte și în numele vechii ordini, de partea cealaltă.

Ziua de 25 aprilie 1792 devine deci o zi memorabilă, căci ștafetele aduc de la Paris la Strasbourg știrea că războiul a fost declarat. Fără zăbavă, din toate străzile și casele, poporul năvălește în piețele publice ; întreaga garnizoană defilează, gata de luptă, un regiment după altul, ca pentru o ultimă paradă. În piața principală, primarul Dietrich îi așteaptă, încins cu eșarfa tricoloră și cocardă la pălăria pe care o flutură salutînd trecerea soldaților. Apoi răsună trompetele și duduie tobele, impunînd asistenței liniștea. Cu voce puternică, citește Dietrich, în această piață publică, apoi și în celelalte, în limba franceză și germană, textul declarației de război. După ultimele lui cuvinte, muzica militară atacă primul cîntec de luptă, imnul provizoriu al revoluției, *„Ça ira“* [1], de fapt mai curînd o arie de dans, veselă, ironică, antrenantă, căreia pasul zornăitor și tunător al regimentelor ce pleacă îi dau o cadență marțială. Apoi mulțimea se risipește, ducînd cu ea pe străzi și-n case o atmosferă de entuziasm ; în cafenele și cluburi se țin discursuri înflăcărate și se împart proclamații : *„Aux armes, citoyens ! L'étendard de la guerre est deployé ! Le singnal est donné !“* [2] ; cu astfel de chemări și cu altele asemănătoare, încep peste tot cuvîntările, afișele și apelurile din ziare ; aceste sloganuri, ritmate, pline de forță combativă, sînt apoi repetate de toți : *„Aux armes, citoyens ! Qu'ils tremblent, donc, les despotes couronnés !*

[1] O să meargă (franc.).

[2] La arme, cetățeni ! Stindardul luptei a fost desfășurat ! Semnalul a fost dat ! (franc.)

Marchons, enfants de la liberté ! [1] Și de fiecare dată mulțimea izbucnește, la auzul acestor cuvinte înflăcărate, în urale.

Mulțimea jubilează întotdeauna pe străzi la auzul unei declarații de război. Dar în asemenea momente de entuziasm colectiv, se fac auzite și alte glasuri, mai discrete, mai reținute ; se trezesc, cu prilejul unei asemnea declarații, grija și teama, e drept șoptite tainic în ungherele locuințelor sau cu buze palide care abia se întredeschid. Veșnic și pretutindeni sînt mame care-și spun : Oare soldații străini nu-mi vor omorî copiii ? În toate țările, țăranii sînt îngrijorați de soarta bunurilor lor, a pămînturilor, caselor, vitelor, recoltelor. Oare nu le vor fi călcate în picioare semănăturile, oare nu le vor fi jefuite casele de către hoardele brutale, oare ogoarele muncite nu vor fi îngrășate cu sînge ? Dar primarul Strasbourgului, Friedrich baron Dietrich, de fapt era aristocrat, însă, asemenea celor mai buni aristocrați francezi, atașat cu tot sufletul cauzei noii libertăți, vrea ca numai glasurile puternice, răsunătoare, pline de încredere, să se facă auzite. În mod conștient, transformă ziua declarației de război într-o adevărată sărbătoare publică. Cu eșarfa pe piept, aleargă de la o adunare la alta, pentru a înflăcăra mulțimea. Pune să se împartă vin și mîncare soldaților care pleacă pe front, iar seara adună în casa lui încăpătoare, în Place de Broglie, pe generali, ofițeri și funcționarii superiori, la o seară de rămas bun, căreia însuflețirea îi conferă cu anticipație caracterul unei festivități a victoriei. Generalii, siguri de izbîndă cum sînt întotdeauna generalii, prezidează. Tinerii ofițeri, care văd în război însuși sensul vieții lor, își dau drumul nestingheriți. Ei se înflăcărează reciproc. Săbiile sînt scoase din teacă, oamenii se îmbrățișează, paharele se ciocnesc și vinul excelent face ca discursurile să devină din ce în ce mai înfocate. Și mereu, în toate toasturile, revin aceleași îndemnuri din ziare și proclamații : „La arme, cetățeni ! Înainte ! Să salvăm patria ! Curînd tiranii în-

[1] La arme, cetățeni ! Să tremure deci, despoții încoronați ! Să pornim, copii ai libertății ! (franc.)

coronaţi se vor înspăimînta ! Acum, cînd stindardul victoriei a fost desfăşurat, a venit ziua ca steagul tricolor să fîlfîie peste întreaga lume ! Fiecare trebuie să dea ce are mai bun pentru rege, pentru flamură, pentru libertate." Întregul popor, întreaga ţară să devină în astfel de clipe o unitate sfîntă, prin credinţă în victorie şi ataşament pentru cauza libertăţii.

Deodată, în toiul discuţiilor şi toasturilor, primarul Dietrich se întoarse către un tînăr căpitan de la fortificaţii, pe nume Rouget. El şi-a amintit că acest ofiţer amabil, nu tocmai frumos, dar simpatic, a scris, cu ocazia proclamării Constituţiei, un imn destul de reuşit, închinat libertăţii, pe care Pleyel, dirijorul regimentului, l-a pus de îndată pe note. Această lucrare lipsită de pretenţii a prins repede, fanfara militară a învăţat-o şi a executat-o în pieţele publice, a fost cîntată în cor. Oare declaraţia de război şi plecarea trupelor nu constituie acum un prilej asemănător ? Aceasta este întrebarea pe care primarul Dietrich i-o adresă căpitanului Rouget (care, în mod nejustificat, se înnobilase singur, şi-şi spunea Rouget de Lisle), aşa cum te adresezi unui cunoscut căruia îi ceri o favoare. N-ar vrea să folosească această ocazie patriotică pentru a scrie o nouă poezie, un cîntec de război pentru Armata Rinului, care mîine va porni să dea piept cu inamicul ?

Rouget, un om modest, destul de neînsemnat, care nu s-o considerat vreodată un mare compozitor — versurile sale n-au fost niciodată tipărite, operele i-au fost refuzate — ştie că poate scrie cu uşurinţă versuri ocazionale şi pentru a fi pe placul înaltului demnitar, al prietenului său care-l solicită, se declară de acord. Da, va încerca. „Bravo Rouget", închină pentru el un general din faţa lui şi-i cere să-i trimită cîntecul pe front. de îndată ce-l termină. Un marş patriotic, care să dea apiri Armatei Rinului ar fi foarte nimenit. Între timp, începe o nouă cuvîntare, se ridică toasturi, animaţia creşte, se bea. Entuziasmul general trece ca un talaz uriaş peste cele discutate în treacăt. Atmosfera devine tot mai încinsă, mai zgomotoasă, mai frenetică şi ceasul a depăşit de mult miezul nopţii cînd oaspeţii părăsesc casa primarului.

E mult după miezul nopții. Ziua de 25 aprilie — ziua atît de agitată pentru Strasbourg, a declarației de război — a trecut. De fapt a și început ziua de 26 aprilie. Întunericul nopții domnește peste oraș, dar acest întuneric e înșelător, căci în spirite mai e încă trează frămîntarea zilei abia închiate. În cazărmi, soldații se pregătesc de plecare și, înapoia obloanelor trase, unii dintre cei temători se pregătesc poate în taină, să fugă. Pe străzi, plutoane izolate mărșăluiesc. Printre ei, grăbesc curierii călare. Apoi sosește un convoi de artilerie grea. Iar și iar se aud parole, strigăte de sentinele din post în post. Prea aproape este dușmanul, prea mare nesiguranța și tulburarea ce domnesc în oraș, ca vreun om să poată dormi în aceste clipe decisive.

Și Rouget, care urcă scara spre modesta sa încăpere din Grande Rue 126, este stăpînit de o stranie agitație. El nu și-a uitat făgăduiala de a scrie cît mai degrabă un marș, un cîntec de război, pentru Armata Rinului. Plin de neliniște, măsoară camera în lung și-n lat. Cum să-nceapă ? Cum să-nceapă ? Apelurile înflăcăratelor proclamații, discursuri și toasturi i se învălmășesc în minte *„Aux armes, citoyens !... Marchons, enfants de la liberté !... Écrasons la tyranie !... L'étendard de la guerre est deployé..."* Dar își amintește și de alte cuvinte auzite în treacăt, de glasurile femeilor care tremură pentru viața fiilor lor, de îngrijorarea țăranilor care se tem că pămîntul Franței ar putea fi călcat în picioare de cohortele străine și îngrășat cu sîngele lor. Aproape fără să-și dea seama, scrie primele două rînduri, care nu sînt decît ecoul, răsunetul, o reluare a chemărilor auzite.

Allons enfant de la patrie,
Le jour de gloire est arrivé ! [1]

Apoi se oprește și rămîne uimit. Se potrivește ! Începutul e bun. Acum trebuie doar să găsească ritmul adecvat, melodia care să corespundă cuvintelor. Își ia vioara din dulap și încearcă. Ca prin minunie, de la primele măsuri, ritmul muzicii se integrează deplin cuvintelor. Înfrigurat,

[1] Înainte, fii ai patriei / Ziua izbînzii a sosit ! (franc.).

scrie mai departe, sub imboldul unei forţe neobişnuite, care a pus cu totul stăpînire pe el ; dintr-o dată, se simte năpădit de multitudinea de simţăminte ce se revarsă în acele momente : cuvintele pe care le-a auzit pe stradă, la banchet, era împotriva tiranilor, grija pentru pămîntul patriei, încrederea în victorie, dragostea de libertate. Rouget nici n-are nevoie să creeze o poezie, el trebuie doar să pună în rime, în ritmul înflăcărat al medoliei, vorbele ce au circulat în această zi unică din gură în gură şi să exprime, să spună, să cînte tot ceea ce întreaga naţiune a simţit, în străfundurile sufletului ei. Nu trebuie să compună, căci prin obloanele închise străbate ritmul străzii, al ceasului de faţă, ritmul îndîrjirii şi al sfidării, care răsună în marşul soldaţilor, în chemările de trompetă, în uruitul convoaielor de artilerie. Poate nici nu aude toate aceste zgomote în mod conştient, le ascultă însă geniul acelui ceas, care, în această noapte unică, şi-a făcut sălaş în trupul său de muritor. Din ce în ce mai supusă, melodia urmează ritmul puternic, plin de avînt, bătaia inimii unui întreg popor. Rouget aşterne, înfrigurat, din ce în ce mai înfrigurat, cuvintele, notele, parcă dictate dinafară — este cuprins de iureş, cum spiritul lui, îngust, burghez, nu mai cunoscuse. O exaltare, un avînd, care nu-i sînt proprii, ci aparţin unei puteri magice concentrată într-o singură secundă explozivă, îl aruncă pe acest biet diletant, ca pe o rachetă, de sute de ori dincolo de dimensiunile lui, pînă la stele, iluminînd timp de-o clipă bolta cu o flacără puternică, strălucitoare. I-a fost hărăzit căpitanului Rouget de Lisle să se înfrăţească pentru o noapte cu nemurirea : din ecourile străzii, din chemările ziarelor, s-au născut în el cuvintele unei strofe, a cărei formulare poetică este tot atît de nepieritoare pe cît de nemuritoare e melodia.

Amour sacré de la patrie
Conduis, soutiens nos bras vengeurs !
Liberté, liberté chérie,
Combats avec tes défenseurs ![1]

[1] Sfîntă dragoste de patrie / Îndrumă, sprijină braţele noastre răzbunătoare ! / Libertate, libertate scumpă, / Luptă alături de apărătorii tăi ! (franc.)

Apoi urmează ultima strofă, a cincea și dintr-un singur elan creator, îmbinînd într-un chip desăvîrșit cuvîntul cu melodia — încă înainte de ivirea zorilor — cîntecul nemuritor este terminat. Rouget stinge lampa și se aruncă în pat. Nu-și dă seama ce s-a întîmplat cu el, dar parcă o forță nemaivăzută l-a înălțat la o nebănuită acuitate a simțurilor și aceeași forță l-a doborît acum, într-o epuizare totală. El cade într-un somn adînc, de moarte și într-adevăr creatorul, poetul, geniul sînt din nou morți în el. Pe masă însă se află opera, desăvîrșită, desprinsă de cel ce doarme și pe care a creat-o într-o stare de elan divin. Nicicînd în istoria tuturor popoarelor nu a mai fost creat un cîntec — în același timp, cuvînt și melodie — atît de repede și atît de perfect.

Aceleași clopote ale catedrei vestesc, ca-ntotdeauna, ivirea zorilor. Din cînd în cînd, vîntul aduce de la Rin ecou de împușcături, primele hărțuieli au început. Rouget se trezește, smulgîndu-se cu greu din abisul somnului profund. Simte vag că ceva s-a întîmplat cu el, ceva de care abia își amintește. Iată însă că observă pe masă fila proaspăt scrisă. Versuri ? cînd oare le-am scris ? Muzică, așternută de propria mea mînă ? Cînd am compus-o ? Ah, da, e cîntecul pe care i l-am promis prietenului meu Dietrich, marșul Armatei Rinului ! Rouget citește versurile fredonează melodia, dar, ca-ntotdeauna, creatorul încearcă în fața lucrării abia terminate un sentiment de nesiguranță. Alături de el însă, locuiește un camarad de regiment, căruia îi arată și-i cîntă compoziția. Prietenul pare mulțumit, propunînd doar cîteva mici schimbări. Această prețuire îi dă oarecare curaj. Cu toată nerăbdarea proprie unui autor și mîndru că și-a îndeplinit atît de prompt misiunea, aleargă la primarul Dietrich, care-și face plimbarea de dimineață în grădină și meditează la un nou discurs. Adevărat, Rouget ? E gata ? E gata ? Atunci să-l auzim. Intră amîndoi în salonul casei, Dietrich se așează la pian și-l acompaniază pe Rouget, care cîntă textul. Atrasă de neașteptata muzică matinală, soția primarului, muziciană cu școală, desăvîrșește acompaniamentul și astfel compoziția poate fi prezentată chiar în acea seară, printre multe alte cîntece, la reuniunea prietenilor casei. Primarul Dietrich, mîndru de vocea lui plă-

cută, de tenor, promite să o studieze temeinic, și-ntr-adevăr, în seara aceleiași zile — 26 aprilie — în care fusese compusă, este cîntată în salonul primarului, în fața unei societăți strînse acolo întîmplător.

Se pare că invitații au aplaudat cu căldură și desigur că n-au lipsit nici unele complimente de rigoare la adresa compozitorului, care era de față. Dar, firește, că oaspeții din Hôtel de Broglie, din marea piață a Strasbourgului, nu și-au dat seama că în existența lor pămîntească de fiecare zi coborîse cu aripi nevăzute o melodie nemuritoare. Arareori recunosc contemporanii de la prima vedere măreția unei opere sau a unui om. Și cît de puțin a fost conștientă de acea clipă memorabilă soția primarului, reiese din scrisoarea către fratele ei, în care prezintă această minune ca o banală întîmplare mondenă. „După cum știi, noi primim mulți oameni în casă și mereu trebuie inventat ceva, pentru ca petrecerea să nu fie lipsită de variație. Așa a ajuns soțul meu să sugereze unui amic compunerea unui cîntec ocazional. Căpitanul genist Rouget de Lisle, un poet și compozitor simpatic, a compus foarte repede meledia unui marș de război. Cu vocea lui plăcută de tenor, soțul meu a cîntat îndată acest marș, care este foarte antrenant și are și o oarecare originalitate. Ceva în stilul lui Gluk [1], dar mai vioi, mai însuflețit. În ceea ce mă privește, m-am ocupat cu orchestrarea lui. Scriind partitura pentru pian și alte instrumente, ceea ce mi-a răpit mult timp. Piesa a fost executată la noi în casă, spre marea mulțumire a celor prezenți."

„Spre marea mulțumire a celor prezenți" — caracterizarea ne apare astăzi uimitor de rece. Această apreciere amabilă, însă lipsită de entuziasm, este totuși de înțeles, căci la prima ei prezentare *Marseilleza* nu și-a dezvăluit încă adevărata forță. *Marseilleza* nu este menită să fie cîntată de o voce dulce de tenor într-un salon mic-burghez între romanțe și arii italiene — mai ales de o voce solo. Un cîntec care entuziasmează răsunînd în ritmul cadențat, viguros, al chemării *„Aux armer citoyens"*, se adresează unor mase, unor mulțimi și orchestrația potrivită lui e

1 Christoph Willibald Gluck (1714—1787) a compus numeroase opere, pe librete ale căror teme erau luate îndeosebi din antichitatea greacă.

zăngănitul de arme al regimentelor mărșăluind în sunet de fanfară. Cîntecul acesta n-a fost gîndit pentru un auditoriu așezat, rece și ascultîndu-l în fotolii, ci pentru oameni în plină acțiune, pentru luptători. Nu e destinat unei voci izolate de soprană sau tenor, ci miilor de glasuri ale mulțimii, un marș ideal, un cînt al biruinței, al morții, al patriei, imnul național al unui întreg popor. Entuziasmul din care a fost inițial zămislit îi va conferi cîntecului puterea de-a entuziasma.

Cîntecul n-a înflăcărat încă ; rezonanța magică a melodiei sale n-a ajuns încă la sufletul națiunii. Armata nu-și cunoaște încă marșul, cîntecul de biruință. Revoluția nu-și cunoaște încă veșnicul ei cînt de slavă.

Rouget de Lisle însuși, care a trăit miracolul acelei nopți, nu-și dă nici el seama de ceea ce a creat într-o singură noapte, parcă în vis, sub imboldul unui geniu efemer. Acest simpatic și brav dilentat se bucură desigur din inimă că invitații l-au aplaudat din plin și că a fost flatat în calitatea sa de autor. Cu vanitatea sa măruntă de om neînsemnat, caută să exploateze asiduu acest mărunt succes, în măruntul său cerc provincial. El cîntă noua melodie camarazilor săi în cafenele, face mai multe copii și le trimite generalilor Armatei Rinului. Între timp, la recomandarea primarului și a autorităților militare, fanfara din Strasbourg a învățat *Cîntecul de război pentru Armata Rinului* și patru zile mai tîrziu, la plecarea trupelor, orchestra Gărzii naționale cîntă, în piața principală, noul marș. Ca bun patriot, editorul din Strasbourg se declară gata să tipărească *Le chant de guerre pour l'Armée du Rhin*, dedicat cu tot respectul generalului Luckner, de către subalternul său militar. Dar nici unul din generalii Armatei Rinului nu se gîndește să folosească acest cîntec drept marș pentru trupele care înaintează. Astfel, succesul de salon al cîntecului *„Allons enfants de la patrie"*, ca și celelalte încercări ale lui Rouget, pare să rămînă un succes efemer, provincial, menit să fie dat uitării.

Dar niciodată forța înnăscută a unei opere nu poate fi ascunsă sau zăvorîtă la nesfîrșit. O operă de artă poate fi

dată uitării de vremea ei, poate fi interzisă și înmormîntată, dar ceea ce are forță elementară învinge pînă la urmă ceea ce este efemer. O lună, două luni, nu se mai aude nimic de *Cîntecul de răzoi al Armatei Rinului*. Exemplarele manuscrise și tipărite zac sau circulă fără să stîrnească interes. Dar e totdeauna de ajuns ca o operă să entuziasmeze cu adevărat pe un singur om, căci orice entuziasm autentic devine el însuși creator. La celălalt capăt al Franței, în Marsilia, clubul Prietenii Constituției dă la 22 iunie un banchet, pentru voluntarii care pleacă pe front. La mesele lungi, stau cinci sute de tineri înflăcărați, în noile lor uniforme ale Gărzii naționale ; în cercul lor domnește aceeași atmosferă înflăcărată ca la 25 aprilie la Strasbourg, dar datorită temperamentului meridional al marseillezilor, ea este încă mai încinsă, mai pătimașă, cu toate că nu mai există acea certitudine ușuratică a victoriei ca-n primele ore ale declarației de război. Căci, în ciuda pălăvrăgelii generalilor de la Strasbourg, care-și închipuiau că trupele revoluționare vor trece de îndată Rinul și vor fi peste tot primite cu brațele deschise, dimpotrivă, dușmanul a pătruns adînc pe pămîntul Franței, libertatea este amenințată, cauza libertății este în primejdie.

Deodată, în toiul banchetului, un student medicinist de la Universitatea din Montpellier, pe nume Mireur, pocnește în paharul său și se ridică în picioare. Cu toții amuțesc și privirile se-ndreaptă spre el. Tinerii se așteaptă la un discurs, la un apel ocazional. Dar în loc de aceasta, tînărul își ridică mîna dreaptă și intonează un cîntec, un cîntec nou, pe care nimeni nu-l cunoaște și nimeni nu știe de unde vine : *„Allons enfants de la patrie“*. Și scînteia înflăcărează, de parcă ar fi căzut într-un butoi cu pulbere. Sentiment contra sentiment, veșnicii poli, au venit în atingere. Toți acești oameni care pleacă mîine pe front, care vor să lupte pentru libertate și să-și dea viața pentru patrie, simt că aceste cuvinte exprimă propria lor voință, gîndurile lor cele mai profunde ; în mod irezistibil ritmul îi antrenează într-un entuziasm unanim, extatic. Strofă după strofă este întîmpinată cu ovații, repetată o dată, apoi și a doua oară. Melodia este acum a lor ; s-au ridicat emoționați în picioare, cu paharele în mînă, și

cîntă vijelios refrenul. *„Aux armes, citoyens ! Formez vos bataillons !“* [1] Curioși, oamenii de pe strară se-mbulzesc să audă ce se cîntă aici cu atîta însuflețire și treptat își unesc glasurile cu ale celor dinăuntru. A doua zi, melodia este pe buzele a mii și zeci de mii de oameni. O nouă ediție o răspîndește și cînd cei cinci sute de voluntari pleacă pe front, la 2 iulie, cîntecul îi însoțește. Atunci cînt obosesc mărșăluind pe șosea, cînd pasul lor își pierde cadența, e suficient ca unul singur să intoneze imnul, pentru ca ritmul lui antrenant să le dea tuturor un nou avînt. Cînd trec printr-un sat, iar țăranii îi privesc cu mirare și alți locuitori se adună curioși să-i vadă, ei îl cîntă în cor. L-au adoptat drept cîntec al lor, drept imn al batalionului lor, fără să bănuiască măcar cînd și cine l-a compus, fără să știe că fusese destinat Armatei Rinului. A devenit legămîntul lor pe viață și pe moarte. Le aparține ca și steagul regimentului și vor să-l poarte în lumea întreagă odată cu înaintarea lor furtunoasă.

Prima mare victorie o obține *Marseilleza* — căci așa se va numi curînd imnul lui Rouget — la Paris. La 30 iulie, batalionul pătrunde în *faubourg-uri* cu steagul și imnul în frunte. Zeci de mii de cetățeni s-au adunat pe străzi pentru a-i ovaționa pe noii-veniți și cînd cei cinci sute de voluntari ai Marsiliei se apropie, pășind într-o cadență perfectă, armonizîndu-se cu cîntecul ce răsună ca dintr-un singur glas, mulțimea ascultă, uluită. Ce este oare acest imn magnific, plin de elan, pe care-l cîntă marseilezii ? Acest *„Aux armes, citoyens !“*, ca o chemare de trompetă, acompaniată de vibrantul duruit al dobelor, le înflăcărează inimile. Două sau trei ore mai tîrziu, refrenul cîntecului răzbate în toate străzile. *„Ça ira“* est uitat, uitate sînt și marșurile de altădată și cuplete învechite. Revoluția și-a descoperit propriul ei glas, și-a găsit în sfîrșit cîntecul.

El se răspîndește ca o avalanșă, înaintează într-un marș triumfal, de nestăvilit. La banchete, în teatre, cluburi, pretutindeni îl auzi ; chiar și în biserici răsună, după *Te*

[1] La arme cetățeni ! Constituiți-vă batalioanele ! (franc.)

Deum și curînd în loc de *Te Deum*. Într-o lună, în două luni, *Marseilleza* a devenit cîntecul poporului și al întregii armate. Servan, primul ministru de război republican, sesizează cu perspicacitate puterea tonică și mobilizatoare a acestui marș de luptă, unic în felul lui. El dispune să se distribuie de îndată o sută de mii de exemplare tuturor unităților și-n două, trei nopți cîntecul compozitorului anonim este mai cunoscut decît toate operele lui Molière, Racine și Voltaire. Orice serbare se termină cu *Marseilleza* și nici o luptă nu se pornește înainte ca fanfara regimentului să fi executat acest imn de război, închinat libertății. La Jemappes [1] și la Neerwinden [2] trupele se adună pentru a-l cînta, în cor, înainte de asaltul decisiv, iar generalii armatelor inamice, care nu cunosc al mijloc de îmbărbătare a soldaților decît clasica rație dublă de rachiu, văd cu teamă cu nu pot opune nimic puterii răscolitoare a acestui imn „înspăimîntător", atunci cînd, pornit din mii de glasuri, ca un uriaș val sonor, se năpustește asupra trupelor lor. *Marseilleza* plutește acum peste cîmpurile de luptă ale Franței, ca odinioară Nike, zeița înaripată a victoriei, înflăcărînd miile de luptători, spre glorie și moarte.

În acest timp, Rouget, obscurul căpitan de geniu, se află în mica garnizoană Hüningen, unde continuă să traseze cu conștiinciozitate amplasamentul unor valuri de apărare și tranșee. Poate că a și uitat de *Cîntecul de război al Armatei Rinului*, pe care l-a creat în acea noapte, acum depărtată, de 26 aprilie 1772 și cu greu ar putea bănui, cînd ziarele vorbesc de un imn de război care a cucerit furtunos Parisul, că acest glorios *Cîntec al marseillezilor* este unul și același, cuvînt cu cuvînt și măsură cu măsură, cu miracolul care s-a petrecut în el și cu el în acea noapte. Căci — crudă ironie a destinului — acela care a conceput melodia ce urcă în slavă și se-naltă pînă sub bolta înste-

[1] Localitate în Belgia, unde în 1792 armatele revoluționare franceze au obținut prima mare victorie.

[2] Sat în apropiere de Liège (Belgia), unde în 1793 armatele revoluționare franceze au suferit o înfrîngere.

lată, nu se bucură de nici o celebritate. Ninemi în Franța nu se preocupă de soarta căpitanului Rouget de Lisle. Gloria cea mai răsunătoare pe care a cunoscut-o vreodată un cîntec rămîne în întregime operei, fără să se răsfrîngă, cîtuși de puțin, asupra autorului. Numele lui nici nu figurează pe texte și el însuși ar rămîne complet necunoscut mai-marilor zilei, dacă persoana sa nu ar stîrni simțăminte de mînie. Căci — paradox genial, așa cum doar istoria îl poate inventa — creatorul imnului revoluționar nu este el însuși un revoluționar ; dimpotrivă : cel care prin cîntecul său nemuritor a contribuit mai mult ca oricine la victoria revoluției, ar dori acum s-o stăvilească cu orice preț. În timp ce marseillezii și poporul Parisului atacă palatul Tuileries, în sunetul *Marseillezei*, și-l detronează pe rege, Rouget de Lisle s-a săturat de Revoluție. Refuză să depună jurămînt pentru Republică și preferă să părăsească armata decît să servească sub iacobini. Scumpa libertate, *„liberté chérie“*, pe care o proslăvește într-unul din versurile cîntecului său, nu este pentru acest om sincer o vorbă deșartă. El îi detestă pe noii tirani și despoți ai Convenției, nu mai puțin ca pe șefii încoronați și miruiți de dincolo de frontiere. Își manifestă în mod deschis antipatia față de Comitetul Salvării Publice, cînd amicul său Dietrich, nașul *Marseillezei*, cînd generalul Luckner, căruia îi fusese dedicată, cînd toți ofițerii și nobilii, care au fost primii auditori din acea seară memorabilă de 26 aprilie, sînt tîrîți spre ghilotină. Se ajunge foarte curînd la o situație grotescă : bardul revoluției este întemnițat sub acuzația de a fi contrarevoluționar, tocmai lui i se intentează un proces sub acuzația de a fi trădător de patrie. Numai evenimentele din 9 Thermidor, data căderii lui Robespierre și a deschiderii porților temnițelor, a scutit Revoluția Franceză de rușinea de a da pradă „briciului național“ pe poetul celui mai nemuritor dintre cîntecele ei.

Ar fi fost, oricum, pentru Rouget o moarte eroică în locul scufundării jalnice în obscuritatea ce-i este hărăzită. Nefericitul supraviețuiește de fapt mai mult de patruzeci de ani — mii și mii de zile — acelei unice zile cu adevărat creatoare din viața sa. I s-a luat uniforma, pensia i se re-

fuză ; poeziile, proza, operele sale nu se tipăresc, nu se joacă. Destinul nu iartă unui diletant că a pătruns, în mod nepermis, în rîndul nemuritorilor. Cu tot felul de mici afaceri, nu totdeauna prea curate, bietul om își duce cu greu o viață meschină. În zadar încearcă, din milă, Carnot [1] și mai tîrziu Bonaparte, să-i vină în ajutor. În firea lui Rouget ceva este iremediabil otrăvit și tulbure, datorită cruzimii unei fatalități care l-a făcut zeu și geniu pentru cîteva ore, ca să-l arunce apoi, disprețuitor, pentru vecie, în propria sa nimicnicie. El se ceartă și se ciondănește cu toți cei de la putere. Îi scrie lui Bonaparte, care voia să-l ajute, scrisori patetice și arogante, lăudîndu-se totodată, în mod public, că a votat la plebiscit împotriva lui. Se împotmolește tot mai mult în afaceri dubioase și în cele din urmă ajunge, din cauza unei polițe protestate, la Sainte-Pélagie, închisoarea datornicilor. Nedorit de nimeni, urmărit de creditori, supravegheat tot timpul de poliție, se refugiază în ultimă instanță undeva în provincie. De acolo, ca dintr-un mormînt, uitat și părăsit de toți, el urmărește destinul cîntecului său nemuritor. Mai are prilejul să afle că armatele napoleoniene victorioase răspîndesc *Marseilleza* prin întreaga Europă ; apoi că Bonaparte, devenit împărat, o înlătură din ceremonialul său, ca fiind prea revoluționară, în sfîrșit că Burbonii o interzic cu desăvîrșire. Cît de uluit trebuie să fi fost bătrînul copleșit de amărăciune, văzînd cum cîntecul renaște, după o generație, în 1830, pe baricadele revoluției din iulie, redobîndind vechea sa forță și cînd el, poetul, primește din partea lui Louis-Philippe, regele burghez, o mică pensie. Cel dispărut, cel uitat, crede că visează ; iată că cineva își mai aduce aminte de el ! Nu este însă decît o amintire palidă și cînd moare, la Choisy-le-Roi, în 1836, în vîrstă de șaptezeci și șase de ani, nimeni nu mai vorbește de el, iar numele i-a fost uitat. Din nou trebuie să treacă generații ; de abia în timpul războiului mondial [2], cînd melodia înflă-

[1] Lazare Carnot (1753—1823), matematician francez, unul dintre creatorii geometriei moderne, membru al Convenției naționale, membru al Comitetului Salvării Publice, organizator de seamă al armatelor republicane franceze.

[2] E vorba de primul război mondial.

cărată a *Marseillezei*, devenită de mult imn național, răsună vijelios pe întreg frontul francez, se dispune ca trupul micului căpitan Rouget să fie așezat în Domul Invalizilor, alături de acela al micului locotenent Bonaparte. Astfel, creatorul obscur al unui cîntec nemuritor își găsește, pînă la urmă, odihna în cripta de onoare a patriei sale — suprema mîngîiere de-a nu fi decît poetul unei singure nopți.

MINUTUL LUMII LA WATERLOO

Napoleon, 18 iunie 1815

Soarta se sprijină pe cei mai puternici și violenți. Ani la rînd ascultă servil de un singur om : Cezar, Alexandru, Napoleon ; căci îl iubește pe omul elementar, care ajunge să-i semene ei, cele de necuprins.

Cîteodată însă, acest lucru se întîmplă foarte rar în toate timpurile, soarta, cuprinsă de un capriciu ciudat, se prosternează în fața unui om oarecare. Cîteodată — și acestea sînt cele mai ultitoare momente ale istoriei universale — firul destinului ajunge, pe durata unui minut efemer, în mîna unui nevolnic. Astfel de oameni sînt însă întotdeauna mai mult speriați decît fericiți de năvala răspunderii care îi amestecă în eroicul joc al lumii și aproape întotdeauna ei lasă să le scape din mîinile tremurînde destinul ce le-a fost hărăzit. Rareori apucă vreunul din ei cu semeție prilejul ce i se oferă și se înalță el însuși odată cu el. Căci doar pentru o secundă se dăruiește ceea ce este măreț omului mic ; iar asupra aceluia care a scăpat o dată prilejul, soarta nu-și va mai revărsa a doua oară harul.

Grouchy[1]

Printre dansurile, idilele amoroase, intrigile și conflictele Congresului de la Viena[2], o veste se prăvălește șuierînd, ca o nimicitoare lovitură de tun: Napoleon, leul încătușat, a scăpat din cușca sa de pe insula Elba; alte vești îi urmează în goană de ștafetă: a cucerit Lyonul, l-a izgonit pe rege, trupele franceze trec cu flamurile desfășurate fanatic de partea sa, a ajuns la Paris, este la Palatul Tuileries. Zadarnice au fost bătălia de la Leipzig[3] și douăzeci de ani de război sîngeros. Ca prinși de o gheară, miniștrii care tocmai se ciorovăiesc la Viena se strîng laolaltă; se adună în grabă o armată engleză, una prusiană, una austriacă, alta rusească, pentru a doborî încă o dată — și acum pentru totdeauna — pe uzurpator de la putere; niciodată nu a fost Europa legitimă a împăraților și regilor mai unită ca în acest ceas al groazei. Dinspre nord, Wellington înaintează spre Franța, sprijinit în flanc de o armată prusiană condusă de Blücher, pe Rin se înarmează Schwarzenberg și ca rezervă mărșăluiesc, lent și greoi, de-a curmezișul Germaniei, regimentele rusești.

Napoleon sesizează dintr-o dată primejdia de moarte. El știe că nu trebuie așteptat pînă ce haita se adună. Trebuie să-i țină la distanță pe unul de altul și să-i atace pe fiecare în parte, pe prusieni, pe englezi, pe austrieci — mai înainte ca toți aceștia să formeze o armată europeană, care să ducă la pieirea imperiului. E necesar să se grăbească, pentru a nu da timp nemulțumiților din propria sa țară să se trezească, trebuie să fie învingător mai înainte ca republicanii să se consolideze și să se

[1] Emmanuel de Grouchy (1766—1847), mareșal al Franței.

[2] A avut loc între septembrie 1814 și iunie 1815, în urma terminării victorioase a războaielor purtate de armatele statelor europene împotriva armatelor Franței napoleoneene. Monarhii l-au folosit pentru a reorganiza continentul și a înăbuși mișcările revoluționare și de eliberare națională. A fost urmat, în septembrie 1815, de constituirea „Sfintei Alianțe" la Paris.

[3] Denumită și bătălia națiunilor, a avut loc în 1813. Învinsă de armatele Prusiei, Rusiei și Austriei, armata napoleoneană a fost nevoită să se retragă dincolo de Rin.

alieze cu regaliștii, mai înainte ca Fouché omul de neînțeles, cu două fețe, în cîrdășie cu Talleyrand, adversarul și propria sa imagine, să îl atace mișelește pe la spate. Dintr-un singur elan și exploatînd exaltarea armatei sale, el trebuie să dezlănțuie atacul împotriva dușmanilor; fiecare zi este o pierdere, fiecare ceas un pericol. Aruncă deci în grabă zarul zăngănitor pe cîmpul de luptă însîngerat al Europei, pornind în direcția Belgiei. La 15 iunie, la ora trei dimineața, avangărzile Marii — și acum singurei — armate a lui Napoleon trec granița. La 16 iunie, se izbesc la Ligny de armata prusiană și o aruncă înapoi. Este cea dintîi lovitură de labă a leului evadat, o lovitură înfiorătoare, însă nu mortală. Înfrîntă, dar nu distrusă, armata prusiană se retrage spre Bruxelles.

Acum Napoleon își ia avînt pentru cea de-a doua lovitură, contra lui Wellington. Nu are timp să răsufle, dar nici celălalt nu trebuie să aibă acest răgaz, deoarece fiecare zi aduce dușmanului întăriri, iar în spatele împăratului, poporul francez, vlăguit și neliniștit trebuie amețit cu rachiul tare al veștilor de izbîndă. Încă din 17 iunie, mărșăluiește cu întreaga sa armată pînă pe înălțimile de la Quatre-Bras, unde Wellington, adversarul rece, cu nervi de oțel, și-a dispus trupele în poziții întărite. Niciodată nu au fost dispozițiile lui Napoleon mai prudente, niciodată ordinele sale militare mai limpezi ca în acea zi; el ia în considerare nu numai atacul, ci și primejdiile acestuia, de pildă faptul că armata lui Blücher s-ar putea uni cu cea a lui Wellington. Pentru a evita acest lucru, desprinde din armata sa o parte, care să urmărească și să fugărească pas cu pas armata prusiană, împiedicînd-o să stabilească legătura cu englezii.

Comanda acestui grup de urmărire i-o încredințează mareșalului Grouchy; un om de valoare mijlocie, cinstit, sincer, curajos, demn de încredere, un comandant de cavalerie adesea încercat, dar un comandant de cavalerie și nimic mai mult. Nu e însă un războinic, un cavalerist înfocat, plin de înverșunare, care să stîrnească entuziasmul, ca Murat, nici un strateg ca Saint-Cyr sau Berthier, nici un erou ca Ney. Pieptul nu-i este

împodobit de vreo cuirasă de luptător, chipul lui nu este înconjurat de nici un mit, nici o trăsătură specifică nu îi conferă glorie sau o poziție deosebită în legenda napoleoneană; a devenit celebru doar prin nefericirea sa, prin nenorocul său. A luptat douăzeci de ani în toate bătăliile, din Spania și pînă în Rusia, din Olanda și pînă în Italia, cu vremea a urcat în ierarhia militară pînă la rangul de mareșal, nu fără merite, dar fără să aibă la activ vreo faptă deosebită. Ghiulelele austriecilor, soarele Egiptului, pumnalele arabilor, gerul Rusiei i-au înlăturat pe alții, înaintea lui, pe Desaix la Marengo, pe Kléber la Cairo, pe Lannes la Wagram. Suprema demnitate militară nu a cucerit-o în asalt; drumul spre ea i-a fost deschis de douăzeci de ani de război.

Napoleon știe prea bine că Grouchy nu este un erou și nici un mare strateg, ci doar un om demn de încredere, fidel, brav, echilibrat. Dar jumătate dintre mareșalii săi zac sub pămînt, ceilalți sînt îmbufnați și au rămas la moșiile lor, obosiți de nesfîrșitele bivuacuri. Iată de ce este nevoit să încredințeze acțiunea hotărîtoare unui om mediocru.

La 17 iunie, la ora unsprezece dimineața, o zi după victoria de la Ligny, o zi înainte de Waterloo, Napoleon îi predă pentru prima oară mareșalului Grouchy o comandă independentă. Pentru o clipă, pentru o zi, modestul Grouchy trece din ierarhia militară în istoria universală. Doar pentru o clipă, dar ce clipă este aceasta! Ordinele lui Napoleon sînt clare. În timp ce el însuși se va năpusti asupra englezilor, Grouchy trebuie să urmărească, doar cu o treime din efectivele franceze, armata prusiană. O misiune aparent simplă, chiar liniară, lesne de sesizat, dar totodată flexibilă și cu două tăișuri ca o spadă. Căci concomitent cu urmărirea, Grouchy are misiunea să rămînă permanent în contact cu armata principală.

Mareșalul preia șovăielnic comanda. Nu este obișnuit să acționeze de unul singur, chibzuința sa lipsită de inițiativă e în siguranță numai atunci cînd privirea genială a împăratului îi călăuzește fapta. Pe lîngă aceasta, în

spatele lui, simte nemulţumirea generalilor săi, poate, cine ştie, chiar întunecata bătălie de aripă a sorţii. Doar apropierea cartierului general îl linişteşte ; căci numai trei ore de marş forţat despart armata sa de cea a împăratului.

Grouchy îşi ia rămas bun, pe o ploaie torenţială. Soldaţii săi pornesc la drum pe pămîntul argilos, înnecat în noroi, în urmărirea prusienilor sau cel puţin în direcţia unde presupun că se află Blücher şi ai săi.

Noaptea la Caillou

Ploaia nordică se revarsă fără întrerupere. Ca o turmă udă tropăie prin întuneric regimentele lui Napoleon, fiecare om cu cîte două livre de glod prinse de tălpi ; nicăieri nici un adăpost, nici o casă, nici un acoperiş. Paiele sînt prea îmbibate cu apă pentru ca cineva să se culce pe ele — cîte zece sau doisprezece soldaţi se strîng de aceea laolaltă şi moţăie în picioare, spate la spate, în ploaia torenţială. Împăratul însuşi nu-şi află odihna. O agitaţie febrilă îl împiedică să stea locului, căci acţiunile de recunoaştere eşuează datorită vremii de nepătruns, iscoadele aduc informaţii cît se poate de încîlcite. Încă nu ştie dacă Wellington primeşte lupta, iar de la Grouchy nu a parvenit nici o informaţie despre prusieni. În ciuda ruperii violente de nori, porneşte de aceea el însuşi, pe la orele unu noaptea, de-a lungul avanposturilor, pînă la distanţa la care bat tunurile duşmane ; în dreptul bivuacurilor engleze, în ceaţă se arată o lumină subţire, fumurie. Aici concepe Napoleon planul atacului. Abia la revărsatul zorilor, se întoarce în căsuţa de la Caillou, la sărăcăciosul său cartier general, unde găseşte primele depeşe de la Grouchy ; sînt informaţii neclare despre retragerea prusienilor, însă cu promisiunea liniştitoare că va continua să-i urmărească. Treptat ploaia se potoleşte. Împăratul măsoară nerăbdător încăperea, în lung şi în lat ; priveşte ţintă spre

orizontul palid, aşteptînd ca depărtările să se limpezească în sfîrşit, apropiind clipa decisivă.

La ora cinci dimineaţa — ploaia a încetat cu totul — nebulozitatea interioară a nehotărîrii este şi ea înlăturată. Napoleon dă ordinul ca întreaga armată să se alinieze la ora nouă, gata pentru asalt. Mesagerii aleargă în toate direcţiile. Curînd trompetele răsună, strident, chemînd la adunare. Abia acum se trînteşte Napoleon pe patul său de companie, ca să doarmă măcar două ceasuri.

Dimineaţa de la Waterloo

Orele nouă dimineaţa. Trupele nu sînt însă toate adunate. Terenul înmuiat, după trei zile de ploi, stînjeneşte orice mişcare şi îngreunează aducerea artileriei pe poziţii. Abia treptat îşi arată soarele faţa, luminînd printr-un vînt tăios ; nu mai e însă soarele de la Austerlitz [1], radiind orbitor şi făgăduind deznodămîntul fericit. Lumina aceasta nordică sclipeşte tristă şi spălăcită. În sfîrşit, trupele sînt gata. Acum, înainte ca bătălia să înceapă, Napoleon mai călăreşte o dată pe iapa sa albă. de-a lungul întregului front. Vulturii de pe steaguri se apleacă, parcă bătuţi de şuierul vîntului puternic, cavaleriştii îşi scutură marţial săbiile, infanteriştii îşi agaţă, în semn de salut, chipiele în vîrful baionetei. Toate tobele duduie într-o vîltoare frenetică, trompetele îşi ridică glasul de o stridenţă veselă spre comandant, iar aceste sunete scînteietoare sînt dominate de strigătul care tună, izvorît din gîtlejurile a şaptezeci de mii de soldaţi, rostogolindu-se deasupra regimentelor : *„Vive l'Empereur !“* [2].

Nici o paradă a celor douzeci de ani napoleoneeni nu a fost mai grandioasă şi mai entuziastă decît aceasta,

[1] Bătălia de la Austerlitz a avut loc în 1805 ; Napoleon a învins coaliţia ruso-austriacă.

[2] Trăiască împăratul ! (franc.)

decît cea din urmă. Abia s-au stins ovațiile și la ora unsprezece — cu două ore mai tîrziu decît era prevăzut, două ore care constituie o întîrziere fatală — tunarii primesc ordinul să tragă nimicitor în tunicile roșii de pe deal. Pe urmă, Ney, *„le brave des braves“* [1], pornește la atac, cu infanteria ; ceasul hotărîtor al lui Napoleon începe. Lupta a fost descrisă de nenumărate ori, dar nu obosești niciodată să citești tulburătoarele ei peripeții, fie în descrierea magistrală a lui Walter Scott [2], fie în acea episodică a lui Stendhal [3]. Bătălia a fost mare și complexă, văzută de aproape și de departe, de pe înălțimile unde se află comandanții ca și din șaua cuirasierului. Este o capodoperă de tensiune și dramatism, cu trecerile ei necontenite de la teamă la speranță, care ia sfîrșit brusc într-un moment catastrofic extraordinar, prototip al unei veritabile tragedii, deoarece destinul acesta individual era determinant pentru destinul Europei, iar focul de artificii al existenței napoleoneene mai izbucnește aici o dată tumultuos, ca o rachetă ce se înalță spre ceruri, înainte de a se stinge pentru totdeauna, într-o prăbușire spasmodică.

De la ora unsprezece și pînă la ora unu regimentele franceze dau asaltul înălțimilor, ocupă sate și poziții, sînt aruncate înapoi, urcă din nou la asalt. Zece mii de morți au ajuns să acopere dealul ud și argilos ; totuși, nu s-a realizat nimic altceva decît epuizarea, de o parte și de alta. Ambele armate sînt obosite, ambii comandanți neliniștiți. Amîndoi știu că victoria va aparține aceluia care va primi cel dintîi ajutoare, Wellington de la Blücher, Napoleon de la Grouchy. Din ce în ce mai nervos, Napoleon privește prin ochean, noi și noi curieri sînt trimiși de el în depărtări ; dacă mareșalul său sosește la timp, atunci deasupra Franței va mai străluci o dată soarele Austerlitzului.

[1] Viteaz între viteji (franc.)
[2] În *Viața lui Napoleon.*
[3] În romanul *Mînăstirea din Parma.*

Între timp, Grouchy, care fără să știe, ține în mînă destinul împăratului, a pornit, conform ordinului, în seara de 17 iunie, în urmărirea prusienilor, în direcția indicată. Ploaia a încetat. Lipsite de grijă, parcă pășind pe un pămînt al păcii, companiile proaspete, care abia cu o zi înainte au simțit pentru prima dată mirosul pulberii, înaintează agale ; dușmanul încă nu se arată, încă nu se poate descoperi nici o urmă a armatei prusiene înfrînte.

Deodată, tocmai cînd mareșalul ia frugala gustare de dimineață într-o casă țărănească, pămîntul începe să vibreze ușor sub picioare. Ascultă cu toți încordați. Iar și iar, zgomotul se rostogolește, înfundat și tot mai stins pînă la ei ; sînt tunuri, baterii care trag, undeva departe, dar nu prea departe, la cel mult trei ore de drum ! Cîțiva ofițeri se aruncă, asemenea indienilor, la pămînt, pentru a stabili direcția exactă. Bubuitul îndepărtat răsună continuu, înăbușit. Este canonada de la Saint-Jean, începutul Waterloo-ului. Grouchy ține sfat. Fierbinte și înfocat, îl conjură Gérard, comandantul-adjunct, *„il faut marcher au canon“*, repede în direcția tirului de artilerie ! Un al doilea ofițer este de aceeași părere : să se îndrepte cît mai repede într-acolo ! Pentru toți este limpede că împăratul i-a atacat pe englezi și că o bătălie grea a început. Grouchy ezită. Obișnuit să asculte, el se ține cu teamă de ordinul scris pe care l-a primit, de porunca împăratului, de a-i urmări pe prusieni în retragerea lor. Cînd îi observă șovăiala, Gérard devine mai aprig. *„Marchez au canon !“* Cererea comandantului-adjunct, proclamată în fața a douăzeci de ofițeri și civili, sună în clipa aceea ca o poruncă, nu ca o rugăminte. Acest lucru îl îndîrjește pe Grouchy. El declară, mai sever și mai apăsat, că lui nu-i este îngăduit să se abată de la datoria sa, atît timp cît nu îi parvine un contraordin de la împărat. Ofițerii sînt dezamăgiți. Tunurile continuă să bubuie, în vreme ce o liniște de rău augur domnește aici.

Gérard face o supremă încercare : el imploră să fie lăsat să se ducă, cel puțin cu divizia sa și cu o mică parte din cavalerie, pe cîmpul de bătaie, obligîndu-se să ajungă acolo la timp. Grouchy chibzuiește. Chibzuiește timp de o secundă.

Istoria lumii într-o clipă

Timp de o secundă chibzuiește Grouchy și această secundă îi hotărăște soarta, pe aceea a lui Napoleon și a lumii întregi. Această secundă din casa țărănească de la Walhaim hotărăște asupra întregului veac al nouăsprezecelea și ea atîrnă de buzele — o, nemurire ! — unui om destul de cinstit, dar destul de banal, ea se află, nemijlocit, în mîinile care mototolesc nervos, între degete, ordinul fatal al împăratului. Dacă Grouchy ar prinde acum curaj, dacă ar putea fi îndrăzneț, înfruntînd ordinul și avînd încredre în el însuși și în semnele evidente care s-au arătat, atunci Franța ar fi salvată. Dar omul cu mentalitate de subaltern ascultă întotdeauna de dispozițiile primite și nu de chemarea destinului.

Grouchy spune deci energic nu ! Ar fi lipsit de orice răspundere să mai împarți o dată un corp de armată atît de mic. Datoria lui este să-i urmărească pe prusieni, atîta tot. Și el refuză să acționeze împotriva dispoziției împăratului. Ofițerii tac morocănoși. În jurul lui Grouchy a coborît liniștea. Și din această liniște se strecoară, scapă, fără putință de întoarcere, ceea ce cuvintele și faptele nu mai pot apoi schimba — secunda decisivă. Wellington a învins.

Mărșăluiesc deci mai departe, Gérard și Vandamme mînioși, cu pumnii strînși, Grouchy în curînd neliniștit și el, din ceas în ceas mai nesigur : căci, în mod ciudat, prusienii tot nu se arată, și e tot mai vădit că au părăsit calea care duce spre Bruxelles. În curînd parvin vești suspecte, din care reiese că retragerea prusiană s-a transformat într-un marș din flanc spre locul bătăliei.

încă ar mai fi timp ca, în cea mai mare grabă, să se vină în ajutorul împăratului. Grouchy așteaptă tot mai nerăbdător solia, ordinul, pentru a se întoarce. Dar nici o știre nu-i parvine. Înfundat, tot mai departe, răsună bubuitul tunurilor peste pămîntul înfiorat : sînt zarurile de fier de la Waterloo.

După-amiaza de la Waterloo

Între timp, s-a făcut ora unu. Patru atacuri franceze au fost, e drept, respinse, dar centrul dispozitivului lui Wellington e considerabil slăbit ; Napoleon se și pregătește pentru asaltul hotărîtor. El pune să fie întărite bateriile de la Belle-Alliance și înainte ca tragerile tunurilor să-și coboare perdeaua între dealuri, mai aruncă o ultimă privire asupra cîmpului de bătaie.

Și iată că observă în nord-est o umbră întunecată, care înaintează, parcă scurgîndu-se dinspre păduri : sînt trupe noi ! Toate ocheanele se îndreaptă într-acolo. Oare e Grouchy, care a trecut, curajos, peste ordin și acum se arată — ce minune — tocmai la ceasul potrivit ? Nu, un prizonier capturat anunța că este vorba de avangarda generalului von Blücher, de ostași prusieni. Pentru prima oară bănuiește împăratul că armata biruită a prusienilor a scăpat de urmărire, spre a se uni cît mai degrabă cu englezii, în timp ce o treime din propria sa armată, condusă de Grouchy, manevrează zadarnic în gol. Redactează neîntîrziat un mesaj către Grouchy, cerîndu-i să mențină cu orice preț contactul, pentru a împiedica intervenția prusienilor în bătălie.

Concomitent, Ney primește ordinul de atac. Wellington trebuie respins, aruncat înapoi mai înainte ca prusienii să ajungă la el : nici o altă acțiune nu apare acum, cînd șansele au scăzut atît de brusc, prea îndrăzneață. Toată după-amiaza, pe platou, urmează apoi atacuri cumplite, cu noi și noi trupe de infanterie. Iar și iar cuceresc pedestrașii satele distruse, iar și iar sînt aruncați înapoi, iar și iar se ridică valurile escadroanelor

franceze împotriva careurilor tot mai fărîmate. Dar Wellington încă mai rezistă şi de la Grouchy nu parvine nici o veste. „Unde este Grouchy? Unde rămîne Grouchy?“ mormăie împăratul nervos, cînd vede cum avangarda cavaleriei prusiene începe să intre în acţiune. Şi comandanţii lui devin nerăbdători. Hotărît să termine lucrurile printr-o lovitură de forţă, mareşalul Ney — tot atît de nebun în curajul său pe cît este Grouchy excesiv de prevăzător (trei cai au fost împuşcaţi sub el) — aruncă toată cavaleria franceză într-un singur atac. Zece mii de cuirasieri şi dragoni dezlănţuie o cavalcadă a morţii, sfărîmă careurile, nimicesc pe tunari, zdrobesc primele rînduri ale duşmanului. E drept că trebuie pînă la urmă să dea ei înşişi înapoi, dar forţa armatei engleze este pe cale să se stingă, pumnul britanic, care a prins în strînsoarea sa dealurile, începe să se desfacă. Şi cînd cavaleria franceză decimată se retrage sub focul artileriei, vechea gardă, ultima rezervă a lui Napoleon, porneşte cu paşi grei şi lenţi, pentru a da asaltul dealului a cărui stăpînire înseamnă viitorul Europei.

Deznodămîntul

Patru sute de tunuri bubuie neîntrerupt de ambele părţi. Pe front, cavalcadele cavaleriei se izbesc de careurile care împroaşcă foc, bătaia tobelor a căror piele vibrează duduie fără încetare. Toată cîmpia răsună şi vuieşte! Sus, pe cele două dealuri, deasupra furtunii stîrnite de oameni, cei doi comandanţi ascultă însă altceva. Ei încearcă să sesizeze un alt zgomot, cu mult mai slab.

După ceasornice îşi deapănă tic-tacul în mîinile lor, ca nişte inimi de păsări, peste masele vijelioase de oameni. Napoleon şi Wellington se uită mereu la cronometru şi numără orele, minutele care trebuie să le aducă acel ultim ajutor decisiv. Wellington îl ştie pe Blücher aproape, Napoleon îşi pune nădejdea în Grouchy. Nici unul nu mai are rezerve şi cele care sosesc primele vor hotărî soarta

bătăliei. Amîndoi comandanții privesc cu ocheanul spre marginea pădurii, unde asemeni unui nor palid avangarda cavaleriei prusiene începe să apară. Dar oare sînt doar tiraliori izolați sau armata însăși, care fuge de Grouchy ? Englezii abia mai pot opune o ultimă rezistență, dar și trupele franceze sînt istovite. Oștirile stau gîfîind față în față, ca doi luptători cu brațele moi, inspirînd adînc aerul, înainte de a se mai arunca unul asupra celuilalt pentru ultima oară : ceasul irevocabil al deznodămîntul a sosit !

În sfîrșit, în flancul prusienilor bubuie tunuri : se produc hărțuieli, se aude foc de infanterie ! *„Enfin, Grouchy !“* În sfîrșit, Grouchy ! răsuflă ușurat Napoleon. Convins că flancul îi este acum asigurat, împăratul își mai adună o dată ultimele efective și le aruncă din nou împotirva dispozitivului central al lui Wellington ; va sparge lacătul englez care zăvorește drumul spre Bruxelles, va arunca în aer poarta Europei !

Dar tragerile acelea nu au reprezentat decît o ciocnire minoră, datorată unei confuzii. Prusienii care se apropiau, zăpăciți de uniformele diferite de ale lor ale trupelor din regatul Hanovra, deschiseseră focul împotriva acestora : tragerile greșite se opresc curînd și, nestînjenită de nimic, compactă și pe un front larg, din zona împădurită coboară acum marea masă a trupelor prusiene. Nu, nu este vorba de Grouchy, nu el e cel care se apropie cu trupele sale, ci Blücher, și odată cu acesta sfîrșitul. Vestea se răspîndește cu repeziciune în rîndul trupelor imperiale ; ele încep să dea înapoi — deocamdată încă într-o oarecare ordine. Dar Wellington sesizează momentul critic. Înaintînd călare pînă la marginea dealului apărat victorios de englezi, își scoate pălăria și o flutură deasupra capului, în direcția inamicului care bate în retragere. Oamenii înțeleg imediat gestul său triumfal. Dintr-o smucitură, tot ce-a mai rămas din trupele engleze se ridică și se aruncă asupra armatei franceze, a cărei coeziune a slăbit. Din flanc se năpustește și cavaleria prusiană, lovind trupele obosite și măcinate.

Răsună strigătul fatal : *„Sauve qui peut !“* [1] Doar cîteva minute și Marea Armată nu mai este nimic altceva decît un torent al spaimei care gonește nestăvilită, antrenînd totul cu ea, pînă și pe Napoleon. Ca într-o masă lichidă lipsită de apărare și de simțire, cavaleria înaintează pe urmele acestui fluviu ce se retrage rapid și difuz ; numai cîteva atacuri și reușește să pescuiască în spuma, care freamătă de teamă și groază, caleașca împăratului, tezaurul armatei, întreaga artilerie. Doar noaptea care se lasă îi salvează lui Napoleon viața și libertatea. Dar omul care, la miezul nopții, murdar și buimac, se prăbușește în scaunul unui han nenorocit de țară, nu mai este un împărat. Împărăția sa, dinastia sa, destinul său s-au sfîrșit. Lipsa de curaj a unui om mic, neînsemnat, a distrus ceea ce a fost clădit de cel mai curajos și perspicace dintre oameni, în douăzeci de ani eroici.

Cădere în cotidian

Abia l-a zdrobit atacul englez pe Napoleon, și un om, pe atunci cu nimic celebru, aleargă într-un cupeu special pe drumul ce duce la Bruxelles și de la Bruxelles la țărmul mării, unde îl așteaptă un vas. Trece dincolo, în Anglia, spre Londra, pentru a ajunge în capitală înaintea mesagerilor guvernului. Datorită faptului că știrea victoriei nu este cunoscută încă, el reușește să spargă Bursa : este Rothschild, care prin această lovitură întemeiază un nou imperiu și o nouă dinastie. În ziua următoare, în Anglia se află despre biruință. La Paris, Fouché, veșnicul trădător, a aflat și el despre deznodămînt. La Bruxelles și în Germania răsună clopotele biruinței.

Un singur om nu știe în dimineața următoare nimic despre Waterloo, deși se află la numai patru ceasuri de locul unde s-a hotărît totul : nefericitul Grouchy ; cu stăruință și în conformitate cu planul stabilit, exact așa

[1] Scape cine poate ! (franc.)

cum prevedea ordinul, i-a urmărit tot timpul pe prusieni. Dar, în mod ciudat, nu îi găsește nicăieri, ceea ce îi dă un sentiment de incertitudine. Și încă mai bubuie tunurile, tot mai tare, mereu mai tare, de parcă ar cere ajutor. Oamenii simt pămîntul cutremurîndu-se și fiecare împușcătură îi arde pînă la inimă. Acum toți știu că nu e vorba de lupte de hîrțuială, că marea bătălie, bătălia decisivă, s-a dezlănțuit.

Nervos, Grouchy trece călare printre ofițerii săi. Aceștia evită să discute cu el ; doar sfatul lor n-a fost luat în seamă !

Cu toții resimt o ușurare cînd, în sfîrșit, dau la Wavre peste un corp de armată prusian izolat, ariergarda lui Blücher. Ca niște apucați se aruncă asupra pozițiilor întărite. În fruntea tuturor e Gérard, de parcă ar căuta, împins de presimțiri sumbre, moartea. Un glonte îl doboară. Cel mai gălăgios dintre oamenii care îl avertizase pe Grouchy a amuțit acum pentru totdeauna. La căderea nopții, francezii iau cu asalt satul, dar ei simt că această victorie minoră asupra ariergărzii nu mai are nici un sens, căci dintr-o dată acolo, pe cîmpul marii bătălii, a coborît o liniște deplină. Muțenie fioroasă, liniște înspăimîntătoare, tăcere înfricoșătoare a morții. Și cu toții simt că bubuitul tunurilor era mai bun decît această nesiguranță care le fărîmă nervii. Soarta bătăliei este fără îndoială hotărîtă, bătălia de la Waterloo, despre care Grouchy a aflat în sfîrșit (prea tîrziu), primind biletul prin care Napoleon îi cere ajutorul grabnic. Soarta luptei, a marii lupte trebuie să fie decisă, dar în favoarea cui ? Francezii așteaptă toată noaptea. Zadarnic. Nici un mesaj nu mai vine de acolo. Lucrurile se întîmplă ca și cum Marea Armată i-a uitat, iar ei ar aștepta fără rost, într-un spațiu opac. Dimineața, strîng bivuacurile și pornesc din nou, rupți de oboseală și de mult conștienți de faptul că toate marșurile și manevrele lor sînt acum cu totul de prisos. În fine, pe la ora zece dimineața, ajunge la ei un ofițer al statului-major. E ajutat să coboare de pe cal și copleșit cu întrebări. Dar ofițerul, cu fața răvășită de groază, cu părul ud, lipit de tîmple, tremură

într-o încordare supraomenească și bîiguie numai cuvinte de neînțeles, cuvinte pe care ei nu le pricep, nu pot și nu vor să le priceapă. Îl consider un dement, un individ amețit de băutură. Căci el spune că nu mai există împărat, nici armată imperială, că Franța este pierdută. Încetul cu încetul însă smulg de la el întregul adevăr, relatarea înfiorătoare, mortală, care-i încremenește. Grouchy este livid și se sprijină, tremurînd, în sabia sa ; el știe că acum începe calvarul vieții sale. Dar acceptă fără ezitare situația ingrată de a lua asupra sa întreaga vină. Omul docil și nesigur ca subordonat, care a eșuat în marea dar invizibila secundă hotărîtoare, devine acum, față în față cu primejdia apropiată, din nou bărbat, aproape erou. El adună de îndată toți ofițerii și ține — cu lacrimi de mînie și tristețe în ochi — o scurtă cuvîntare, în care își justifică șovăielile și totodată le deplînge. Ofițerii îl ascultă în tăcere, deși pînă ieri murmurau împotriva lui. Fiecare ar putea să-l învinovățească și să se laude că punctul lui de vedere a fost mai bun decît al său. Dar nici unul nu îndrăznește și nu vrea să o facă. Ei tac, tac într-una. O tristețe năprasnică i-a amuțit pe toți.

Și tocmai în acest ceas, după secunda sa pierdută, își arată Grouchy — acum însă e prea tîrziu ! — toată priceperea sa militară. Acum cînd numai are un ordin scris, iar libertatea de a decide îi este restituită, marile sale virtuți — chibzuință, pricepere, atenție, precauție, conștiinciozitate — se pot manifesta. Înconjurat de un dușman de cinci ori mai numeros, Grouchy își conduce trupele înapoi printre inamici, fără să piardă nici un tun și nici un om — o realizare tactică excepțională — salvînd Franței, salvînd imperiului, ultima sa armată. Dar la întoarcere nu mai găsește nici un împărat care să-i mulțumească, și nici un dușman căruia să-i opună trupele sale. El a sosit prea tîrziu și aceasta pentru totdeauna ; și chiar dacă, pe plan exterior, viața lui urmează un curs ascendent — este numit comandant suprem, devine *pair* al Franței și în toate fruncțiile se dovedește energic și capabil — nimic nu mai poate să-i răscumpere acel unic

moment care a făcut din el stăpînul destinului, dar a dovedit totodată că nu este la înățimea sa.

Ce îngrozitor se răzbună marea secundă, aceea care se arată atît de rar în viața muritorilor, pe cel care a fost pe nedrept alesul ei și nu a știut să o folosească. Toate virtuțile civice — prudență, ascultare, rîvnă și chibzuință — se destramă fără putere în văpaia momentului decisiv al destinului. Cu dispreț respinge acest moment pe omul șovăielnic ; pe cel cutezător îl înalță însă, ca pe un nou zeu al pămîntului, ridicîndu-l, cu brațe de foc, în cerul eroilor.

ELEGIA DE LA MARIENBAD

Goethe între Karlsbad și Weimar

5 septembrie 1823

La 5 septembrie 1823, o diligență străbate fără grabă șoseaua dintre Karlsbad[1] și Eger ; dimineața te înfioară prin răcoarea ei tomnatică, un vînt tăios trece prin cîmpurile de pe care s-a strîns recolta, cerul se boltește peste vastul peisaj. În caleașcă șed trei bărbați, von Goethe, consilierul intim al marelui duce de Saxa-Weimar (cum l-a consemnat cu mîndrie lista vizitatorilor aflați la cură la Karlsbad) și doi oameni de credință ai săi, Stadelmann, bătrînul servitor, și John, secretarul, a cărui mînă a așternut, în prima lor formă, aproape toate operele lui Goethe din noul veac. Nici unul din aceștia nu rostește vreun cuvînt, căci de la plecarea din Karlsbad, unde femei tinere și fete au venit să-l salute sau să-l sărute pe cel ce părăsea orașul, buzele bărbatului pe al cărui chip se văd semnele îmbătrînirii nu s-au mai clintit. Șade imobil în diligență și doar privirea gînditoare, întoarsă în sine, trădează zbuciumul interior. La prima stație unde se schimbă caii, coboară, iar cei doi însoțitori îl văd așternînd grăbit cuvinte pe o filă oarecare și același lucru se repetă pe tot parcursul, pînă la Weimar, atît în timpul călătoriei, cît și la opriri. Abia ajuns la Zwotau în ziua următoare, în castelul Hartenburg, la Eger, și apoi la Pössneck, pretutindeni cel dintîi lucru pe care îl face

[1] Karlovy Vary, azi în Cehoslovacia.

este să noteze fără întîrziere pe hîrtie ceea ce a conceput în caleașcă. Iar jurnalul nu destăinuie decît laconic: „Am lucrat la poem“ (6 septembrie), „Duminică am continuat poemul“ (7 septembrie), „Pe drum am mai revăzut o dată poemul“ (12 septembrie). La Weimar, ținta călătoriei, opera este încheiată. Nu-i alta decît *Elegia de la Marienbad*, cea mai semnificativă, cea mai personal-intimă și de aceea cea mai iubită poezie a bătrîneții, eroica sa despărțire și totodată eroica sa renaștere.

„Un jurnal al stărilor lăuntrice“ a numit odată Goethe, într-o convorbire, poeziile și poate că nici o filă a jurnalului său nu ni se deschide atît de clar, în geneza și formarea ei, ca acest document tragic-interogativ, tragic-tînguitor al celor mai intime simțăminte; nici o revărsare lirică a sentimentelor sale de adolescent nu a apărut atît de nemijlocit din întîmplări de viață, nici o altă operă nu putem să o urmărim într-o asemenea măsură născîndu-se trăsătură cu trăsătură, strofă cu strofă, ceas cu ceas, ca acest „cîntec minunat, care ne pregătește să înțelegem“, această poezie creată de un om de șaptezeci și patru de ani, un rod tîrziu, cel mai profund, mai matur, o adevărată scăpărare tomnatică. „Un produs al unei stări de înflăcărare, de mare pasiune“; cum a caracterizat-o față de Eckermann, ea vădește totodată cea mai desăvîrșită stăpînire a formei; în felul acesta, în mod public și în taină în același timp, cel mai arzător moment al vieții se preface în creație. Și astăzi, după mai bine de o sută de ani, nimic nu pare veșted sau întunecat în această splendidă filă a vieții sale furtunoase, cu ample ramificații; încă multe secole de acum înainte acest 5 septembrie va rămîne memorabil în amintirile și în simțămintele generațiilor germane care vor veni.

Deasupra acestei file, a acestui poem, a acestui om a acestei ore strălucește astrul rar al unei renașteri. În februarie 1822, Goethe a trebuit să învingă cea mai grea dintre boli; accese bruște și violente de febră îi scutură trupul, în unele ceasuri conștiința îl părăsește, el însuși pare pierdut. Medicii, care nu descoperă nici un

simptom precis, dar simt primejdia, nu știu ce să facă. Și deodată, boala dispare așa cum a venit ; în iunie, Goethe se duce la Marienbad, un om complet transfigurat ; ai crede aproape că accesul acela n-a fost decît simptomul unei întineriri interioare, al unei „noi pubertăți“ ; bărbatul închis în sine, rigid, pedant, în care impulsul poetic s-a transformat aproape cu totul într-o crustă a erudiției, ascultă acum, după decenii, numai și numai de sentiment. Muzica îl face să-și deschidă larg sufletul, „îi sfîșie inima“, cum obișnuiește să spună, abia dacă poate suporta să audă cîntîndu-se la pian, mai ales cînd e vorba de o femeie atît de frumoasă ca Szymanowska [1], fără ca ochii să i se umple de lacrimi ; el caută, dintr-un îndemn profund, să se apropie de tineret ; cu uimire văd însoțitorii săi, cum bărbatul de șaptezeci și patru de ani se învîrtește pînă la miezul nopții în jurul femeilor, îl văd cum, după atîția ani, se avîntă din nou la dans și mîndru povestește că „la schimbul partenerelor, îi cad în brațe cele mai drăgălașe copile“. Asprimea firii sale s-a topit în chip miraculos în această vară și sufletul său, care s-a deschis, cade pradă vechii vrăji, eternei magii. Jurnalul anunță perfid „visuri consolatoare“, în el se trezește „Wertherul“ de altădată ; apropierea femeilor îi inspiră mici poezii, jocuri glumețe și tachinării, așa cum le obișnuia cu jumătate de veac în urmă, împreună cu Lili Schönemann [2]. Încă mai e nehotărît în ce privește alegerea : mai întîi este vorba de frumoasa poloneză, pe urmă însă Ulrike von Levetzow [3], o fată de nouăsprezece ani, e aceea spre care se îndreaptă simțămintele sale renăscute. Cu cincisprezece ani în urmă a iubit-o și a admirat-o pe mama Ulrikei și abia acum un an a tachinat părintește „fetița“, dar acum simpatia devine subit pasiune, o nouă boală îi cuprinde toată făptura, zgu-

[1] Maria Szymanowska (1795—1831), pianistă poloneză, prețuită de Goethe.

[2] Elisabeth (Lili) Schönemann (1758—1817), căsătorită din 1778 cu bancherul frankfurtez von Türckheim, a fost logodită cu Goethe, înainte de plecarea acestuia la Weimar.

[3] Ulrike von Levetzow (1804—1899) ; Goethe a cunoscut-o în 1821 la Marienbad.

duindu-l mai adînc în lumea vulcanică a sentimentului decît l-a zguduit vreun alt eveniment în ultimii ani. Bărbatul de șaptezeci și patru de ani se exaltează ca un băiețandru : cum aude rîsetele zglobii de promenadă, părăsește lucrul și aleargă, fără pălărie și baston, să întîlnească vesela copilă. Îi face curte ca un tînăr, ca un bărbat : începe un spectacol grotesc, ușor satiric în sensul tragicului. După ce s-a sfătuit în taină cu medicul, Goethe se destăinuie celui mai vîrstnic dintre prietenii săi, marelui duce, cu rugămintea de a cere doamnei Levetzow mîna fiicei ei, Ulrike. Iar marele duce, amintindu-și de nopțile petrecute zănatic împreună cu femei acum cincizeci de ani, zîmbind în taină, poate chiar puțin răutăcios, cu gîndul la bărbatul pe care Germania, Europa, îl socotise cel mai înțelept dintre înțelepți, pe care îl venerează ca pe cel mai lucid și mai luminat spirit al secolului, își pune solemn decorațiile, ordinele și se duce să solicite mamei mîna fetei de nouăsprezece ani, pentru bărbatul de șaptezeci și patru de ani. Despre răspunsul primit nu se știe nimic precis — se pare că a fost de expectativă și de amînare. Goethe devine astfel un solicitant nesigur de răspunsul ce-l va primi ; un sărut fugar îl face fericit, la fel un cuvînt drăgăstos. Și tot mai intens, mai pătimaș îl scormonește dorința de a mai poseda o dată tinerețea care i se înfățișează într-o formă atît de gingașă. Încă o dată se mai luptă cel veșnic nerăbdător pentru suprema favoare pe care momentul i-o poate oferi ; îi urmează fidel iubitei de la Marienbad la Karlsbad, dar și aici răspunsul la ardoarea sa e doar incertitudinea și, cu cît vara înaintează, sporește și chinul său. În sfîrșit, se apropie despărțirea, fără să promită nimic, făgăduind prea puțin, și cînd trăsura pornește la drum, el, cel clarvăzător, simte că ceva copleșitor s-a încheiat în viața sa. Dar, tovarăș etern al celor mai cumplite dureri, vechiul consolator s-a ivit în ceasul întunecat ; asupra suferinței se apleacă geniul și cînd nu găsește mîngîierea în cele pămîntești, îl cheamă pe Dumnezeu. Încă o dată, ca în nenumărate alte rînduri, Goethe se refugiază, acum însă pentru ultima oară, din faptul

de viață în creația poetică, și, dintr-un prinos de recunoștință față de această ultimă favoare, poetul, omul care împlinise șaptezeci și patru de ani, scrie ca moto al acestei poezii, versurile din *Tasso*[1] compuse cu patruzeci de ani în urmă, pentru a le trăi acum cu uluire :

Și dacă omu-n chinuri amuțește,
Un zeu mi-a dat în dar să spun ce sufăr.

Gînditor șade acum bătrînul în caleașca aceasta care-l poartă tot mai departe, chinuit de nesiguranța ce-l frămîntă. Încă în aceeași dimineață, devreme, Ulrike venise cu sora ei, la „despărțirea tumultuoasă" ; gura tînără, iubită, îl sărutase, dar sărutarea aceast fusese oare plină de afecțiune, sau poate doar aceea a unei fiice ? Îl va putea ea iubi sau îl va uita ? Iar fiul, nora, care așteaptă neliniștiți moștenirea, nu se vor opune oare căsătoriei ? Nu-l va lua lumea în rîs ? Oare în anul ce vine nu va fi de acum prea bătrîn pentru ea ? Și cînd o va vedea din nou, ce va putea să spere de la revedere ?

Întrebările tălăzuiesc neliniște. Și deodată, una dintre ele capătă o formă precisă, cea mai însemnată devine vers, strofă — întrebarea, suferința se prefac în poezie, Dumnezeu l-a călăuzit „să spună ce suferă". Fără înconjur, de-a dreptul gol, strigătul pătrunde năvalnic în poezie, cu uriașul elan al unei emoții profunde :

O revedere să mai spre vreodată ?
Să cred că ziua va fi re'nflorită,
Cînd viața-n rai și iad ți-e aruncată,
Iar inima de zbucium chinuită ?

Și durerea începe să se reverse în strofe cristaline, miraculos purificate de propria tulburare. În timp ce poetul străbate atmosfera tulbure și mizeria haotică a stării sale lăuntrice, el își ridică întîmplător privirea. Din caleașca aceasta care înaintează fără oprire, zărește în liniștea dimineții peisajul Boemiei, pacea divină a pri-

[1] Dramă în versuri de Goethe, terminată în 1790.

veliștii contrastează cu agitația sa și imaginea abia zărită pătrunde în poezie :

Dar nu-ți rămîne lumea ? Pe stînci oare
Nu trec iar umbrele în sfinte-alaiuri ?
Nu se mai coace holda ? Zîmbitoare
Nu merg pe lîngă ape crengi și plaiuri ?
Și nu se-naltă tot ce dă măsură
Printre făpturi — și-i fără de făptură ?

Dar prea pustie îi pare lumea aceasta. Într-o asemenea secundă pătimașă, el poate să înțeleagă totul numai în legătură cu chipul iubitei și amintirea se condensează magic într-o înnoire transfigurată :

Ușoară, clară și abia-nchegată
Plutește-aievea,-n treacăt pe sub nori
Icoana ei de albăstrimi purtată,
Subțire scrisă-n aburi lucitori.
Și-n slăvi azurul prinde s-o aleagă,
Pe cea mai dragă, dintre toți mai dragă !

Dar rupe vraja clipei ce te face
De umbra ei să te robești pe viață ;
Și-ntrebă-ți inima ! Acolo-i pace
Și-o regăsești pe ea, schimbînd la față,
Ca-n unde-acolo, ființa-i se-nmulțește
Și tot mai dragă, dragă se-nmiește !

Abia invocată, imaginea Ulrikei ia o formă materială El descrie cum l-a primit și „treptat fericit l-a făcut“, cum după ultimul sărut i-a mai dăruit încă unul pe buze și, în extazul amintirilor fericite, bătrînul maestru compune, într-o formă sublimă, una dintre cele mai pure strofe asupra simțămîntului de dăruide și dragoste, din cîte au fost create vreodată în limba germană sau în vreo altă limbă :

E-n noi o rîvnă-nspre o limpezire,
Și-am vrea mai ne 'ntinat, mai sus, misterul,
De care ne legăm cu mulțumire.
Pentru-a ne deslusi, ne-ajută cerul.
Credință e ! Și eu o simt întreagă,
Cînd văd în fața mea pe cea mai dragă !

Dar tocmai amintirea acestui simțămînt de adîncă mulțumire îl face să sufere din pricina despărțirii pe cel rămas singur ; durerea izbucnește, sfîșiind aproape măreț atmosfera elegiacă a magistralei poezii, cu o franchețe a simțirii cum o realizează numai transformarea spontană, o dată la mulți ani, a unei trăiri nemijlocite. Zguduitoare răsună tînguirea :

Din depărtări acum minuta zboară.
La ce mă-mbie ? Nu o știu prea bine :
Ea vrea-nspre cer s-o simt cum mă-nfioară,
Iar eu, s-arunc povara ei din mine.
Un dor m-a prins din ce în ce mai mare,
Și-n loc de sfat, strîng lacrimile-amare.

Apoi se amplifică — oare mai e posibilă o amplificare ? — cel din urmă, cel mai îngrozitor strigăt :

Lăsați-mă, tovarăși buni de cale,
Aci-ntre stînci și mușchi și mîl de ploaie.
Nainte ! Lumea-n drumurile sale
Vă e deschisă, cerul se-ncovoaie.
S-o iscodiți și strîngeți în ierbare
Secretul ei trudit în descifrare.
Din toate trec și simt că-mi bate ora
Și mie, cel de Zei iubit odată.
M-au încercat ; m-a ispitit Pandora
Bogată-n har, în rele mai bogată,
Ei m-au legat cu-o pală de iubire,
Și-apoi m-au rupt, pierdut în nimicire. [1]

Nicicînd nu făcuse să răsune o strofă asemănătoare omul altfel atît de reținut. Acela care se ascundea ca tînăr, iar ca bărbat se înfrîna, cel care în alte împrejurări dezvăluia cea mai profundă taină numai prin himere, cifruri și simboluri, de astă dată, ca moșneag, își exprimă pentru întîia oară simțămintele cu o sinceritate măreață. De cincizeci de ani nu a fost acest om, de înaltă sensi-

[1] Traducere de Ion Marin Sadoveanu, apărută în volumul Goethe — *Versuri*, Editura Dacia — București, 1932.

bilitate, acest mare poet liric, atît de viu în profunzimile lui ca în această filă de neuitat, în această memorabilă clipă de răscruce.

Goethe însuși a resimțit această poezie ca pe ceva misterios, ca un har de preț al destinului. Abia întors la Weimar, primul lucru pe care îl face, înainte de a se apuca de orice altă treabă sau de preocupări gospodărești, este să caligrafieze cu mîna sa o copie artistică a elegiei. Timp de trei zile așterne, pe o hîrtie aleasă cu o deosebită grijă, cu litere mari, solemne, ca un călugăr în chilia sa, textul poeziei și o ascunde chiar de cei mai apropiați oameni din casă, de cei mai intimi, ca o taină. Se ocupă singur de legarea filelor, pentru ca pălăvrăgeala să nu răspîndească vestea înainte de vreme. Fixează manuscrisul cu un șnur de mătase într-o învelitoare de marochin roșu (mai tîrziu a pus să fie înlocuită printr-o splendidă legătură de pînză albastră, care poate fi și astăzi văzută în Arhiva Goethe-Schiller). Zilele trec în supărări și arțag, proiectul său de căsătorie a întîmpinat acasă numai ironii, pe fiul lui l-a dus chiar la izbucniri fățișe de ură ; pentru a zăbovi cu ființa iubită, trebuie să se întoarcă la cuvintele poetice pe care i le-a dedicat. Abia cînd Szymanowska, frumoasa poloneză, vine iar în vizită, simțămîntul luminos al zilelor de la Marienbad renaște și-l îndeamnă să-și descarce inima. La 27 octombrie, îl cheamă în sfîrșit pe Eckermann la el și chiar din solemnitatea deosebită cu care pregătește lectura, se vede cîtă afecțiune nutrește pentru această poezie. Servitorul trebuie să așeze pe birou două lumînări de ceară și abia după aceea Eckermann este invitat să ia loc în fața lor și să citească elegia. Cu vremea, ajung să o asculte și alții, dar numai cei mai apropiați, căci Goethe o păzește, cum spune Eckermann, „ca pe un lucru sfînt". Lunile următoare încep să arate că poemul prezintă o mare însemnătate pentru viața sa. După sănătatea excelentă de care s-a bucurat cel întinerit, urmează curînd prăbușirea. Iarăși pare aproape de moarte, se tîrăște de la pat la fotoliu, de la fotoliu la pat, fără să-și găsească liniștea ; nora călătorește, fiul e plin de ură, nimeni nu-l

îngrijeşte şi nu-l sfătuieşte pe bolnavul bătrîn şi părăsit. În sfîrşit, vine, desigur chemat de prieteni, din Berlin, Zelter[1], omul cel mai apropiat de inima sa, şi înţelege de îndată focul care-l mistuie. „Am găsit un om“, scrie el cu uimire, „care arată de parcă toată fiinţa sa ar fi cuprinsă de iubire, o iubire cu tot chinul tinereţii“. Iar pentru a-l lecui, îi citeşte iar şi iar, „cu o participare adîncă“, propria poezie şi Goethe nu oboseşte să o asculte. „Ce curios a fost“, scrie mai tîrziu convalescentul, „că vocea ta sensibilă şi blajină m-a făcut să ascult, de mai multe ori, ceea ce îmi este drag într-o măsură pe care nici nu îndrăznesc să mi-o mărturisesc.“ Şi mai departe, notează : „N-am voie să o dau din mîinile mele, dar dacă am trăi laolaltă, ar trebui să mi-o citeşti şi să mi-o cînţi, pînă ce ai învăţa-o pe de rost“.

Şi astfel, cum spune Zelter, „vindecarea vine de la lancea sau suliţa care l-a rănit“. Goethe se salvează — se poate spune acest lucru — prin această poezie. Chinul este în sfîrşit învins, ultima speranţă tragică înlăturată, visul despre o căsnicie cu „fetiţa“ dragă, spulberat. El ştie că nu se va mai întoarce niciodată la Marienbad, la Karlsbad, că nu va mai căuta niciodată vesela şi jucăuşa lume a celor lipsiţi de griji, că viaţa lui aparţine de acum înainte doar muncii. Cel pus la încercare a renunţat la reînnoirea destinului său, în schimb un alt ţel de seamă se profilează în viaţa sa : a venit vremea desăvîrşirii. Cu gravitate, îşi cuprinde cu privirea opera, făurită de-a lungul a şaizeci de ani de viaţă şi aceasta îi apare fragmentată şi risipită. Şi, întrucît nu mai poate construi, se hotărăşte ca măcar să adune laolaltă ; încheie contractul pentru *Operele complete*, îşi asigură drepturile de autor. Încă o dată se dezlănţuie iubirea lui, care nu demult s-a rătăcit spre o fată de nouăsprezece ani, acum îndreptată spre cei dintîi tovarăşi ai tinereţii sale *Wilhelm Meister* şi *Faust*. Plin de vigoare se apucă de treabă ; planurile făurite de el în secolul trecut re-

[1] Karl Friedrich Zelter (1758—1832), muzician şi compozitor berlinez ; a compus muzica pentru numeroase lieduri pe versuri de Goethe, cu care avea strînse legături de prietenie.

nasc din pagini îngălbenite. Încă înainte de a atinge optzeci de ani, cea dintîi operă amintită este încheiată și cu un curaj eroic trece, la optzeci și unu de ani, la „menirea principală“ a vieții sale : *Faust*. Îl desăvîrșește la șapte ani după acele zile tragice ale elegiei și cu aceeași pietate, cu aceeași venerație ca și față de elegie, îl ascunde față de lume, sigilîndu-l și tăinuindu-l.

Între aceste două sfere ale simțirii, între ultima dorință și ultima resemnare, între început și desăvîrșire, se află, ca punct culminant, ca moment de neuitat al cotiturii lăuntrice, acest 5 septembrie, despărțirea de Karlsbad, despărțirea de iubire, prefăcută în veșnicie printr-o jeluire zguduitoare. Este o zi pe care o putem numi memorabilă, căci poezia germană nu a cunoscut de atunci un ceas care să se arate mai măreț decît torentul de simțăminte covîrșitoare ale acestui poem extraordinar.

DESCOPERIREA ELDORADOULUI

J. A. Suter, California. Ianuarie 1848

Obosit de Europa

1834. Un vapor cu destinaţia America pleacă din Le Hâvre spre New York. Printre sutele de *desperados,* se află şi Johann August Suter, originar din Rynenberg lîngă Basel, în vîrstă de treizeci şi unu de ani. Este cît se poate de nerăbdător ca între el şi tribunalele europene să se afle oceanul. Falit, delapidator, falsificator de cambii, şi-a părăsit pur şi simplu soţia şi cei trei copii, iar la Paris şi-a făcut rost, cu ajutorul unui acreditiv fals, de ceva bani. Acum este în căutarea unei noi existenţe. La 7 iulie, debarcă la New York şi acolo practică, timp de doi ani, toate meseriile imaginabile şi inimaginabile, este ambalator, droghist, dentist, vînzător de medicamente, proprietar de tavernă. Pînă la urmă, mai potolit, se fixează la un han pe care însă ajunge să-l vîndă şi se duce, urmînd curentului irezistibil al vremii, în Missouri. Acolo devine agricultor ; îşi face rost în scurt timp de o mică priprietate, unde să trăiască liniştit. Dar prin faţa casei sale se perindă mereu alţi oameni grăbiţi, negustori de blănuri, vînători, aventurieri şi soldaţi ; ei vin din vest, pleacă spre vest şi acest cuvînt — vestul — capătă treptat pentru el o rezonanţă magică. Se ştie că mai întîi sînt stepe, stepe cu enorme cirezi de bivoli, unde zile întregi, săptămîni întregi nu întîlneşti un om. Numai Pieile roşii străbat uneori în goană aceste locuri. Pe urmă vin munţii, înalţi, pe ale căror piscuri nu s-a urcat încă nimeni. În sfîrşit, dincolo de munţi e celălalt ţinut, des-

pre care nimeni nu știe ceva precis, dar de a cărui bogăție proverbială se vorbește adesea, California, țara încă neexplorată. O țară unde curge laptele și mierea, dăruindu-se oricui vrea s-o ia — dar îndepărtată, nesfîrșit de îndepărtată ; dacă vrei să ajungi pînă acolo, te pîndesc primejdii de moarte.

Dar Johann August Suter are sînge de aventurier, nu este ispitit să rămînă cu brațele încrucișate și să-și cultive pămîntul fertil. Într-o bună zi a anului 1837, își vinde tot ce are, organizează o expediție cu care, cai și cirezi de bivoli și pornește de la Fort Independence spre necunoscut.

Marşul spre California

1838. Doi ofițeri, cinci misionari, trei femei pleacă în căruțe trase de bivoli spre nesfîrșitele depărtări. Prin stepe nemărginite, apoi peste munți, spre Oceanul Pacific. Călătoresc timp de trei luni, pentru a ajunge, la sfîrșitul lui octombrie, la Fort Vancouver. Cei doi ofițeri l-au părăsit în drum pe Suter, misionarii nu vor să meargă mai departe, femeile au murit de pe urma lipsurilor îndurate.

Suter este singur. Zadarnic încearcă unii să-l rețină la Vancouver, i se oferă și o slujbă — el refuză totul, ispita numelui misterios i-a intrat în sînge. Străbate Pacificul într-o modestă ambarcațiune cu pînze, mai întîi pînă la Insulele Sandwich și apoi debarcă, după ce întîmpină nenumărate greutăți la trecerea pe lîngă coastele peninsulei Alaska, într-un loc părăsit, care se cheamă San Francisco. Dar San Francisco nu este orașul de astăzi, care după marele cutremur a renăscut vertiginos, devenind o citadelă de milioane de oameni, este doar un biet sat de pescari, numit astfel după o misiune a franciscanilor, nici măcar capitala acelei provincii mexicane necunoscute, denumită California, o așezare decăzută, neîngrijită și lipsită de strălucire, care zace părăginită, în cea mai luxuriantă regiune a noului continent.

O dezordine tipic spaniolă, accentuată de lipsa oricărei autorități, de răzmerițe, de lipsa animalelor de muncă

și a oamenilor, de lipsa spiritului energic de organizare. Suter închiriază un cal și gonește cu el în valea fertilă a Sacramentoului ; o zi îi ajunge ca să înțeleagă că aci nu e loc numai pentru o fermă, pentru un domeniu, ci spațiul ajunge pentru un întreg regat. În ziua următoare călărește pînă la Monte Rey, mizerabila capitală, se prezintă guvernatorului Alverado și îi declară intenția sa de a deșteleni pămînturile. A adus cu el canaci[1] de pe insule, vrea să mai aducă și alți astfel de oameni de culoare, harnici și muncitori, de acolo. Își ia angajamentul de a construi așezări, de a întemeia un mic imperiu, Noua Elveție.

„De ce Noua Elveție ?“ întreabă guvernatorul. „Sînt elvețian și republican“, răspunse Suter.

„Bine, faceți cum credeți de cuviință, vă dau o concesiune pe zece ani.“

E limpede : afacerile se încheie acolo repede. La o mie de mile de orice civilizație, energia unui om are cu totul alt preț decît acasă.

Noua Elveție

1839. O caravană de căruțe urcă încet pe malul fluviului Sacramento. În frunte este Suter, călare, încins cu o pușcă, după el vin doi-trei europeni, pe urmă o sută cincizeci de canaci, cu cămăși scurte, apoi treizeci de care trase de bivoli, pline cu alimente, semințe și muniții, cincizeci de cai, șaptezeci și cinci de catîri, vaci și oi, pe urmă o mică ariergardă — aceasta este toată armata care vrea să cucerească Noua Elveție.

Înaintea lor se rostogolește un gigantic val de foc. Oamenii aprind pădurile, un sistem mai comod decît defrișarea. Abia a alergat uriașa pălălaie peste cîmpii, și în timp ce buștenii mai fumegă încă, își încep treaba. Se construiesc magazine, se sapă puțuri, solul, care n-are încă nevoie de pluguri, este însămînțat, pentru cirezi se amenajează ocoluri ; cu timpul, din localitățile învecinate,

[1] Locuitori ai Insulelor polineziene și melaneziene.

din coloniile părăsite ale misionarilor, se revarsă tot mai mulți oameni.

Succesul este colosal. Semănăturile aduc îndată cinci sute la sută. Hambarele sînt ticsite, iar cirezile se numără curînd cu miile de capete. În pofida greutăților necontenite, pe care le au de întîmpinat, a expedițiilor organizate împotriva băștinașilor, care nu se dau înapoi să atace iar și iar înfloritoarea colonie, Noua Elveție se dezvoltă necontenit, ajungînd la dimensiuni tropic-gigantice. Se construiesc canale, mori, fabrici, pe rîuri navigează în sus și în jos vase, în curînd Suter aprovizionează nu numai Vancouver și Insulele Sandwich, ci și toate velierele ce ancorează în California; el plantează pomi fructiferi și culege rodul lor, fructele californiene, astăzi atît de celebere. Și deoarece le merge bine, cere să i se trimită viță de vie din Franța și de pe malurile Rinului, iar după puțini ani aceasta acoperă mari suprafețe. Pentru el însuși, construiește case și ferme bogate, comandă un pian Pleyel, care de la Paris călătorește o sută optzeci de zile, iar șaizeci de bivoli trag o mașină cu aburi din New York și pînă la el, traversînd tot continentul. Dispune de credite și activuri la cele mai mari bănci din Anglia și Franța. Acum, la patruzeci și cinci de ani, în culmea gloriei, își amintește că — de atunci au trecut paisprezece ani — a lăsat undeva în lume o soție și trei copii. Le scrie și îi invită la el, în principatul său. Căci acum simte belșugul adunat în pumnii săi, este doar stăpînul Noii Elveții, unul dintre cei mai bogați oameni din lume și asta va rămîne. În sfîrșit, Statele Unite smulg de sub stăpînirea Mexicului colonia lăsată de izbeliște. Acum totul este asigurat, pus la adăpost. Încă vreo cîțiva ani și Suter devine cel mai bogat om din lume.

Lovitura fatală de cazma

1848, ianuarie. Deodată, James W. Marshall, dulgherul lui Suter, năvălește într-o stare de mare surescitare în casa acestuia și pretinde că trebuie neapărat să-i vor-

bească. Suter este uimit, abia l-a trimis ieri pe Marshall la ferma lui de la Coloma, pentru a amenaja acolo un nouă joagăr. Și acum, omul acesta s-a întors fără să-i ceară voie, stă în fața lui fremătînd de agitație, îl împinge spre camera lui ; încuie ușa în urma lor și scoate din buzunar o mînâ de nisip în care sclipesc cîteva grăunțe aurii. Ieri, la săpături, i-a sărit în ochi acest metal deosebit ; crede că e vorba de aur, dar ceilalți au rîs de el. Suter devine serios, ia grăuntele, face proba de separare : e aur. Se hotărăște să se ducă neîntîrziat, chiar în ziua următoare, împreună cu Marshall, la fermă, dar tîmplarul a și fost cuprins de teribila febră, care în curînd va cutremura lumea : încă în timpul nopții, în ciuda furtunii, se întoarce înapoi, nerăbdător să dobîndească certitudinea.

În dimineața următoare, colonelul Suter este la Coloma, canalul este zăgăzuit și nisipul cercetat. Nu trebuie decît să iei o sită, s-o scuturi încoace și încolo și grăunțele de aur dansează strălucitoare pe împletitura neagră. Suter adună pe cei cîțiva albi în jurul său, îi pune să-și dea cuvîntul de onoare că nu vor spune nici un cuvînt pînă ce joagărul nu va fi gata, apoi pornește călare, grav și hotărît, înapoi la ferma sa. Gînduri mari îl frămîntă : pe cît își amintește, niciodată aurul nu s-a găsit așa la îndemînă în pămînt, iar acest pămînt este al său, este proprietatea sa. I se pare că, într-o singură noapte, a făcut un salt peste un deceniu : acum este cel mai bogat om din lume.

Iureşul

Cel mai bogat om ? Nu — cel mai sărac, cel mai mizerabil, cel mai nenorocit cerșetor de pe acest pămînt. După numai opt zile, secretul este dezvăluit. O femeie — veșnic o femeie ! — l-a spus unui trecător și i-a dat cîteva grăunțe de aur. Și ceea ce se întîmplă este absolut fără precedent. Oamenii lui Suter își părăsesc imediat lucrul, lăcătușii fug din fierărie, ciobanii de la turme, viticultorii de la vii, soldații își abandonează puștile, toți sînt ca turbați și aleargă, cu site și tigăi, procurate în

grabă, la joagăr, să scuture nisipul pentru a dobîndi aur. Peste noapte, toată regiunea este părăsită, vacile, pe care nimeni nu le mai mulge, urlă și pînă la urmă pier, cirezile de bivoli rup gardurile și pătrund, tropotind, pe cîmpuri, unde roadele putrezesc pe tulpini, brînzăriile nu mai lucrează, hambarele se năruie, uriașul mecanism al giganticei întreprinderi a încremenit. Telegramele răspîndesc făgăduiala aurului peste țări și mări. Și oamenii încep să curgă, de la orașe, din porturi, marinarii își părăsesc vapoarele, funcționarii publici posturile, coloane lungi, fără sfîrșit, vin din răsărit, din apus, pe jos, călare, în căruțe, în asalt ; s-a pornit norul omenesc de lăcuste, norul căutătorilor de aur. O gloată neînfrînată, brutală, care nu cunoaște altă lege decît pumnul, nici o poruncă decît aceea a revolverului, năvălește în colonia înfloritoare. Nimic n-are pentru acești oameni stăpîn, nimeni nu îndrăznește să se opună acestor *desperados*. Ei taie vitele lui Suter, îi dărîmă hambarele pentru a-și construi locuințe, calcă în picioare ogoarele, îi fură mașinile — peste noapte Johann August Suter a sărăcit ca un cerșetor, sufocat de propriul său aur, asemenea regelui Midas[1].

Și tot mai cotropitor devine acest iureș fără egal spre aur ; vestea a ajuns în toată lumea, numai din New York pleacă sute de vapoare ; din Germania, din Anglia, din Franța, din Spania, vin în asalt, în 1848, 1849, 1850, 1851, uriașe hoarde de aventurieri. Unii ocolesc Capul Horn, dar acest drum este prea lung pentru cei mai grăbiți și de aceea ei aleg drumul mai primejdios peste istmul Panama. O societate înjghebată în grabă construiește cu repeziciune în istm o cale ferată la lucrările căreia mii de muncitori pier din pricina frigurilor, numai pentru ca cei nerăbdători să economisească trei pînă la patru săptămîni și să ajungă mai repede la aur. Continentul e străbătut de-a curmezișul de caravane imense, oameni

[1] În mitologia elină, rege frigian ; Dionysos i-ar fi făgăduit să-i împlinească orice dorință. Lacom de bogății, Midas a cerut ca tot ce va atinge să se transforme în aur. Cînd a vrut să se ospăteze n-a putut pune însă nimic în gură, fiindcă totul se prefăcuse în acest metal prețios.

de toate rasele, vorbind toate limbile. Cu toții scormonesc proprietatea lui Suter, ca și cum ar fi pămîntul lor. Pe terenurile de la San Francisco, care îi aparțin prin actul pecetluit cu sigiliul autorităților, se înalță cu o iuțeală de vis un oraș, oameni străini își vînd reciproc terenuri, iar numele Noua Elveție, imperiul său, dispare îndărătul cuvîntului magic : Eldorado, California.

Johann August Suter, ajuns din nou în stare de faliment, își holbează ochii, ca paralizat, la această gigantică invazie nimicitoare. La început, încearcă să sape și el și să valorifice avuția, împreună cu servitorii și cu însoțitorii săi. Dar toți îl părăsesc. Pleacă deci din districtul aurului și se retrage la o fermă izolată, în apropierea munților, departe de rîul blestemat și de nisipul spurcat, la Eremitage. Acolo îl găsesc în sfîrșit soția lui și cei trei copii, care au crescut mari ; abia ajunși, nevasta sa moare, din cauza epuizării din timpul călătoriei. Dar cei trei fii ai lui sînt acum aici, dispune de opt brațe și cu ei începe Johann August Suter lucrările agricole. Încă odată, acum cei trei fii ai săi, se ridică, tenace, fără zgomot ; punînd în valoare fantastica fertilitate a pămîntului, făurește în taină un mare plan.

Procesul

1850. California a fost primită în rîndul Statelor Unite. Sub autoritatea lor severă, în țara înnebunită de aur, după bogăție, vine ordinea. Anarhia este înfrîntă, legea intră din nou în dreptul ei.

Și iată că Johann August Suter se arată pe neașteptare, ridicînd pretențiile sale. El susține că întregul teritoriu pe care a fost clădit orașul San Francisco îi aparține pe drept cuvînt numai lui. Statul este dator să-l despăgubească pentru daunele suferite prin jefuirea proprietății sale ; înainte de toate, își cere dreptul din aurul care a fost scos din pămîntul pe care-l stăpînește. Începe un proces de dimensiuni pe care omenirea nu le-a cu-

noscut pînă la el. Johann August Suter depune reclamaţie împotriva a şaptesprezece mii două sute douăzeci şi unu de fermieri care s-au stabilit pe plantaţiile lui şi îi somează să părăsească pămîntul uzurpat, el cere statului California douăzeci şi cinci de milioane de dolari, deoarece şi-a însuşit pur şi simplu drumurile, podurile, barajele, morile construite de el şi reclamă de la Uniune douăzeci şi cinci de milioane de dolari ca daune pentru bunurile distruse iar, pe lîngă aceasta, partea sa din aurul extras. Suter l-a trimis pe fiul său mai mare, Emil, să studieze dreptul la Washington, pentru a conduce procesul. Utilizează marile venituri provenite de la noile lui ferme, spre a alimenta acest proces costisitor. Timp de patru ani, cauza sa trece prin toate instanţele.

La 15 martie 1855, sentinţa este în sfîrşit pronunţată. Incoruptibilul judecător Thompson, cel mai înalt funcţionar al Californiei, recunoaşte drepturile lui Johann August Suter asupra pămîntului, ca fiind deplin întemeiate şi intangibile.

În această zi, Johann August Suter şi-a atins ţinta. El este cel mai bogat om din lume.

Sfîrşitul

Cel mai bogat om din lume? Nu, încă o dată nu, cel mai sărman cerşetor, cel mai nenorocit şi mai greu lovit dintre oameni. Din nou soarta i-a jucat o farsă fatală, i-a dat una dintre acele lovituri care te culcă pentru totdeauna la pămînt. La vestea sentinţei, la San Francisco şi în întregul stat izbucneşte un adevărat uragan. Cu miile se adună laolaltă toţi proprietarii ameninţaţi, drojdia străzi, vagabonzii oricînd gata să prade. Palatul Justiţiei e luat cu asalt şi incendiat, judecătorul e căutat pentru a fi linşat. O mulţime imensă porneşte pentru a jefui tot ce-i aparţine lui Johann August Suter. Fiul său mai mare, încolţit de bandiţi, se împuşcă, cel de al doilea este asasinat, cel de al treilea fuge şi se îneacă. Un val de foc

se ridică peste Noua Elveție, fermele lui Suter sînt arse pînă la temelie, vița de vie călcată în picioare, mobilierul, colecțiile și banii săi prădați cu o furie oarbă, gigantica sa proprietate pustiită. Suter însuși reușește cu greu să scape cu viață.

Din această lovitură Johann August Suter nu și-a mai revenit niciodată. Opera sa a fost nimicită, soția și copiii i-au murit, mințile îi sînt tulburate : doar o idee mai arde în creierul lui confuz : dreptul său, procesul.

Timp de douăzeci și cinci de ani, în preajma Palatului Justiției din Washington, rătăcește un bătrîn cu mintea slabă, prost îmbrăcat. În toate birourile e cunoscut acolo „Generalul“, cu pardesiul lui slinos, cu pantofii scîlciați, care își revendică miliardele. Și mereu se găsesc alți avocați, aventurieri și pungași, care să-i ia pînă și ultimul bănuț din pensie, pentru a-l ademeni să continue procesul. El însuși nu vrea bani, urăște aurul care l-a sărăcit, care i-a ucis trei copii, i-a distrus viața. Ceea ce vrea este să i se facă dreptate și luptă pentru ea cu înverșunarea cîrcotașă a unui maniac. Depune plîngere la Senat, în Congres, își încredințează cauza la fel de fel de binevoitori, care pe urmă încurcă lucrurile, dar cu o pompă deosebită îl îmbracă într-o ridicolă uniformă de general și îl tîrăsc pe nenorocit, ca pe o momîie, de la o instanță la alta, de la un deputat la altul. Acest lucru dăinuie douăzeci de ani, din 1860 și pînă în 1880, douăzeci de ani jalnici de cerșeală. Zi de zi cutreieră Palatul Congresului, devenit batjocura tuturor funcționarilor, obiect de distracție pentru derbedeii de pe stradă, el, căruia îi aparține cel mai bogat tărîm de pe pămînt, teritoriul unde se află a doua capitală a acestui uriaș imperiu, care crește ceas de ceas. Dar un om incomod este lăsat întotdeauna să aștepte. Și acolo, pe treptele Palatului Congresului, îl doboară în sfîrșit, la 17 iulie 1880, după-amiază, atacul de cord izbăvitor : nimic altceva decît un cerșetor mort, e dus de acolo. Un cerșetor mort, dar un om care are în buzunarul său o reclamație ce îi asigură, după toate legile pămîntești, dreptul asupra celei mai mari averi din istoria omenirii.

Nimeni nu a revendicat pînă acum moștenirea lui Suter, nici un urmaș nu și-a formulat pretențiile. Și astăzi San Francisco se mai află pe un pămînt care nu îi aparține, și nu numai el ci o țară întreagă. Nici pînă acum nu s-a pronunțat glasul dreptății și doar un artist, Blaise Cendrars [1] și-a amintit de Johann August Suter, de omul uitat. El i-a dăruit singurul drept pe care-l are un mare destin — dreptul la amintirea uimită a posterității.

[1] Blaise Cendrars (1887—1961), scriitor francez de origine elvețiană, mare iubitor de călătorii, a descris cu vervă figura aventurierului modern.

MOMENT EROIC

Dostoievski, Petersburg, Piața Semenov[1]

22 decembrie 1849

În miez de noapte l-au smuls din somn.
Săbiile zăngănesc în subterane,
Voci poruncesc ; nesiguranță
Și umbre amenințătoare zvîcnesc fantomatic.
Îl împing înainte — undeva adînc se cască un gang,
Lung și întunecat, întunecat și lung.
Un zăvor scrîșnește, o ușă scîrțîie ;
Pe urmă simte cerul și aerul înghețat.
Și o căruță așteaptă, un cavou ce se rostogolește,
În grabă este împins înăuntru.

Lîngă el, strînși aprig în fiare,
Tăcuți și cu fața suptă,
Cei nouă tovarăși,
Nici unul nu vorbește
Căci fiecare simte
Încotro îi duce carul,
Iar roata ce se învîrte dedesubt
A prins între spițele ei însăși viața lor.

[1] La 22 decembrie 1849, scriitorul rus Fiodor Mihailovici Dostoievski urma să fie executat, împreună cu alți tovarăși de idei ai săi, pentru activitate revoluționară, ca adepți ai socialismului utopic. Pedeapsa cu moartea i-a fost comutată, în ultimul moment, în patru ani de muncă silnică.

S-au oprit,
Carul huruie, ușa scîrțîie ;
Prin grilajul care s-a deschis, îi privește fix
O frîntură întunecată de lume
Cu priviri tulburi, adormite.
Un careu de case,
Acoperișuri joase, murdărite de promoroacă,
În jurul unei piețe : întuneric și zăpadă.

Îmbrăcat în zăbranic de ceață cenușie
Locul execuției :
Și doar în jurul bisericii aurite, dimineața
Colindă în treacăt, cu lumina ei geroasă și însîngerată.

Se aliniază în tăcere, cu toții.
Un locotenent citește osînda :
Moarte pentru trădare, prin pulbere și plumb,
Moarte !
Cuvîntul cade dur ca o piatră
În oglinda înghețată a tăcerii,
Răsună
Brutal, de parcă ar despica ceva în două,
Pe urmă sunetul gol se scufundă
În mormîntul fără glas
Al liniștii reci a dimineții.

Ca un vis
Simte tot ce se întîmplă cu el,
Știe doar, că acum trebuie să moară.
Un om apare în fața lui și mut îi aruncă
Un giulgiu alb, unduitor.
Un ultim cuvînt de salut prietenilor
Și cu privirea arzătoare,
Cu un strigăt fără glas,
Sărută Mîntuitorul de pe crucifix —
Preotul i-l întinde, grav și insistent ;
Pe urmă
Toți zece,
Legați sînt cu frînghii de stîlpi.

Şi iată,
Cazacul în grabă vine
Să le lege ochii în fața puștii.
Şi atunci — o știe : pentru ultima oară !
Înainte de marea orbire.
Privirea-i cuprinde avidă mica porțiune de lume
Pe care cerul i-o arată dincolo de curtea închisorii.
În lumina aurorii, vede biserica aprinzîndu-se :
Ca la cea din urmă împărtășanie
Strălucește cupola ei,
Cotropită de zorile însorite.
Ar vrea să o apuce, cu un simțămînt neașteptat de fericire,
Ca și cum sufletul lui s-a înălțat spre viața Domnului, dincolo de moarte...
Acum oamenii îi leagă noaptea în jurul privirii.

Înlăuntrul său însă
Sîngele începe să curgă colorat.
Într-un puhoi strălucitor
Din sînge se ridică
Viața care se naște,
Iar el simte
Că această secundă, închinată morții,
Poartă din nou, prin sufletul său,
Întreg trecutul pierdut :
Viața lui toată se trezește
Şi umblă fantomatic — ce imagini — în pieptul său ;
Copilăria — palidă, pierdută și cenușie,
Tatăl și mama, fratele, nevasta,
Trei fărîme de prietenie, două cupe de plăcere,
Un vis de glorie, un snop de ocară ;
Şi aprinsă se rostogolește năvala imaginilor,
Tinerețea pierdută străbate vinele,
Întreaga sa existență o simte încă o dată adînc în el,
Pînă în secunda
Cînd îl leagă de stîlp.
Judecata lucidă aruncă atunci,
Neagră și grea,
Umbra ei peste sufletul său.

Şi deodată
Simte cum cineva se apropie de el,
Simte un pas negru, tăcut,
Aproape, foarte aproape,
Şi cum o mînă se aşază pe inima lui,
Încît aceasta bate slab... tot mai slab... şi nu mai bate deloc.
Încă un minut — şi totul va fi trecut.
Cazacii
Aliniază dincolo şirul lor scînteietor...
Curelele se agită... armele trosnesc...
Tobele duduie, despicînd aerul în două,
O secundă care te face bătrîn cît lumea.

Deodată
Un strigăt răsună :
Opriţi !
Ofiţerul
Iese din rînd, flutură o hîrtie albă,
Glasul său retează, limpede şi viu,
Liniştea plină de aşteptare :
Ţarul
Prin graţia preasfintei sale voinţe,
Sentinţa a casat,
Prefăcînd-o într-o mai blîndă pedeapsă.
Cuvintele răsună

Însă străine : nu izbuteşte să le descopere înţelesul.
Dar sîngele
E iarăşi roşu în vinele lui,
Se înalţă şi începe încet să cînte.
Moartea
Se furişează şovăielnică din mădularele ţepene,
Şi ochii, încă zăbreliţi, simt,
Că lumina veşnică le trimite un salut.

Temnicerul
Îi desface în tăcere funiile,
Două mîini desprind legătura albă,
— O coajă crăpată de mesteacăn —
De pe tîmplele înfierbîntate.

Ameţiţi, ochii se ridică din mormînt.
Şi pipăie, stîngaci, orbiţi şi slabi,
Din nou
Existenţa nu de mult abjurată.

Şi iată că vede
Acelaşi acoperiş de aur al bisericii,
Acum, în strălucirea roşcată a dimineţii ce se ridică,
Aprinzîndu-se mistic.

Trandafirii înfloriţi ai zorilor
Îl îmbrăţişează cu rugi pioase,
Cupola sclipitoare
Arată, cu mîna ei răstignită,
O sfîntă spadă, departe sus, la marginea
Norilor ce înroşesc vesel tăria cerului,
Iar acolo, vuind în lumina dimineţii,
Se ridică peste biserică,
O catedrală a cerului,
Un torent
De lumină îşi aruncă talazul încins
În sus, spre toate cerurile, care răsună

Aburii groşi ai ceţei
Urcă fumegînd, încărcaţi parcă
De povara întregului întuneric din lume,
Spre strălucirea divină,
Şi sunetele se ridică din adîncuri,
Ca şi cum o mie de voci ar striga
Într-un singur cor.
Şi iată că aude, pentru întîia oară,
Cum întregul chin omenesc
Îşi strigă suferinţa cumplită,
Înflăcărat, peste pămînt.
Aude glasurile celor mici şi slabi,
Ale femeilor care s-au dăruit zadarnic,
Ale prostituatelor care se batjocoresc singure,
Ura întunecată a celor veşnic jigniţi,
A celor singuratici, pe care nici un zîmbet nu i-a
înveselit.
Aude pe copii, suspinele şi plînsetul lor,

Neputința cumplită a celor înșelați în taină.
El îi aude pe toți cei ce îndură suferința,
Cei dați la o parte, cei deveniți apatici, cei batjocoriți,
Cei neîncoronați,
Martiri de pe toate ulițele și din toate zilele,
El le aude glasul și aude cum ei
Se ridică spre cerul larg deschis,
Cîntînd o melodie, plină de forță ancestrală.
Și el vede,
Că numai suferința se ridică la Dumnezeu,
Iar pe cei lipsiți de ea, viața grea
Îi ține lipiți de pămînt cu o fericire de plumb.
La nesfîrșit se lărgește sus lumina,
Făurită de torentul
Corurilor de suferință pămîntească
Ce se înalță ;
Și el știe că tuturor, tuturor,
Dumnezeu le va da ascultare,
Răsună cerurile lui de mila sa !
Pe săraci,
Domnul nu-i judecă,
O îndurare infinită
Străbate înflăcărată spațiile sale inundate de lumina eternă.
Călăreții apocaliptici se risipesc în cele patru zări,
Suferința devine bucurie, fericirea un chin,
Pentru acela care în moarte a cunoscut viața.
Și iată că pogoară
Un înger înflăcărat spre pămînt
Și îi înfige raza
Sfintei, în dureri zămislite, iubiri
Profund și scînteietor în inima înfiorată.

Atunci se prăbușește
În genunchi, ca doborît.
Simte dintr-o dată întreaga lume
Adevărată și în toată suferința ei.
Trupul lui se cutremură,
O spumă albă îi scaldă dinții,
Convulsii îi schimonosesc trăsăturile,
Iar lacrimile îi îmbibă ferice lințoliul...

Căci acum înţelege : abia de cînd
Buzele amare ale morţii le-a atins,
Inima lui simte dulceaţa vieţii.
Sufletul lui jinduieşte după cazne şi răni
Şi tot mai limpede pricepe
Că în această unică secundă
El a fost un altul,
Acela care cu două mii de ani în urmă era răstignit,
Şi că el, ca şi Acela,
De cînd a primit sărutul fierbinte al morţii
Pentru suferinţă viaţa trebuie să iubească.

Soldaţii îl smulg de la stîlp.
Palidă
E faţa sa, ca stinsă.
Şi brutal
E împins din nou în convoi.
Privirea lui
E străină şi s-a cufundat în adîncul său,
În jurul buzelor, care-i zvîcnesc, joacă
Surîsul galben al Karamazovilor.

PRIMUL CUVÎNT PESTE OCEAN

Cyrus W. Field, 28 iulie 1858

Noul ritm

De-a lungul miilor, poate sutelor de mii de ani, de cînd făptura numită om pășește pe pămînt, procesul deplasării acestuia a culminat prin fuga calului, prin rostogolirea roții, prin corabia cu vîsle sau cu pînze. Cu toată amploarea progresului tehnic, de-a lungul acelui spațiu restrîns, luminat de conștiință, care se cheamă istoria omenirii, nu s-a produs nici o accelerare sensibilă în ceea ce privește ritmul mișcării. Armatele lui Wallenstein abia dacă înaintau mai repede decît legiunile lui Caesar, armatele lui Napoleon nu năvăleau mai impetuos decît hoardele lui Genghis-han, corvetele lui Nelson cutreierau marea doar cu puțin mai iute decît ambarcațiunile de pradă ale vikingilor sau decît vasele comerciale ale fenicienilor. Lordul Byron nu parcurge în călătoria din poemul său *Childe-Harold* mai multe mile într-o zi decît Ovidiu pe drumul său spre exilul pontic, Goethe nu voiajează, în secolul al optsprezecelea, simțitor mai comod sau mai repede decît apostolul Pavel la începutul primului mileniu. Neschimbată a rămas distanța care desparte țările în spațiu și în timp, atît în epoca lui Napoleon cît și în timpul imperiului roman, rezistența materiei mai triumfă încă asupra voinței umane.

Secolul al nouăsprezecelea este cel dintîi care schimbă fundamental măsura și ritmul vitezei terestre. În primul

și cel de al doilea deceniu al veacului, poparele și statele se apropie mai repede unele de celelalte, decît s-a întîmplat vreodată, de-a lungul mileniilor, datorită căii ferate, datorită vaporului cu aburi, călătorii care înainte durau mai multe zile, se reduc la o singură zi, iar ceasurile nesfîrșite ale unor voiajuri se prefac în sferturi de oră și în minute. Dar oricît de triumfal resimt contemporanii noile accelerări aduse de drumul de fier și de vasele cu aburi, aceste invenții mai sînt încă de domeniul lucrurilor sesizabile. Căci aceste vehicule nu fac decît să sporească, de cinci ori, de zece ori, de douăzeci de ori vitezele cunoscute pînă atunci, privirea dinafară și simțul interior pot să le urmărească și să-și explice minunile aparente. Cu totul de necrezut sînt socotite însă, prin efectele lor, primele performanțe ale electricității ; încă din leagăn, ea se dovedește un Hercule, care răstoarnă toate legile existente, sfărîmă toate măsurile considerate valabile. Niciodată nu o să putem noi, cei veniți mai tîrziu, să reconstituim stupoarea generațiilor care au trăit înfăptuirile telegrafului electric, uluirea colosală și entuziastă la gîndul că aceeași scînteie electrică, abia sesizabilă, care ieri putea doar să sară, pîrîind, la o depărtare de numai un țol, de la butelia de Leyda și pînă la degetul arătător, a dobîndit dintr-o dată puterea demonică de a face salturi peste țări, munți și întregi continente. Gîndul abia închegat, cuvîntul abia scris de o cerneală care nu s-a uscat încă, poate fi recepționat, citit, înțeles, în aceeași secundă, la o distanță de multe mii de mile, un curent invizibil, care oscilează între cei doi poli ai micii pile voltaice, poate fi extins peste întregul pămînt, de la un capăt al său la celălalt. Jucăria de ieri a cabinetului de fizică, care abia era în stare să atragă, prin frecarea unei plăci de sticlă, cîteva bucățele de hîrtie, poate fi potențată ca să realizeze de milioane și de miliarde de ori cît forța mușchiulară și iuțeala omenească, purtînd vești, punînd în mișcare trenuri, aducînd lumină pe străzi și în case, plutind, invizibilă, ca Ariel, geniul aerului. Prin această des-

coperire, relația dintre spațiu și timp a cunoscut schimbarea cea mai hotărîtoare de la crearea lumii.

Acest an 1837, de o însemnătate capitală, căci pentru întîia oară telegraful face ca întîmplări omenești, pînă atunci izolate, să devină simultane, este rareori pomenit în manualele noastre de școală, care din păcate socotesc mai important să povestească despre războaiele și victoriile unor comandanți și națiuni, în loc să consemneze adevăratele triumfuri ale umanității. Și totuși, nici o altă dată din istoria mai apropiată de noi nu este comparabilă, ca efect psihologic pe termen lung, cu această răsturnare totală a valorii timpului. Lumea a devenit cu totul alta, de cînd este posibil să știi la Paris ce se întîmplă în același moment la Amsterdam, Moscova, Neapole și Lisabona. Doar un pas mai e de făcut pentru ca și celelalte continente să fie cuprinse într-o grandioasă conexiune, creîndu-se o conștiință comună a întregii omeniri.

Natura se mai împotrivește însă acestei ultime fuziuni, îi mai ridică obstacole în cale și timp de douăzeci de ani mai rămîn separate acele țări pe care marea le desparte una de alta. Căci, în timp ce de-a lungul stîlpilor de telegraf, scînteia circulă nestînjenită, datorită izolatorilor de porțelan, apa absoarbe tot curentul electric. Nu se poate realiza o conductă prin apă, căci nu s-a descoperit încă mijlocul pentru a feri sîrmele de cupru și fier de lichidul înconjurător.

Din fericire, în aceste timpuri de progres, o invenție îi întinde celeilalte mîna, gata s-o sprijine. Puțini ani după introducerea telegrafului pe uscat, se descoperă gutaperca, materialul indicat pentru a izola conductele electrice în apă ; acum poate să înceapă legarea Angliei, cea mai importantă țară din afara continentului, de rețeaua telegrafică europeană. Un inginer, pe nume Brett, așază primul cablu chiar acolo unde Blériot va traversa, mai tîrziu, cel dintîi canalul cu avionul. Un incident stupid mai întîrzie însă succesul imediat, căci un pescar din Boulogne,

care-și închipuie că e pe cale să prindă un țipar deosebit de gras, smulge cablul gata așezat. La 13 noiembrie 1851, reușește însă cea de a doua încercare. În felul acesta, Anglia este conectată și Europa devine cu adevărat Europa, o făptură care, cu un singur creier, cu o singură inimă, trăiește toate evenimentele timpului.

Un succes atît de uriaș în decursul a doar cîțiva ani — căci ce înseamnă un deceniu altceva decît o clipită în istoria omenirii ? — trebuie bineînțeles să trezească un elan fără margini într-o generație întreagă. Tot ce se încearcă izbutește, și asta cu o iuțeală de vis ! Doar cîțiva ani, și Anglia este la rîndul ei legată telegrafic de Irlanda, Danemarca de Suedia, Corsica de continent și de pe acum se studiază posibilitatea de a se atașa acestei rețele Egiptul și India. Un continent însă, și anume cel mai important, pare sortit să rămînă în afara acestui lanț care înconjoară lumea : America. Căci cum să întinzi un cablu de-a curmezișul Atlanticului sau al Pacificului, care și unul și altul sînt atît de uriașe încît nu îngăduie realizarea de stațiuni intermediare ? În acei ani ai copilăriei electricității, toți factorii de care depinde lucrarea mai sînt încă necunoscuți. Adîncimea mării nu a fost încă măsurată, structura geologică a oceanului nu este încă bine cunoscută, încă nu s-a experimentat dacă o sîrmă așezată la o asemenea adîncime poate să suporte presiunea nesfîrșitelor mase de apă, îngrămădite una peste alta. Și chiar dacă tehnic ar fi realizabil să se aștearnă un astfel de cablu nesfîrșit la o asemenea adîncime, unde există un vapor atît de gigantic, încît să suporte încărcătura de fier și cupru a două mii de mile de sîrmă ? Unde există dinamuri de o asemenea forță, încît să transmită curentul neîntrerupt peste ocean, pe o distanță pentru străbaterea căreia un vapor mai are nevoie de cel puțin două sau trei săptămîni ? Lipsesc deci condițiile favorabile. Încă nu se știe dacă în adîncurile oceanului planetar nu circulă curenți magnetici, care ar putea să devieze curentul electric, nu s-a realizat încă o izolare corespunzătoare, nici

aparate adecvate de măsură, nu se cunosc decît incipient legile electricității, disciplina care abia a deschis ochii din somnul inconștienței ei seculare. „Imposibil!“ „Absurd“, protestează vehement savanții doar cînd cineva pomenește de planul întinderii cablului pe fundul oceanului. „Poate mai tîrziu“, își exprimă părerea cei mai îndrăzneți dintre tehnicieni. Chiar lui Morse, omul căruia telegraful îi datorează cea mai deplină perfecționare pînă la acea dată, planul îi apare de o temeritate nemaiauzită. Dar, în chip profetic, el adaugă că, în caz de izbîndă, punerea cablului transatlantic ar însemna *„the great feat of the century“*, cea mai glorioasă faptă a secolului.

Pentru ca să se întîmple o minune, ceva miraculoos, cea dintîi condiție este întotdeauna credința unui individ izolat în această minune. Curajul naiv al unui om cu convingeri de nezdruncinat izbutește tocmai acolo unde savanții șovăie să dea impulsul creator, și ca mai totdeauna, o simplă întîmplare pune în mișcare întreaga acțiune. Un inginer englez, pe nume Gisborne, care vrea să monteze în anul 1854 un cablu între New York și punctul estic cel mai depărtat al Americii, New Foundland, pentru ca veștile despre vapoare să parvină cu cîteva zile mai devreme, este nevoit să se oprească la mijlocul lucrării atunci cînd mijloacele financiare îi sînt epuizate. Pleacă de aceea la New York, pentru a găsi acolo financiarii care să-l susțină. Și nimerește, printr-o pură întîmplare, la acel părinte al atîtor fapte glorioase, Cyrus W. Field, un bărbat tînăr, fiul unui pastor. I-au reușit atîtea întreprinderi și acestea atît de repede, încît s-a putut retrage încă de timpuriu din viața de afaceri, cu o avere considerabilă. Pe acest om fără ocupație, prea tînăr și prea energic pentru o inactivitate de lungă durată, încearcă să îl cîștige Gisborne în favoarea terminării cablului dintre New York și New Foundland. Cyrus W. Field nu este — aproape îți vine să spui : din fericire ! — nici tehnician, nici specialist. Nu se pricepe deloc la electricitate, nu a văzut niciodată un cablu. Dar fiul de pastor are în

sînge o credință pătimașă, iar americanul o temeritate îndărătnică. Și acolo unde inginerul de specialitate Gisborne nu vede decît țelul imediat, legarea New Yorkului de New Foundland, tînărul entuziast privește mai departe. De ce să nu lege, îndată după aceea, New Foundland de Irlanda, printr-un cablu submarin ? Și cu o energie capabilă să învingă orice obstacol — de treizeci și unu de ori a traversat în anii aceștia dintr-o parte într-alta oceanul ce desparte cele două continente — Cyrus W. Field se pune fără zăbavă pe treabă, cu hotărîrea neclintită ca din acest moment să arunce în joc atît propria sa ființă, cît și tot și pe toți din jurul său, pentru această înfăptuire. Și astfel s-a aprins acea scînteie hotărîtoare, grație căreia un gînd dobîndește în realitate o vigoare explozivă. Puterea cea nouă, creatoare de miracole, electricitatea, s-a aliat cu un alt element, de mare dinamism, de această dată aparținînd vieții : voința umană. Un om și-a găsit un scop al vieții, un scop și-a găsit omul său.

Pregătirea

Cu o energie de necrezut, Cyrus W. Field intră în acțiune. Ia legătura cu toți specialiștii, asaltează guvernele cu cereri de concesiuni, duce în ambele continente o campanie pentru a strînge banii necesari și forța de șoc care emană de la acest om total necunoscut este atît de puternică, atît de pasionantă e convingerea sa lăuntrică, atît de colosală încrederea în electricitate ca o nouă forță făcătoare de minuni, încît capitalul de bază de trei sute cincizeci de mii de lire sterline se strînge în Anglia în numai cîteva zile. Este destul să-i convoci la Liverpool, Manchester și Londra pe cei mai bogați comercianți la constituirea firmei *Telegraph Construction and Maintenance Company*[1] și banii curg gîrlă. Și printre semnatari figu-

[1] Campania pentru construirea și întreținerea telegrafului (engl.).

rează și nume ca Thackeray și Lady Byron, care fără nici un scop material, doar dintr-un elan moral, vor să sprijine opera ; nimic nu ilustrează atît de viu optimismul privind tot ce este tehnic și mecanic, care a însuflețit în epoca lui Stevenson, Brunel[1] și a celorlalți mari ingineri Anglia, ca faptul că o singură chemare ajunge pentru a aduna o sumă atît de enormă, pentru o cutezanță atît de fantastică, *à fonds perdu*[2].

Căci costul aproximativ al punerii cablului este singurul lucru ce poate fi evaluat în mod temeinic la acest început de drum. Pentru execuția tehnică propriu-zisă, nu există nici un fel de modele. La asemenea dimensiuni nu s-a conceput și nu s-a proiectat niciodată în secolul al nouăsprezecelea. Și cum s-ar putea compara această traversare a unui întreg ocean cu trecerea îngustei fîșii de apă dintre Dover și Calais ? Acolo fusese de ajuns să se desfășoare, de pe puntea deschisă a unui vapor cu roată, treizeci sau patruzeci de mile și cablul s-a derulat pe îndelete, ca parîma ancorei de pe vinciul ei. La punerea cablului în canal puteai să aștepți liniștit o zi deosebit de calmă, adîncimea mării era exact cunoscută, un țărm sau celălalt erau întotdeauna vizibile și astfel era înlăturat riscul oricărui hazard primejdios ; în decursul unei singure zile, se putea stabili comod legătura. În timpul unei traversări însă, care implică o călătorie neîntreruptă de cel puțin trei săptămîni, cum să lași pe puntea deschisă un tambur cu un cablu de o sută de ori mai lung și mai greu, expus tuturor adversităților vremii ? Nici un vas din timpurile acelea nu este, pe de altă parte, destul de mare pentru a adăposti în cala sa acest uriaș cocon din fier, cupru și gutapercă, nici unul nu este destul de solid pentru a suporta această povară. Sînt necesare cel puțin două vapoare și aceste vapoare principale trebuie să fie însoțite de altele,

[1] Isambard Kingdom Brunel (1806—1859), constructorul unor vapoare colosale pentru vremea aceea.

[2] Cu temeiuri vagi (franc.).

pentru a se realiza drumul cel mai scurt cu cea mai mare precizie, iar în caz de accident ajutorul să fie aproape. E drept că guvernul britanic pune la dispoziție, în acest scop, unul dintre cele mai mari nave de război ale sale — pe „Agamemnon" — care a luptat ca vas amiral în fața Sevastopolului [1], iar guvernul american „Niagara", o fregată de cinci mii de tone (pe atunci tipul cel mai uriaș). Dar amîndouă vapoarele trebuie mai întîi să fie anume reconstruite pentru ca fiecare să poată depozita în el jumătate din imensul lanț care va lega între ele Europa de America. Problema principală rămîne, firește, cablul însuși. Pretențiile față de acest gigantic cordon ombilical dintre cele două continente sînt de neînchipuit. Căci trebuie să fie pe de o parte foarte tare, așa încît să nu se rupă, asemenea unui odgon de oțel, iar pe de altă parte trebuie să rămînă elastic, pentru a putea fi lesne așezat în poziția dorită. Trebuie să suporte orice presiune, orice încărcătură și totuși să poată fi lesne desfășurat, ca un fir de mătase ! El trebuie să fie masiv, dar nu prea gros, pe de o parte solid, iar pe de altă parte atît de precis construit, încît să poată purta și cea mai slabă undă electrică pe o distanță de două mii de mile. Cea mai mică ruptură, cea mai vagă inegalitate în vreun punct oarecare al acestei coarde imense poate să compromită transmisia, pe acest drum care altfel durează paisprezece zile.

Dar oamenii cutează ! Zi și noapte țes fabricile, voința demonică a acestui singur ins pune în mișcare toate roțile. Mine întregi de fier și cupru sînt consumate pentru imensul șnur, întregi păduri de arbori de cauciuc trebuie să sîngereze spre a realiza protecția de gutapercă pentru o distanță atît de enormă. Și nimic nu exprimă mai plastic proporțiile întreprinderii, ca faptul că într-un singur cablu se montează trei sute șaizeci și șapte de mii de mile de sîrmă, de treisprezece ori mai mult decît ar ajunge pentru

[1] În războiul Crimeii (1853—1856), susținut de Rusia, împotriva coaliției turco-franco-engleze.

a înconjura întreg pămîntul și suficient pentru a lega, într-o singură linie, pămîntul cu luna. De la construirea turnului Babel, umanitatea nu a mai cunoscut, în ce privește tehnica, nimic mai grandios.

Primul start

Un an încheiat mașinile vuiesc fără oprire, sîrma se desfășoară, un fir subțire, ce curge neîntrerupt ; din fabrici ajunge în pîntecele celor două vase și în sfîrșit, după mii și mii de rotiri, cîte o jumătate de cablu s-a înfășurat, în fiecare dintre cele două vapoare, pe cîte un tambur. Construite și chiar montate, sînt și mașinile noi, greoaie, de derulare, care, dotate cu frîne și cu *marche-arrière*, vor coborî neîntrerupt cablul în adîncimile oceanului. Cei mai buni specialiști în electricitate și tehnică, printre ei însuși Morse, s-au adunat la bord, pentru a verifica, în tot timpul operației, cu instrumentele lor, dacă nu cumva curentul se întrerupe, reporteri și graficieni s-au alăturat flotei, pentru a înfățișa prin cuvînt și condei cea mai tulburătoare plecare în larg de la Columb și Magalhães [1] încoace.

În sfîrșit, totul e gata pentru ridicarea ancorei și dacă pînă acum scepticii au avut supremația, de acum înainte interesul public al întregii Anglii se îndreaptă pătimaș spre această acțiune. Sute de luntre și șalupe înconjoară, la 5 august 1857, în micul port irlandez Valentia, flota cablului, pentru a participa la momentul istoric cînd unul din capetele cablului este dus de bărci la mal spre a fi fixat în pămîntul ferm al Europei. Și fără voie, despărțirea devine o mare festivitate. Guvernul a trimis reprezentați, se țin discursuri, într-o alocuțiune mișcătoare preotul cere lui Dumnezeu binecuvîntarea

[1] Numele portughez al lui Fernando de Magellan (1480—1521), navigator portughez, care a întreprins prima călătorie în jurul lumii.

pentru marea îndrăzneală. „O, stăpîne etern“, începe el, „care singur ai întins cerurile și stăpînești talazurile mărilor, tu cel de care ascultă vînturile și valurile, coboară-ți milostiv privirile asupra servitorilor tăi... Înlătură, prin porunca ta, orice piedică, înlătură orice împotrivire care ar putea să ne stînjenească în desăvîrșirea acestei opere importante.“ Și pe urmă, de pe țărm și de pe mare flutură mii de mîini, mii de pălării. Încetul cu încetul, pămîntul se pierde în depărtări. Unul dintre cele mai cutezătoare vise ale omenirii este pe cale să devină realitate.

Nenorocirea

Inițial se plănuise ca cele două vapoare mari, „Agamemnon“ și „Niagara“, care purtau fiecare cîte o jumătate a cablului, să înainteze împreună pînă într-un punct dinainte calculat, în mijlocul oceanului, și abia acolo să se efectueze îmbinarea celor două jumătăți, și să înceapă punerea cablului. Unul dintre vapoare ar fi apucat-o apoi spre apus, spre New Foundland, iar celălalt spre răsărit, spre Irlanda, Părea însă prea riscant să se pună la bătaie, încă din prima încercare, tot acest cablu costisitor; s-a preferat de aceea ca prima porțiune să se lanseze pornind de la continent, căci nu se putea ști dacă o transmisie telegrafică submarină va mai funcționa corespunzător pe o asemenea distanță.

Dintre cele două vapoare, „Niagarei“ i-a revenit sarcina de a întinde cablul pînă la mijlocul oceanului. Încet și cu prudență navigează fregata americană și ca un păianjen lasă în urma ei, continuu, din trupu-i enorm, firul. Încet, regulat, duduie pe bord mașina de derulare — este larma pe care o cunosc prea bine toți marinarii, aceea a parîmei unei ancore care se desface de pe vinciul ei. Și după cîteva ceasuri, oamenii de pe bord nu dau mai multă atenție acestui zgomot decît bătăii inimii lor.

Mai departe, tot mai departe în ocean și mereu, mereu coboară cablul înapoia chilei. Această aventură nu pare deloc aventuroasă. Într-o cabină separată șed și ascultă

electricienii, schimbînd continuu semnale cu continentul. Şi, minune : deşi ţărmul nu se mai vede de mult, transmisia prin cablul submarin funcţionează atît de perfect, de parcă ar avea loc o comunicare de la un oraş european la altul. Apele puţin adînci au rămas în urmă, a şi fost parţial traversat aşa-zisul platou profund de dincolo de Irlanda şi, asemenea nisipului ce se scurge într-o clepsidră, şnurul metalic coboară regulat în spatele chilei, dînd şi primind în acelaşi timp veşti.

Au fost puse trei sute treizeci şi cinci de mile de cablu, mai mult decît de zece ori distanţa dintre Dover şi Calais, au trecut cu bine cinci zile şi cinci nopţi ale nesiguranţei iniţiale. În cea de a şasea seară, la 11 august, Cyrus W. Field îşi aşterne în sîrşit patul pentru o odihnă binemeritată, după multe ceasuri de trudă şi tulburare. Deodată — oare ce s-a întîmplat ? — huruitul conteneşte brusc. Şi aşa cum un călător tresare în tren atunci cînd locomotiva se opreşte pe neaşteptate, aşa cum morarul sare din pat cînd roata morii se opreşte deodată, într-o clipă toţi se trezesc şi năvălesc pe punte. Prima privire se îndreaptă spre maşină : locul pe unde ieşea cablul e gol ; acesta a scăpat brusc din vinci. Cu neputinţă a fost să se mai prindă la timp capătul rupt şi mai imposibil este acum ca acesta să fie găsit în adîncuri, readus la suprafaţă. Faptul îngrozitor s-a întîmplat. O măruntă greşeală tehnică a distrus o muncă de mai mulţi ani. Înfrînţi se întorc în Anglia navigatorii care au plecat cu atîta temeritate ; vestea cea rea era acolo aşteptată, căci semnele şi semnalele amuţiseră.

Încă o nenorocire

Cyrus W. Field, singurul care rămîne neclintit, erou şi negustor în acelaşi timp, face bilanţul. Ce s-a pierdut ? Trei sute de mile de cablu, cam o sută de mii de lire sterline din capitalul pe acţiuni şi, ceea ce îl deprimă şi mai mult, un an întreg, un an de neînlocuit. Căci numai vara poate

conta expediția pe timp frumos, și anul acesta sezonul este prea înaintat. Pe de altă parte, există însă și un mic folos. La această primă încercare, s-a cîștigat o experiență practică prețioasă. Cablul însuși, care s-a dovedit corespunzător, poate fi înfășurat și păstrat pentru viitoarea expediție. Modificate trebuie numai mașinile de derulare, care poartă vina rupturii fatale.

Așa trece, cu așteptarea și cu munca de pregătire, încă un an. Abia la 10 iunie 1858, cu un nou elan, aceleași vapoare, încărcate cu vechiul cablu, pot să iasă din nou în larg. Și deoarece transmiterea semnalelor s-a desfășurat, în prima călătorie, fără greș, s-a revenit la vechiul plan, de a se începe punerea cablului din mijlocul oceanului, în ambele sensuri. Primele zile ale acestei noi călătorii decurg fără ca nimic deosebit să se petreacă. Abia în a șaptea zi, urmează ca, din locul dinainte calculat, să se treacă la punerea cablului și odată cu aceasta la munca propriu-zisă. Pînă acolo totul este sau pare o plimbare. Mașinile nu lucrează, marinarii mai pot să se odihnească și să se bucure de vremea prietenoasă, cerul s-a curățat de nori, iar marea este liniștită, poate prea liniștită.

În cea de a treia zi însă, căpitanul lui „Agamemnon" e cuprins de o tainică neliniște. O privire aruncată pe barometru i-a arătat cu ce iuțeală îngrijorătoare scade coloana de mercur. Vremea rea, o vreme rea de o speță deosebită, se apropie și, într-adevăr, în cea de a patra zi, furtuna se dezlănțuie cu o violență pe care chiar cei mai experimentați marinari au cunoscut-o doar arareori în Oceanul Atlantic. Cel mai grav lovește uraganul tocmai vaporul englez, pe „Agamemnon". Fiind un vas excelent, care a trecut prin încercările cele mai grele pe toate mările, care a înfruntat războiul, vasul-amiral al marinei engleze ar trebui să facă față și acestei intemperii. Dar, din nefericire, nava a fost total reconstruită pentru punerea cablului, spre a putea adăposti uriașa încărcătură. Greutatea nu a putut fi distribuită în mod uniform în toată cala, cum se procedează într-un vapor de mărfuri. Întreaga povară a uriașului mosor de derulare s-a concentrat la mijloc; doar o parte din greutate

a putut fi așezată spre provă, ceea ce are neajunsul că, la orice ridicare și coborîre a vasului, pendulările se dublează. Vijelia face cu victima ei cel mai primejdios joc; la dreapta, la stînga, în față și înapoi; vaporul este ridicat pînă la o înălțime de patruzeci și cinci de grade, valuri furioase inundă puntea; obiectele aflătoare acolo sînt sfărîmate. Și — o nouă lovitură a destinului — la unul dintre cele mai îngrozitoare șocuri, care zdruncină vasul de la chilă și pînă la catarg, depozitul de pe punte în care se află încărcătura de cărbuni cedează. Ca o grindină neagră ne năpustește întreaga masă — o avalanșă de pietre — asupra marinarilor și așa însîngerați și epuizați. Cîțiva sînt răniți în cădere, alții sînt opăriți în bucătărie de cazanul ce se răstoarnă. În timpul furtunii, care durează zece zile, un marinar înnebunește și se ia în considerare o soluție extremă: aruncarea peste bord a unei părți din fatala povară a cablului. Din fericire, căpitanul șovăie să-și asume o asemenea răspundere și pînă la urmă se dovedește că a avut dreptate. „Agamemnon" învinge, după încercări neînchipuite, furtuna de zece zile și reușește să regăsească, deși cu o întîrziere considerabilă, celelalte vapoare, la locul stabilit din ocean, unde trebuie să înceapă așezarea cablului.

Dar abia acum se arată cît de mult a avut de suferit, de pe urma zdruncinăturilor necontenite, prețioasa și sensibila încărcătură a sîrmelor, încolăcite de o mie de ori unele într-altele. Firele s-au încurcat în mai multe locuri, învelișul de gutapercă este ros sau rupt. Deși fără prea multă convingere, se întreprind unele încercări de a coborî totuși cablul, dar rezultatul este doar pierderea a două sute de mile din lungimea sa, care dispar fără folos în ocean. Din nou trebuie plecat steagul, iar întoarcerea în loc să fie un triumf, este lipsită de glorie.

A treia călătorie

Cu chipurile palide așteaptă acționarii din Londra — care au și aflat vestea nenorocită — pe conducătorul și seducătorul lor, pe Cyrus W. Field. Jumătate din capi-

talul investit în acțiuni a fost irosit în aceste două călătorii și nimic nu a fost dovedit, nimic realizat ; este de înțeles că cei mai mulți spun acum : destul ! Președintele este de părere că trebuie salvat ceea ce mai poate fi salvat. El propune să se aducă de pe vapoare cablul rămas nefolosit și să fie vîndut, la nevoie chiar în pierdere, iar apoi să se termine odată pentru totdeauna cu planul acesta nebunesc de întindere a sîrmei peste ocean. Vicepreședintele i se alătură și își trimite demisia scrisă, pentru a demonstra că nu mai vrea să aibă nimic de a face cu tentativa aceasta absurdă. Numai că tenacitatea și idealismul lui Cyrus W. Field nu pot fi zdruncinate. Nimic nu este pierdut ! declară el. Cablul însuși a trecut strălucit prin toate probele și există o cantitate suficientă la bord pentru a se relua încercarea, flota este disponibilă, echipajele pregătite de drum. Vremea rea, cu totul neobișnuită, din ultima călătorie, face acum probabilă o perioadă frumoasă, fără vînt. Curaj, încă o dată curaj ! Acum sau nicodată se oferă prilejul de a se merge pînă la capăt.

Tot mai nesigur se uită acționarii unii la alții : să-i încredințeze oare acestui smintit și ce a mai rămas din capitalul depus ? Dar cum o voință puternică îi antrenează pînă la urmă întotdeauna pe cei șovăielnici, Cyrus W. Field cucerește în asalt noua plecare. La 17 iulie 1858, la cinci săptămîni de la cea de a doua expediție ratată, flota părăsește pentru a treia oară portul englez.

Și de data aceasta se confirmă deci constatarea că lucrurile hotărîtoare reușesc mai întotdeauna fără multă larmă. Acum, plecarea are loc aproape fără să fie luată în seamă ; nu se văd luntre și bărci care să înconjoare vapoarele pentru a le ura succes celor care pornesc, pe țărm nu s-a strîns o mulțime de oameni, nu se dă un banchet festiv de despărțire, nu se țin discursuri și nici un preot nu-i cere lui Dumnezeu sprijinul. Vapoarele părăsesc portul rușinate și tăcute, de parcă ar porni într-o acțiune piraterească. Dar oceanul le așteaptă prietenos. Exact în ziua stabilită, la 28 iulie, unsprezece zile de la

plecarea din Queenstown, „Agamemnon“ și „Niagara“ pot să-și înceapă importanta acțiune, din locul fixat în mijlocul oceanului.

Ciudat spectacol — pupă contrapupă se întorc vapoarele unul spre altul. Capetele cablului sînt îmbinate între ele. Fără nici un ceremonial, ba chiar fără ca oamenii de pe punte să acorde vreo importanță deosebită evenimentului (atît sînt de obosiți de încercările eșuate), odgonul de fier și aramă se scufundă între cele două vapoare, în adîncuri, pînă departe, pînă la fundul oceanului, pe care nici o sondă marină nu l-a explorat vreodată. Pe urmă, un salut de la bord la bord, de la pavilion la pavilion și vaporul englez o pornește spre Anglia, cel american spre America. În timp ce se îndepărtează unul de altul — două puncte călătoare în oceanul nesfîrșit — cablul le ține mereu legate și pentru întîia oară, de cînd lumea, două vase pot să comunice între ele, peste vînturi și valuri, peste spații și depărtări. La fiecare cîteva ceasuri, un vapor anunță, prin semnale electrice care au străbătut adîncul oceanului, milele parcurse și de fiecare dată celălalt confirmă că a parcurs de asemenea — grație vremii excelente — aceeași distanță. Așa trece o zi și pe urmă cea de a doua, a treia, a patra. La 5 august, „Niagara“ poate în sfîrșit să anunțe că zărește, la Trinity Bay, New Foundlandul, coasta americană, după ce a depus nu mai puțin de o mie treizeci de mile de cablu ; „Agamemnon“ triumfă și el, după ce a așternut la rîndul său, în deplină siguranță, o mie de mile de cablu în adîncuri și anunță că se zărește țărmul irlandez. Pentru întîia dată cuvîntul omenesc poate să străbată acum din America în Europa, de la o țară la alta. Dar numai aceste două vapoare, aceste cîteva sute de oameni în carcasele lor de lemn, știu că fapta a fost săvîrșită. Lumea, care a uitat de mult de această aventură, nu știe încă nimic. Nimeni nu-i așteaptă pe țărm, nici în New Foundland și nici în Irlanda : dar în aceeași secundă în care noul cablu oceanic va fi legat de cablul terestru, întreaga omenire va afla despre gigantica lor victorie comună.

Şi tocmai fiindcă acest trăsnet al bucuriei cade dintr-un cer cu desăvîrşire senin, el înflăcărează atît de colosal. Aproape în acelaşi ceas află, în primele zile de august, vechiul şi noul continent vestea operei împlinite: efectul este inimaginabil. În Anglia, ziarul *Times*, de obicei atît de ponderat, scrie într-un articol de fond: „*Since the discovery of Columbus, nothing has been done in any degree comparable to the vast enlargement which has thus been given to the sphere of human activity*". „De la descoperirea lui Columb, nimic nu s-a înfăptuit care să se poată compara în vreun fel cu această enormă extindere a sferei de desfăşurare a activităţii umane." În City, agitaţia este considerabilă. Dar cît de debilă şi timidă pare bucuria plină de mîndrie a Angliei, în comparaţie cu entuziasmul vijelios care se dezlănţuie în America de îndată ce ştirea ajunge acolo. Afacerile se întrerup, iar străzile sînt inundate de oameni care întreabă, fac gălăgie, discută. Peste noapte, Cyrus W. Field, un om pînă atunci cu totul necunoscut, a devenit eroul naţional al unui întreg popor. Franklin şi Columb sînt daţi cu emfază la o parte, întregul New York şi după el sute de alte oraşe tremură şi palpită de nerăbdare să vadă pe bărbatul care, prin fermitatea sa, a înfăptuit „căsătoria tinerei Americi cu Lumea Veche". Dar entuziasmul nu a atins încă punctul culminant, căci deocamdată nu s-a primit decît o ştire laconică şi anume că a fost pus cablul. Poate el oare să vorbească? Fapta, fapta propriu-zisă, e oare împlinită? Ce spectacol grandios — un întreg oraş, o ţară întreagă aşteaptă, trage cu urechea, să audă un singur cuvînt, primul cuvînt peste ocean. Se ştie că regina Angliei va transmite, înaintea tuturor, mesajul ei, felicitările ei — cu fiecare oră ce trece acestea sînt aşteptate cu încordare tot mai mare. Dar mai trec zile după zile, căci o întîmplare nefericită face ca tocmai cablul spre New Foundland să fie defect. Abia la 16 august, mesajul reginei Victoria ajunge, pe seară, la New York.

Vestea multașteptată vine prea tîrziu, firește, pentru ca ziarele să transmită comunicarea oficială; nu poate fi decît afișată la oficiile poștale și la redacții. De îndată, mulțimi imense se adună. Brutalizați și cu hainele rupte, *newspaper boys*[1] se strecoară prin tumult. Știrea se anunță la teatre și restaurante. Mii de oameni care nu pot concepe că telegraful este mai repede decît cel mai rapid vapor năvălesc în portul Brooklynului pentru a saluta vasul erou al marii izbînzi pașnice, „Niagara". Apoi, în ziua următoare, la 17 august, ziarele jubilează cu titluri de o șchioapă: *„The cable in perfect working order"*, *„Everybody crazy with joy"*, *„Tremendous sensation throughout the city"*, *„Now's the time for an universal jubilee"*[2]. Un triumf fără precedent: de cînd există gîndul omenesc, este pentru prima dată că acesta a făcut un salt, cu propria lui iuțeală, peste ocean. Și bateria de artilerie trage o sută de lovituri de tun, pentru a anunța că președintele Statelor Unite i-a răspuns reginei. Acum nimeni nu mai cutează să se îndoiască; seara New Yorkul și celelalte orașe strălucesc în feeria zecilor de mii de lumini și torțe. Fiecare fereastră e luminată și bucuria abia dacă este stînjenită de faptul că la City Hall a luat foc cupola. Căci chiar ziua următoare aduce o nouă sărbătoare. A sosit „Niagara", Cyrus W. Field, marele erou, a venit! Cablul rămas este purtat în triumf prin orașe, echipajul este ospătat din belșug. Zi de zi se repetă acum, în toate orașele, de la Oceanul Pacific și pînă la Golful Mexicului, demonstrațiile, ca și acum America ar celebra, pentru a doua oară, sărbătoarea descoperirii ei.

Dar nu-i încă nici pe departe de ajuns! Adevăratul marș triumfal trebuie să fie și mai măreț, cel mai grandios din cîte a văzut vreodată noul continent. Pregătirile durează două săptămîni, pe urmă însă, la 31 august, un întreg oraș sărbătorește pe un singur om, pe Cyrus

[1] Băieții care vînd ziare (engl.).

[2] Cablul funcționează perfect, toată lumea nebună de fericire; senzație colosală în City; acum este vremea pentru un triumf universal (engl.).

W. Field, așa cum din vremea împăraților și cezarilor abia dacă a mai fost sărbătorit vreun învingător de către poporul său. Se organizează, într-o splendidă zi de toamnă, un cortegiu festiv, care este atît de lung, încît are nevoie de șase ore pentru a ajunge de la un capăt al orașului la celălalt. În frunte, regimentele, cu steaguri și stindarde, trec prin străzile pavoazate cu drapele, urmează, într-un șir nesfîrșit, societățile muzicale, asociațiile corale, pompierii, veteranii. Toți cei ce pot defila, defilează, oricine știe să cînte, cîntă, cine poate ovaționa, ovaționează. Într-o caleașcă cu patru cai, asemenea unui triumfător din antichitate, trece Cyrus W. Field, într-o a doua comandantul vasului „Niagara", într-o a treia președintele Statelor Unite ; primarul, demnitarii, profesorii vin după aceea. Fără încetare se succed discursurile, banchetele, retragerile cu torțe, răsună clopotele bisericilor, iar și iar freamătă uralele în jurul noului Columb, unificatorul celor două lumi, învingătorul spațiului, bărbatul care în acest ceas a devenit cel mai glorios și mai divinizat om din America, Cyrus W. Field.

Marea crucificare

Mii și milioane de voci răsună zgomotos, jubilează, în aceste zile. Una singură — și anume cea mai importantă — tace în timpul acestei sărbători : telegraful electric. Poate că Cyrus W. Field presimte, în timpul ovațiilor, groaznicul adevăr. Ce înfiorătoare e pentru el postura de a fi singurul care știe că tocmai în această zi cablul atlantic a încetat să funcționeze, că, după ce încă în ultimele zile n-au mai parvenit decît semnale confuze, abia descifrabile, acum sîrma și-a dat definitiv sufletul, horcăind sinistru, în ultima răsuflare a morții. În America încă nu se știe, nu bănuiește nimeni, cu excepția cîtorva oameni care controlează recepția transmisiilor în New Foundland, despre această deteriorare tot mai accentuată, dar și aceștia ezită, zile la rînd, să transmită oamenilor

fericiți amara comunicare, mai ales că entuziasmul continuă să domnească pretutindeni. Curînd bate însă la ochi că veștile care vin sînt atît de puține. America se așteaptă ca ceas de ceas știrile să alerge peste ocean — iar în realitate nu parvine decît din cînd în cînd o informație vagă, necontrolabilă. Nu trece mult și un zvon începe să circule în șoaptă din gură în gură : zelul excesiv și nerăbdarea de a se obține transmisiuni tot mai bune au dus la încărcări electrice excesive, care au deteriorat complet cablul, oricum necorespunzător. Se mai speră însă că defecțiunea va fi reparată. Dar curînd nimeni nu mai poate contesta că semnalele sînt tot mai distorsionate, tot mai de neînțeles. La 1 septembrie, tocmai după dimineața aceea festivă, plină de mahmureală, nici un ton limpede, nici o vibrație curată, nu mai trece oceanul.

Nimic nu li se pare oamenilor mai de neiertat decît să fie treziți la realitate din euforie, să fie crunt dezamăgiți de către un om de la care așteptaseră totul. Abia se adeverește zvonul că vestitul telegraf nu mai funcționează și talazul furtunos al ovației se prăbușește, se întoarce cu o înverșunare cumplită, lovindu-l pe vinovatul nevinovat, pe Cyrus W. Field. El a înșelat un oraș, o țară, o lume întreagă ; de mult știe că telegraful s-a defectat — se susține în City — dar s-a lăsat idolatrizat în mod egoist și între timp a vîndut acțiunile ce-i aparțineau, cu un cîștig fabulos. Apar și calomnii mai grave, dintre care cea mai ciudată este aceea că pur și simplu telegraful atlantic nu a funcționat niciodată cu adevărat ; toate comunicările ar fi fost doar înșelătorii și trucuri, telegrama reginei Angliei dinainte confecționată și nicidecum transmisă peste ocean. Nici o singură informație, sună zvonul, n-ar fi străbătut cu adevărat inteligibil Atlanticul, iar șefii companiei ar fi compus depeșele imaginare doar din frînturi de semnale. Un adevărat scandal izbucnește. Și, tocmai cei care ieri au ovaționat mai tare, sînt acum mai furioși. Un întreg oraș, o întreagă țară se rușinează de delirul înfierbîntat și pripit. Destinul face ca victima acestei mînii să fie Cyrus W. Field ; cel care

încă ieri era eroul național, frate al lui Franklin și urmaș al lui Columb, trebuie să se ascundă, ca un infractor, de prietenii și admiratorii săi de altădată. O singură zi a înălțat tot acest edificiu, o singură zi l-a năruit. Înfrîngerea este de neînchipuit, capitalul e pierdut, încrederea risipită și, asemenea legendarului șarpe Midgard [1], cablul inutil zace în profunzimile colosale ale oceanului.

Șase ani de tăcere

Timp de șase ani cablul între cele două continente, care timp de o oră a lumii au bătut puls lîngă puls, zace uitat, fără rost, în ocean, timp de șase ani s-a lăsat iar tăcerea înghețată de altădată. America și Europa, care s-au apropiat una de alta pînă la depărtarea unei răsuflări, timp de cîteva sute de cuvinte, s-au îndepărtat acum iar la o distanță imensă, așa cum a fost cu mii de ani în urmă. Cel mai îndrăzneț proiect al secolului al nouăsprezecelea, ieri aproape devenit realitate, este din nou o legendă, un mit. Bineînțeles că nimeni nu se gîndește să înnoiască opera care pe jumătate izbîndise ; groaznica înfrîngere a paralizat toate forțele, a sufocat toate elanurile. În America, războiul civil dintre Nord și Sud abate interesul de la orice altceva, în Anglia mai se întrunesc din cînd în cînd comitete, dar acestea au nevoie de doi ani pentru a ajunge, cu chiu cu vai, la o concluzie laconică, și anume că principial un cablu submarin poate funcționa. Dar de la acest certificat academic și pînă la fapta reală este o cale pe care nimeni nu se încumetă să o străbată ; timp de șase ani orice lucrare stagnează, așa cum cablul uitat, imobil zace pe fundul oceanului.

Dar chiar dacă șase ani nu sînt în spațiul imens al istoriei decît un moment efemer, ei reprezintă, într-o dis-

[1] În mitologia germanică, Midgard reprezenta pămîntul locuit, care a fost împresurat de un monstru marin, șarpele Midgard, simbolul mărilor,

ciplină atît de tînără ca electricitatea, un mileniu. Fiecare an, fiecare lună aduc noi descoperiri în acest domeniu. Dinamurile devin tot mai puternice, tot mai precise, cu aplicații tot mai multilaterale, aparatele sînt tot mai exacte. Rețeaua telegrafică cuprinde acum zona interioară a tuturor continentelor. Mediterana a fost traversată, Africa și Europa legate între ele ; în felul acesta, an de an, planul de a stabili legătura prin Oceanul Atlantic pierde tot mai mult din caracterul utopic pe care l-a avut atîta vreme. Inevitabil trebuie să vină ceasul cînd încercarea să fie reînnoită ; lipsește doar omul care să insufle vechiului plan un nou avînt.

Și deodată, acest om apare și el este cel vechi, același, cu aceeași credință și aceeași încredere, Cyrus W. Field, renăscut din exilul său tăcut și din oprobiul răutăcios cărora le-a fost supus. Pentru a nu știu cîta oară a traversat oceanul și iarăși apare la Londra, reușind să asigure vechilor sale concesiuni un nou capital de șase sute de mii de lire sterline. Și iată că se găsește în sfîrșit și multvisatul vapor gigantic care poate să preia singur uriașa încărcătură ; e celebrul „Great Eastern“, cu douăzeci și două de mii de tone și patru coșuri, construit de Isambar Brunel. Și, minune după minune : în anul acesta, 1865, e disponibil, fiindcă a fost de asemenea proiectat prea temerar, în avans față de vremea sa ; în decurs de două zile e cumpărat și pregătit pentru expediție.

Acum, tot ceea ce mai înainte a fost neînchipuit de greu, devine lesne de realizat. La 23 iulie 1865, vasul mamut părăsește Tamisa cu un nou cablu. Chiar dacă prima încercare eșuează, dacă printr-o rupere a cablului cu două zile înainte de țintă operația este ratată, iar oceanul nesățios înghite încă o dată de șase ori o sută de mii de lire sterline, tehnica este acum prea sigură de misiunea ei pentru a se lăsa descurajată. Și cînd, la 13 iulie 1866, „Great Eastern“ pornește pentru a doua oară la drum, călătoria devine un triumf, iar cablul vorbește de astă dată limpede și răspicat Europei. Cîteva zile mai tîrziu, vechiul cablu pierdut este regăsit și două linii leagă acum Lumea Veche și Lumea Nouă, reunindu-le într-o singură

lume. Minunea de ieri a devenit un lucru de la sine înțeles și din acest moment inima omenirii bate la unison ; umanitatea trăiește ascultîndu-se, privindu-se, înțelegîndu-se în același timp, de la un capăt la altul al pămîntului, devine omniprezentă, asemenea lui Dumnezeu, prin propria-i forță creatoare. Și, mulțumită acestei victorii asupra spațiului și timpului, ea ar fi în chip minunat și pentru totdeauna unită, dacă o himeră funestă n-ar împinge-o mereu să nimicească necontenit această unitate măreață și să se autodistrugă cu aceleași mijloace care i-au conferit marea sa putere asupra elementelor.

LUPTA PENTRU POLUL SUD

Căpitanul Scott, 90 grade latitudine sudică

16 ianuarie 1912

Lupta pentru globul terestru

Veacul al douăzecelea contemplă o lume lipsită de taine. Toate țările sînt explorate, cele mai îndepărtate mări au fost brăzdate în lung și în lat de vapoare. Ținuturi care, abia cu o viață de om în urmă, mai cunoșteau încă o libertate fericită, nu aveau încă nume, servesc supuse nevoilor Europei, iar vasele cu aburi urcă pînă la atît de îndelung căutatele izvoare ale Nilului ; cascada Victoria, pe care abia acum o jumătate de veac a zărit-o cel dintîi european, produce docilă energie electrică ; cea din urmă junglă, pădurile Amazonului, a fost străbătută, barierele singurei țări virgine, Tibetul, au fost forțate. Acolo unde era „*Terra incognita*“[1] a vechilor hărți și globuri terestre, au apărut schițe desenate de mîinile unor oameni învățați, secolul al douăzecilea își cunoaște steaua vieții. Voința cercetătoare a omului își și caută un nou drum, în profunzimi spre fauna fantastică din adîncul mărilor, sau în sus, în nesfîrșitul ocean aerian. Căci o cale neumblată doar în cer se mai găsește ; de pe acum zvîcnesc spre înălțimi, întrecîndu-se una pe alta, rîndunelele de metal, aeroplanele, spre a atinge noi înălțimi și noi depărtări, căci pămîntul nu mai oferă nimic, nici un secret, curiozității pămîntești.

[1] Pămîntul necunoscut (lat.).

Dar o ultimă enigmă s-a ascuns cu pudoare privirii omenești pînă în veacul nostru, ferind două zone ale trupului disecat, martirizat, al Terrei, de lăcomia propriilor ei făpturi. Polul Sud și Polul Nord, aceste două puncte aproape himerice, aproape absurde, în jurul cărora axa se rotește de milenii, pe acestea pămîntul le-a păstrat pure, neprofanate. Bariere de gheață s-au așezat în fața acestui ultim mister, iarna veșnică a fost pusă să vegheze împotriva celor nesățioși. Gerul și vijelia blochează despotic intrarea ca un zid, groaza și primejdia intimidează prin amenințări de moarte pe cel temerar. Abia dacă-i este îngăduit soarelui să arunce priviri fugare în această zonă zăvorîtă, unde nu ajunge niciodată o privire omenească.

Decenii la rînd se succed expedițiile. Nici una nu își atinge însă ținta. Undeva, abia acum descoperit, zace în sicriul sticlos al gheții, de treizeci și trei de ani, leșul celui mai viteaz dintre viteji, al lui Andrée [1], care a vrut să zboare în balon deasupra Polului, dar nu s-a mai întors niciodată. Toate asalturile s-au zdrobit de meterezele lucii ale gerului. De mii de ani și pînă astăzi își ascunde aici pămîntul chipul, victorios pentru ultima oară în fața patimii făpturilor sale. Virginală, curată, pudoarea sfidează aici indiscreția lumii.

Dar tînărul veac douăzeci își întinde nerăbdător brațele. Dispune de noi arme, făurite în laboratoare, de noi armuri împotriva primejdiei, iar toate împotrivirile nu fac decît să-i sporească lăcomia. Vrea să afle tot adevărul, primul său deceniu și-a propus să cucerească ceea ce toate mileniile dinaintea sa nu au reușit să atingă. Curajului individual i se adaugă rivalitatea națiunilor. Nu se luptă numai pentru Pol, ci și pentru steagul care va flutura cel dintîi deasupra noului tărîm : o adevărată cruciadă a raselor și popoarelor se ridică, pornind spre locurile sfințite de marea năzuință. Asaltul începe iar, venind

[1] Salomon August Andrée (1854—1897), explorator suedez, mort în timpul unei expediții în balon la Polul Nord.

din toate continentele. Omenirea aşteaptă cu nerăbdare; ştie prea bine că este vorba de cea din urmă taină a spaţiului în care se desfăşoară existenţa noastră. Din America, Peary şi Cook, se echipează pentru a porni spre Polul Nord, spre Polul Sud se îndreaptă două vapoare : unul este comandat de norvegianul Amundsen, celălalt de un englez, căpitanul Scott.

Scott

Scott : un căpitan oarecare al marinei engleze. Un oarecare. Biografia corespunde pe deplin succesiunii gradelor dobîndite. I-a satisfăcut pe superiorii săi prin serviciul prestat, a luat apoi parte la expediţia lui Shackleton [1]. Nici o comportare deosebită nu îl pune în postura de erou. Chipul său, aşa cum îl arată fotografia, este acela a o mie, a zece mii de englezi, rece, energic, fără nici un joc al muşchilor, parcă împietrit de energia interioară. Ochii au culoarea oţelului, gura e rigidă. Nicăieri o trăsătură romantică, nicăieri o sclipire de veselie în această faţă care exprimă voinţa şi simţul realităţii. Scrisul său : un scris oarecare de englez, fără pete sau înflorituri, rapid şi sigur. Stilul său : limpede şi corect, mişcător în relatarea faptelor şi totuşi lipsit de fantezie, asemenea unui raport. Scott scrie englezeşte ca Tacit latineşte, în blocuri de piatră necizelate. Îl simţi pe omul care nu visează niciodată, un fanatic al obiectivităţii, un veritabil reprezentant al neamului englez, la care chiar şi geniul este comprimat în forma cristalină a datoriei împlinite cu prisosinţă. Acest Scott a figurat de sute de ori pînă acum în istoria Angliei, el a cucerit India şi insule anonime din arhipelag, a colonizat Africa şi a purtat bătălii împotriva lumii întregi, întotdeauna cu aceeaşi energie ne-

[1] Ernest Shackleton (1874—1922), explorator englez al regiunilor antarctice, mort în timpul unei expediţii.

clintită, cu aceeași conștiință colectivă, cu aceeași expresie rece, reținută.

Dar voința sa e tare ca oțelul ; acest lucru se simte chiar înainte de a trece la acțiune. Scott vrea să desăvîrșească ceea ce Shackleton a început. El echipează o expediție, dar mijloacele nu-i ajung. Acest lucru nu îl face să renunțe. Își sacrifică averea și face datorii, avînd certitudinea reușitei. Tînăra lui soție îi dăruiește un fiu — el nu ezită, ca un nou Hector, să o părăsească pe Andromaca. Găsește curînd prieteni și tovarăși de drum, nimic din ce este pămîntesc nu mai poate să-i frîngă voința. „Terra Nova“ este numele ciudatului vac care trebuie să-i ducă pînă la hotarul mării polare. Este ciudat, fiindcă în echiparea sa are două fețe atît de diferite : pe jumătate o arcă a lui Noe, cu animale vii, iar pe de altă parte un laborator, cu mii de instrumente și de cărți. Căci tot ce îi e necesar omului, pentru trup și pentru suflet, trebuie luat, în această lume goală, nelocuită, și ce curios se împerechează aci mijloacele de protecție ale primitivului, piei, blănuri, animale vii, cu cele mai rafinate echipamente moderne. Și fantastic ca și acest vapor este și dublul chip al întregii acțiuni : o aventură, dar o aventură care e calculată ca o afacere comercială, o mare cutezanță, cu toate măsurile de prevedere luate — o nesfîrșită înlănțuire de socoteli precise, detaliate, opusă unei infinități și mai copleșitoare de hazarduri.

La 1 iunie 1910, părăsesc Anglia. În aceste zile, insulele anglo-saxone sînt inundate de lumină. Cîmpurile sînt verzi și pline de sevă, soarele s-a așezat cald și strălucitor peste o lume fără ceață. Cutremurați, văd cum țărmul dispare, căci știu cu toții că își iau rămas bun de la căldură și de la soare, pentru ani de zile, unii poate pentru totdeauna. Dar pe vas flutură stindardul englez și se consolează că un semn distinctiv cunoscut în lumea întreagă călătorește cu ei, spre unica fîșie încă fără stăpîn a lumii subjugate de om.

Universitas antarctica

În luna ianuarie acostează, după o scurtă oprire în Noua Zeelandă, la Capul Evans, la hotarul gheţurilor veşnice. Aici amenajează o casă în care să ierneze. Decembrie şi ianuarie sînt acolo lunile de vară, fiindcă din tot cursul anului numai atunci soarele străluceşte cîteva ceasuri pe cerul alb, metalic. Pereţii sînt construiţi din lemn, ca şi în expediţiile anterioare, dar în interior progresul este vizibil. Pe cînd predecesorii lor mai zăceau în semiîntuneric, luminaţi de lămpi cu ulei de balenă, arzînd mocnit şi duhnind din greu, oameni obosiţi să-şi privească unul altuia feţele, istoviţi de monotonia zilelor lipsite de soare, noii emisari ai veacului al douăzecilea au toată lumea, toată ştiinţa în miniatură între cei patru pereţi ai lor. Lampa cu acetilenă răspîndeşte o lumină caldă, aparate de proiecţie cinematografică îi farmecă adesea cu imagini din depărtări, de pildă scene de la tropice, cu peisaje plăcute, o pianolă furnizează muzică, gramofonul răspîndeşte vocea omenească, biblioteca le pune la îndemînă cunoştinţele vremii. Într-una din încăperile casei răsună bătăile maşinii de scris, o a doua serveşte drept cameră obscură unde se developează înregistrări cinematografice şi fotografii în culori. Geologul studiază radioactivitatea rocilor, zoologul descoperă la pinguinii prinşi paraziţi necunoscuţi, observaţiile meteorologice alternează cu experimentele fizice ; fiecăruia i s-a repartizat o muncă pentru lunile cînd afară e întuneric şi un sistem inteligent transformă cercetarea individuală în studiu colectiv. Căci aceşti treizeci de oameni ţin seară de seară conferinţe, cursuri universitare în mijlocul banchizelor şi a gerului arctic, fiecare încearcă să transmită celuilalt cunoştinţele sale, şi în schimbul viu de păreri, li se conturează concepţia despre lume. Specializarea cercetării renunţă aci la trufia ei şi caută înţelegerea într-o colaborare strînsă. Într-o lume primitivă, elementară, absolut singuri în eternitate, treizeci de oameni schimbă între ei cele mai recente rezultate ale secolului al douăzecilea şi aici, în interiorul casei, simţi nu numai ora, ci şi secunda care bate în orologiul uni-

versului. E emoționant să citești cum acești oameni sobri își găsesc timpul să se veselească cu prilejul sărbătorii Crăciunului sau să se amuze de glumele ziarului satiric pe care-l editează, *„South Polar Times“* [1]. Lucrurile mici — o balenă care iese la suprafață, un ponei care cade — devin adevărate evenimente, în timp ce, pe de altă parte, lucruri colosale — aurora polară incandescentă, frigul înfiorător, singurătatea nemaipomenită — devin curente.

Între timp, echipajul se aventurează în mici acțiuni de recunoaștere. Încearcă săniile-automobil, învață să schieze, dresează cîinii. Amenajează un depozit pentru marea călătorie și încet, foarte încet, filele calendarului cad și iată că a venit vara (în decembrie), care le va aduce, printre banchize, vaporul încărcat cu scrisori de acasă. Chiar și mai înainte, în timpul iernii celei mai cumplite, mici grupuri cutează expediții de călire, de cîteva zile, corturile sînt încercate, experiența este consolidată. Nu totul le reușește, dar tocmai greutățile le dau un nou curaj. Cînd se întorc din călătoriile lor, înghețați și obosiți, sînt primiți cu ovații ; căldura vetrei și această locuință mică, plăcută, aflată la latitudinea de șaptezeci și șapte de grade, le pare, după încercările prin care au trecut, cel mai bun adăpost din lume.

Dar, într-un rînd, o expediție ce se întorcea din apus aduce o veste care face ca tăcerea să coboare sumbră în casă. În cursul peregrinărilor lor, oamenii au descoperit tabăra de iarnă a lui Amundsen ; dintr-o dată, Scott știe că, în afara gerului și primejdiei, mai există ceva care îi pune sub semnul întrebării gloria de a smulge primul taina acestui pămînt îndărătnic : Amundsen, norvegianul. Face măsurători pe hărți. Și printre rîndurile jurnalului său, se simte disperarea lui cînd își dă seama că tabăra de iarnă a lui Amundsen este cu o sută și zece kilometri mai aproape de Pol decît a sa. E consternat, fără să-și piardă însă nădejdea. „Înainte, pentru gloria patriei mele !“ notează el mîndru.

[1] „Times de la Polul Sud“ (engl.).

O singură dată apare numele lui Amundsen în filele jurnalului lui Scott. Pe urmă nu mai revine. Dar simți că din acea zi o umbră a spaimei a coborît asupra barăcii singuratice, împrejmuite de gheţuri. Şi de atunci nu mai există nici un ceas în care numele acesta să nu-i înfricoşeze somnul şi veghea.

Plecarea spre Pol

La o milă de casă, pe un deal, de unde se fac observații, cineva e mereu de veghe. Acolo, pe înălțimea abruptă, a fost instalat un aparat singuratic. Seamănă cu un tun îndreptat spre un inamic nevăzut : aparatul este menit să măsoare primele semne de încălzire, datorate soarelui care se trezește. Zile întregi pîndesc apariția astrului. Pe cerul cu aspect matinal, aleargă reflexe magice, adevărate minuni coloristice, dar discul rotund nu se ridică încă pînă la orizont. Dar chiar și acest cer, care a fost invadat de lumina vrăjită a apropierii lui, această răsfrîngere a razelor, îi stimulează pe cei nerăbdători. În sfîrșit, de pe vîrful dealului răsună telefonul, vestindu-i pe cei fericiți : soarele a răsărit pentru întîia oară, după luni și luni și-a ridicat timp de o oră capul în noaptea iernatică. Lumina e slabă, palidă, abia izbutește să dea viață aerului înghețat, oscilațiile aparatului abia dacă sînt ceva mai vii, dar simpla lor observare aduce o bucurie fără margini. Expediția este pregătită febril, pentru a se utiliza integral perioada scurtă de lumină pe care primăvara, vara și toamna o alcătuiesc aci împreună și care, după măsura călduță a existenței noastre, ar mai reprezenta o iarnă aspră. În față trec vîjîind săniile-automobil. După ele, vin sănii cu ponei siberieni și cîini. Drumul este împărțit, din prevedere, în etape separate, după fiecare două zile de călătorie se construiește un depozit, pentru a păstra în folosul celor ce se întorc, îmbrăcăminte nouă, hrană și, ceea ce este

mai important, petrol, căldură concentrată pentru înfruntarea cumplitului ger. Toată ceata pornește deodată, pentru ca apoi revenirea să se facă treptat, în grupuri izolate. În felul acesta, ultimul grup restrîns, cei aleși pentru cucerirea Polului, va avea la dispoziție încărcătura cea mai mare, cele mai odihnite animale de tracțiune şi cele mai bune sănii.

Planul a fost conceput magistral, chiar și eventualele accidente au fost fiecare în parte prevăzute. Și acestea nu întîrzie să se producă. După două zile de călătorie, săniile cu motor se defectează iremediabil și rămîn înțepenite — un balast inutil. Nici poneii nu resită atît de bine pe cît era de așteptat, totuși unealta organică își arată superioritatea față de cea tehnică, iar animalele epuizate, care trebuie împușcate pe drum, oferă cîinilor o hrană binevenită, bogată în sînge, sporindu-le energia.

La 1 noiembrie 1911, începe despărțirea în grupuri separate. Pe fotografii se poate vedea mai întîi miraculoasa caravană a celor treizeci, apoi sînt douăzeci, zece, în sfîrșit doar cinci oameni străbătînd pustiul alb, această lume sălbatică, lipsită de viață. În față e întotdeauna un bărbat înfofolit în blănuri și postav, o făptură cu aspect sălbatic, barbar, căruia nu i se văd, de sub îmbrăcăminte, decît barba și ochii. Mîna îmblănită ține de căpăstru un ponei, care își trage sania, încărcată din greu. Apoi vine un alt om, la fel de îmbrăcat și în aceeași ținută, după aceea un altul și pe urmă încă unul, douăzeci de puncte negre alcătuind o linie șerpuitoare în albul infinit și orbitor. În timpul nopții, își găsesc adăpost în corturi, după ce au ridicat bariere de zăpadă în direcția vîntului, pentru a proteja poneii, iar dimineața marșul începe iar, monoton și dezolant, prin aerul înghețat, care de mii de ani cunoaște pentru întîia oară respirația omenească.

Dar grijile sporesc. Vremea rămîne potrivnică, în loc de patruzeci de kilometri nu pot să înainteze, în unele zile, decît treizeci. Și fiecare zi devine pentru ei de neprețuit de cînd știu că nevăzut, în aceeași singurătate, din-

tr-altă parte, un altul înaintează spre aceeaşi ţintă. Orice fleac devine în aceste locuri o primejdie. Un cîine a fugit, un ponei nu vrea să mănînce — toate acestea sînt neliniştitoare, căci aici, în pustietate, valorile se modifică atît de înspăimîntător! Tot ce e viu îşi înmieşte aci preţul, devine de neînlocuit. Poate că nemurirea atîrnă de cele patru potcoave ale unui ponei, un cer înnorat şi furtunos e în stare să împiedice iremediabil o acţiune. Totodată, starea sănătăţii echipei începe să se şubrezească, cîţiva sînt orbiţi de zăpadă, alţii au membre degerate, poneii sînt tot mai lipsiţi de vlagă, mai ales că raţia trebuie să le fie redusă, iar pînă la urmă, puţin înaintea gheţarului Beardmore, se prăbuşesc complet. Trista datorie trebuie împlinită, aceste animale de nădejde, care, în singurătatea de aici şi prin urmare în comunitatea ce durează de doi ani, le-au devenit prietene, pe care fiecare le cunoaşte după nume, şi le-a tratat de nenumărate ori cu afecţiune, trebuie ucise. „Abatorul", aşa numesc ei acest loc trist. O parte din expediţie se separă, în punctul acesta însîngerat, de restul plutonului şi se întoarce înapoi, ceilalţi se pregătesc pentru ultimul efort, pentru drumul înspăimîntător peste gheţar, primejdioasa centură de gheaţă care înconjoară Polul şi pe care o poate forţa numai ardoarea pătimaşă a unei voinţe omeneşti.

Performanţele de marş sînt tot mai modeste, căci zăpada devine grăunţoasă şi scorţoasă totodată, săniile nu mai pot fi trase, ci trebuie literalmente tîrîte. Gheaţa dură taie tălpile săniilor, în marş picioarele oamenilor se freacă de zăpada nisipoasă pînă ce se rănesc. Dar exploratorii nu cedează. La 30 decembrie ating latitudinea de şaptezeci şi opt de grade, punctul cel mai înaintat unde a ajuns Shackleton. Aici se desparte cel din urmă grup: doar cinci aleşi au dreptul să continue drumul pînă la Pol. Scott îşi alege atent oamenii. Nu îndrăznesc să i se împotrivească, dar inima le este grea; au ajuns atît de aproape de ţel şi trebuie să facă acum cale-ntoarsă, lăsînd tovarăşilor lor de drum gloria de a fi zărit primii Polul. Dar zarul alegerii a căzut. Îşi mai strîng o dată

mîinile, încercînd să-şi tăinuiască emoţia printr-un efort bărbătesc, pe urmă grupul se desparte. Sînt două procesiuni mici, una o apucă spre sud, spre necunoscut, cealaltă spre nord, spre patrie. Privirile se mai întîlnesc o dată, pentru a mai simţi prezenţa prieteniei şi a vieţii. Curînd dispare însă şi ultima siluetă. Rămaşi singuri, cei cinci aleşi ai faptei o pornesc mai departe, în necunoscut. Sînt Scott, Bowers, Oates, Wilson şi Evans.

Polul Sud

Însemnările trădează în aceste ultime zile o îngrijorare tot mai mare : ca acul busolei încep trăsăturile să tremure aici, în apropierea Polului. „Ce nesfîrşit de mult durează pînă cînd umbra se furişează în jurul nostru, dinspre partea dreaptă, în faţă, apoi din faţă spre stînga !“ Dar din cînd în cînd se aprinde o licărire de speranţă. Tot mai aprig notează Scott distanţele învinse : „Doar o sută cincizeci de kilometri pînă la Pol, dar dacă lucrurile vor merge tot aşa, nu vom mai putea rezista“, îl face să scrie oboseala. Iar două zile mai tîrziu : „Încă o sută treizeci şi şapte de kilometri pînă la Pol, dar numai cu greu ó să-i străbatem“. Şi pe urmă, deodată, un alt ton, de astă dată al biruinţei : „Doar nouăzeci şi patru de kilometri pînă la Pol ! Chiar dacă ar fi să nu-l atingem, cel puţin ajungem al naibii de aproape.“ La 14 ianuarie, nădejdea se preface în certitudine : „Acum numai şaptezeci de kilometri, ţinta e în faţa noastră“. Iar a doua zi, flacăra entuziasmului se ridică luminoasă din însemnări, cu o voioşie fără margini : „Mai sînt doar cincizeci de kilometri păcătoşi, trebuie să ajungem acolo, fie ce o fi !“ Pînă în inimă simţi, citind rîndurile acestea înaripate, sub ce tensiune se află coardele speranţei, cum le vibrează nervii de aşteptare şi nerăbdare. Prada e aproape ; întind mîinile spre cea din urmă taină a Pămîntului. Încă o ultimă smucitură, şi ţelul este atins.

16 ianuarie

„Stare de spirit excelentă“, consemnează jurnalul. Dimineața au pornit mai devreme ca de obicei, nerăbdarea i-a smuls din sacii lor de dormit, ca să vadă mai curînd locul tainic și minunat. Paisprezece kilometri parcurg cei cinci neînfricați pînă după-amiază, veseli mărșăluiesc prin pustiul alb, fără viață ; acum țelul nu le mai poate scăpa, fapta hotărîtoare pentru omenire aproape că a fost săvîrșită. Deodată, unul dintre tovarășii de drum, Bowers, se neliniștește. Ochiul lui se fixează aprig asupra unui mic punct întunecat, care se zărește pe nesfîrșitul cîmp de zăpadă. Nu îndrăznește să își formuleze presupunerea, dar tuturor le tremură acum în inimă același gînd îngrozitor, anume că o mînă omenească a pus aici un semn de orientare de-a lungul unui drum. Încearcă să se amăgească și să se liniștească reciproc. Așa cum Robinson încerca zadarnic să ia urma străină de pași ca fiind a sa, își spun că trebuie să fie o crăpătură în gheață sau, poate, un reflex înșelător. Cu nervii încordați, se apropie tot mai mult și încă mai încearcă să se înșele unul pe altul, deși știu acum cu toții adevărul : norvegienii, Amundsen, le-au luat-o înainte !

Curînd ultima îndoială este risipită de realitatea neînduplecată a unui steag negru, care a fost fixat pe un stîlp. Flutură deasupra urmelor unei tabere străine, părăsite — se văd urme de tălpi de sănii și semnale a numeroase labe de cîini : aici s-a oprit Amundsen. În viața omenirii s-a întîmplat ceva fantastic, de neînchipuit : Polul Pămîntului, de milenii fără viață, de mii de ani și poate de la începutul începuturilor ascuns oricărei priviri omenești, a fost descoperit, într-o moleculă de timp, în cursul a cincisprezece zile, de două ori. Și ei se află pe locul al doilea — cu o singură lună, din milioane de luni, prea tîrziu —, pe locul secund într-o lume în care cel dintîi înseamnă totul, iar cel de al doilea nimic. Zadarnice au fost deci toate eforturile, ridicule lipsurile îndurate, demente speranțele de săptămîni, luni și ani.

„Toată truda, toate privațiunile, tot chinul, pentru ce ?" scrie Scott în jurnalul său. „Pentru nimic altceva decît pentru vise, care acum s-au năruit". Simt lacrimi în ochi și cu toate că sînt copleșiți de oboseală, nu pot să doarmă toată noaptea. Descurajați, cu speranțele spulberate, încep, ca niște osîndiți, ultimul marș spre Pol, spre locul pe care au crezut că îl vor cuceri într-un asalt triumfal. Nici unul nu încearcă să-l consoleze pe celălalt, în tăcere se tîrăsc tot mai departe. La 18 ianuarie, căpitanul Scott și cei patru tovarăși ai săi ajung la Pol. Deoarece privirea nu-i mai este înșelată de mirajul de a fi primul, contemplă cu ochi insensibili tristețea peisajului. „Nimic nu-i aici de văzut, nimic care să se deosebească de monotonia înfiorătoare a ultimelor zile" — acesta este toată descierea pe care Robert F. Scott o face Polului Sud. Singurul lucru deosebit pe care îl descoperă acolo nu este o creație a naturii, ci a unor mîini omenești potrivnice : cortul lui Amundsen, cu steagul norvegian, care flutură obraznic și victorios, pe meterezul cucerit de omenire. O scrisoare a conchistadorului îl așteaptă aici pe necunoscutul care va fi al doilea și îl roagă să i-o ducă regelui Haakon al Norvegiei. Scott ia asupră-și să îndeplinească cu conștiinciozitate această misiune dură : să fie martor, în fața lumii, pentru o faptă străină, pe care a dorit-o arzător să fie a sa.

Abătuți înfig steagul englez, acel „Union Jack, cel prea tîrziu venit", alături de semnalul victorios al lui Amundsen. Apoi părăsesc „acest loc care le-a înșelat ambițiile". Un vînt rece îi gonește din urmă. Cu o bănuială profetică, Scott scrie în jurnal : „Mi-e groază de drumul întoarcerii".

Prăbușirea

Înapoierea înzecește primejdiile. În drum spre Pol i-a călăuzit busola. Acum, la întoarcere, mai trebuie să aibă grijă să nu-și piardă propriile urme, să nu le piardă

niciodată în decursul multor săptămîni, pentru a putea întîlni depozitele, unde se află hrana lor, îmbrăcămintea lor, căldura conservată în cîteva galoane[1] de petrol. Fiecare pas îi îngrijorează, mai ales cînd viscolul îi orbește, căci pierderea drumului înseamnă moartea sigură. Pe lîngă acestea, trupurile lor nu mai au prospețimea primului marș, cînd mai erau stimulați de energiile chimice acumulate prin hrana bogată din tabăra bine încălzită a reședinței lor antarctice.

Și apoi : arcul de oțel al voinței a slăbit în pieptul lor. La ducere, credința sublimă de a întruchipa curiozitatea și nădejdea întregii omeniri le încordase în mod eroic forțele, o putere supraomenească le era conferită de conștiința împlinirii unei fapte nemuritoare. Acum nu se mai luptă decît pentru a scăpa teferi, pentru existența lor de muritori, pentru o întoarcere lipsită de glorie, de care voința lor profundă poate mai mult se teme decît o dorește.

Ce tragic sună însemnările din zilele acestea. Vremea devine din ce în ce mai potrivnică, iarna s-a instalat mai devreme decît în alte dăți. Zăpada moale se aglomerează în cruste groase sub încălțămintea lor, devine un soi de undiță pentru picioare și pașii se prind în ea, iar gerul macină rezistența trupurilor obosite. Au mici bucurii atunci cînd ajung la cîte un depozit, după zile întregi de rătăciri și spaime. În cuvintele lor mai pîlpîie atunci o flacără efemeră de încredere. Și nimic nu dovedește mai impresionant simțul eroic al acestor cîțiva oameni, în această singurătate colosală, decît faptul că aici chiar, la doi pași de moarte, Wilson, cercetătorul, își continuă observațiile științifice ; pe sania lui, el tîrăște, pe lîngă toată încărcătura strict necesară, și șaisprezece kilograme de pietre.

Dar cu vremea curajul omenesc este învins de forța covîrșitoare a naturii : necruțătoare, aceasta ridică împotriva temerarilor exploratori, cu o putere oțelită de-a

[1] Măsură engleză echivalentă cu patru litri și jumătate.

lungul mileniilor, toate forțele pieirii : frig, ger năprasnic, zăpadă și vînt. De mult picioarele le sînt sfîșiate, iar corpul, care nu primește destulă energie de la singura masă caldă pe care și-o pot permite, slăbit de rațiile tot mai mici, începe să cedeze. Într-o bună zi, tovarășii de drum își dau seama cu spaimă că Evans, cel mai puternic dintre ei, se apucă să facă lucruri incoherente. Rămîne în urmă pe drum, se plînge necontenit de suferințe adevărate și închipuite ; îngroziți, înțeleg, din vorbele lui stranii, că nefericitul și-a pierdut mințile, datorită unei căderi sau a chinurilor teribile prin care a trecut. Ce e de făcut ? Să-l părăsească în pustiul de gheță ? Pe de altă parte, trebuie să ajungă fără întîrziere la depozit, altfel — Scot însuși mai ezită încă să aștearnă pe hîrtie cuvîntul fatal. La orele unu noaptea, la 17 februarie, nefericitul ofițer se stinge, la mai puțin de o zi de mers pînă la „Abator", unde pentru prima dată își pot permite o masă mai bogată, provenită de la masacrul poneilor întîmplat cu o lună în urmă.

Pornesc mai departe în patru, dar, fatalitate ! Depozitul următor înseamnă o decepție cruntă. Nu găsesc aici decît prea puțin petrol și acesta înseamnă că trebuie să facă economie la materia cea mai prețioasă, la combustibil, singura armă eficientă împotriva gerului. O noapte rece ca gheața, zguduită de furtună. Se trezesc fără vlagă și abia mai au puterea să-și tragă pîslarii în picioare. Dar se tîrăsc mai departe, deși unul dintre ei, Oates, are degetele de la picioare degerate. Vîntul e mai tăios ca oricînd, iar la 2 martie, la depozitul următor, aceeași decepție : din nou găsesc prea puțin combustibil.

Teama începe să se furișeze și în cuvinte. Se simte cum Scott se străduie să stăvilească spaima, dar iar și iar un strigăt al disperării după altul izbucnește strident, sfîșiind calmul pe care îl simulează. „Așa nu mai poate să meargă", sau „Domnul cu noi ! Nu mai sîntem în stare de asemenea eforturi", sau „De ne-ar veni providența în ajutor ! De la oameni nu mai putem aștepta acum nici un sprijin." Și se tîrăsc mai departe, tot mai departe, fără speranțe, cu dinții încleștați. Lui Oates îi vine din ce în ce mai greu să se țină după ceilalți, pentru prie-

tenii săi el a ajuns mai mult o povară decît un ajutor. La o temperatură care ajunge la amaiză la patruzeci și două de grade sub zero, sînt nevoiți să-și încetinească înaintarea și nefericitul simte și știe că aduce nenorocire prietenilor săi. De pe acum se pregătesc pentru moarte. Wilson, cercetătorul, dă fiecăruia, cîte zece tablete de morfină, care să le accelereze, la nevoie, sfîrșitul. Mai încearcă o zi de marș împreună cu bolnavul. Pe urmă, el însuși le cere să-l lase în sacul său de dormit și să-și separe destinul de al său. Resping cu toții hotărît propunerea, deși știu că pentru ei ar însemna o mare ușurare. Cîțiva kilometri bolnavul se mai bălăbănește pe picioarele sale degerate, tîrîndu-se alături de ei pînă la tabăra de noapte. Doarme cu ei pînă dimineața. Atunci privesc cu toții afară. S-a dezlănțuit uraganul.

Deodată, Oates se ridică : „Vreau să ies puțin“, le spune el prietenilor săi. „Poate că rămîn nițel afară.“ Ceilalți se cutremură. Fiecare știe ce înseamnă rondul acesta. Dar nici unul nu îndrăznește să rostească un cuvînt pentru a-l reține. Nici unul nu se încumetă să-i întindă mîna în semn de rămas bun, căci cu toții simt cu emoție că Lawrence J. E. Oates, căpitan de cavalerie în regimentul de dragoni Inniskilling, se îndreaptă ca un erou spre moarte.

Trei oameni slăbiți, epuizați se tîrăsc prin nesfîrșitul pustiu, înghețat și metalic, istoviți, fără speranțe. Doar instinctul elementar al conservării mai încordează tendoanele într-un mers șovăielnic. Tot mai înspăimîntătoare devine vremea, la fiecare depozit îi întîmpină batjocoritoare o nouă dezamăgire : prea puțin petrol, prea puțină căldură. La 21 martie, sînt la numai douăzeci de kilometri de un depozit, dar vîntul bate cu o forță ucigașă, care nu le mai îngăduie să iasă din cort. În fiecare seară își pun speranța în dimineața următoare pentru a-și atinge țelul, între timp însă proviziile se isprăvesc și odată cu ele ultima speranță. Combustibilul li s-a terminat, iar termometrul arată patruzeci de grade sub zero. Orice nădejde se stinge : mai au doar de ales între moarte prin foame sau prin frig. Timp de opt zile acești trei oameni se luptă, într-un cort mic, cufundat în stihia albă, împo-

triva sfîrșitului inevitabil. Ia 29 martie, înțeleg că nici o minune nu îi mai poate salva. Dar se hotărăsc să nu facă nici un pas în întîmpinarea sfîrșitului să îndure cu capul sus venirea morții, ca a oricărei alte nenorociri. Se vîră în sacii lor de dormit și din ultimele lor suferințe în lume nu a răzbit niciodată vreun suspin.

Scrisorile muribundului

În aceste clipe, singur față în față cu moartea nevăzută și totuși atît de apropiată, în timp ce afară viforul se năpustește turbat asupra pînzei fragile a cortului, căpitanul Scott cugetă la întreaga comunitate căreia îi aparține. Singur în tăcerea de gheață, unde nicicînd glasul unui om n-a mai pătruns, dobîndește o conștiință eroică a frăției sale cu națiunea din care face parte, cu omenirea întreagă. O Fata Morgana lăuntrică a spiritului face să apară în acest pustiu alb chipurile tuturor acelora care au fost vreodată legați de el prin dragoste, devotament și prietenie și Scott le adresează cuvîntul. Cu degetele tot mai țepene, căpitanul Scott scrie în ceasul morțiii scrisori către toți cei pe care îi iubește și care nu mai sînt vii.

Minunate sînt aceste scrisori. Tot ceea ce este meschin a fost izgonit din ele de apropierea, cutremurătoare, a morții, aerul cristalin al acestui cer fără viață a pătruns parcă într-însele. Se adresează unor oameni și totuși vorbesc întregii omeniri. Sînt scrise către o anumită epocă și totuși vorbesc eternității.

Îi scrie soției sale. O îndeamnă să păzească strașnic, ca lumina ochilor, cea mai de preț dintre moșteniri, pe fiul său, o sfătuiește ca, înainte de toate, să-l ferească de moliciune și mărturisește despre el însuși, acum, la capătul uneia dintre cele mai mărețe înfăptuiri din istoria omenirii : „După cum știi, eu a trebuit să-mi impun să fiu perseverent — aveam întotdeauna o înclinație spre indolență". La un pas de pieire, se laudă cu hotărîrea pe care a luat-o, în loc să o deplîngă. „Ce multe aș vrea să-ți po-

vestesc despre această călătorie. Şi cu cît a fost mai bine decît dacă aş fi rămas acasă, într-o tihnă prea mare !“

În spiritul cele mai sincere camaraderii, scrie soţiilor şi mamelor tovarăşilor săi de suferinţă, care au înfruntat împreună cu el moartea, pentru a depune mărturie despre eroismul lor. El, un muribund, consolează rudele rămase în viaţă ale celorlalţi, dînd expresie sentimentului său puternic, chiar supraomenesc, privitor la măreţia momentului şi la caracterul memorabil al acestei pieiri.

Le scrie prietenilor. Modest în ceea ce îl priveşte, dar plin de o mare mîndrie pentru întreaga naţiune al cărei fiu demn se simte în această clipă de înflăcărare : „Nu pot spune dacă am fost un mare descoperitor“, recunoaşte el, „dar sfîrşitul nostru va fi o dovadă că spiritul de vitejie şi forţa de rezistenţă n-au pierit încă din neamul nostru.“ Şi ceea ce o viaţă întreagă rigiditatea bărbătească şi pudoarea sufletească l-au oprit să spună, această mărturie a prieteniei, i-o smulge acum moartea. „Niciodată în viaţă nu am înîlnit un om“, îi scrie el celui mai bun prieten, „pe care să-l fi admirat şi iubit atît de mult ca pe dumneata, dar n-am putut niciodată să-ţi arăt ce a reprezentat prietenia dumitale pentru mine, căci aveai atît de mult de dat, iar eu nu aveam nimic să-ţi ofer.“

În sfîrşit, scrie o ultimă scrisoare, cea mai frumoasă dintre toate, către naţiunea engleză. Se simte obligat să dea socoteală de faptul că, în această luptă pentru gloria britanică, a fost înfrînt fără vreo vină a sa. Enumeră toate întîmplările care s-au coalizat împotrivă-i şi cheamă, cu un glas, căruia ecoul morţii îi conferă un patos extraordinar, pe toţi englezii să nu-i părăsească pe cei care rămîn în urma sa. Ultimul gînd al lui Scott depăşeşte cu mult propriul său destin. Ultimul său cuvînt nu se referă la propria-i moarte, ci la viaţa altora : „Pentru numele lui Dumnezeu, îngrijiţi-vă de cei rămaşi în urma noastră !“ Pe urmă, filele sînt albe.

Căpitanul Scott şi-a ţinut jurnalul pînă în ultima clipă, pînă ce degetele i-au îngheţat, iar condeiul i-a alunecat din mînă. Ceea ce l-a făcut capabil de o asemenea încordare supraomenească, a fost nădejdea că filele acestea vor fi găsite lîngă leşul său, servind ca mărturie pentru el

și pentru curajul poprului englez. Ca ultim gînd, degetele tremurînde, gata înghețate, au mai exprimat o dorință : „Trimiteți acest jurnal soției male !“ Dar pe urmă șterge, cu o groaenică certitudine, cuvintele „soției mele“ și scrie deasupra cuvintele care astăzi înfioară „văduvei mele“.

Răspunsul

Săptămîni la rînd l-au așteptat tovarășii săi în cabană. Mai întîi plini de încredere, apoi puțin neliniștiți, pînă la urmă cu o îngrijorare crescîndă. În două rînduri au fost trimise în ajutor expediții, dar vremea rea le-a gonit înapoi. În tot timpul lungii ierni, rămîn fără nici un rost, lipsiți de conducător, în cabană. Umbra catastrofei se conturează întunecată în inima lor. În aceste luni, fapta căpitanului Robert Scott e prizoniera zăpezii și a tăcerii. Gheața îi ține pecetluiți în sicriu de sticlă ; abia la 29 octombrie, odată cu primăvara polară, se organizează o expediție, pentru a găsi măcar trupurile eroilor și mesajul lor. Iar la 12 noiembrie, ajung la cort ; cadavrele eroilor zac înghețate în sacii de dormit ; Scott îl îmbrățișează, frățește, în moarte, pe Wilson. Găsesc scrisorile, documentele, ridică vitejilor un mormînt. O cruce simplă, neagră, deasupra unei movile de zăpadă, se înalță acum singuratică în lumea albă, ascunzînd sub ea pentru totdeauna dovada unei înfăptuiri eroice a omenirii.

Ei bine, nu ! Faptele lor renasc neașteptat și miraculos : o minune grandioasă a lumii noastre tehnice contemporane ! Prietenii aduc plăcile și filmele acasă, în baia chimică imaginile apar ; încă o dată poate fi văzut Scott cu tovarășii săi în călătoria sa prin peisajul polar, pe care în afară de el nu l-a văzut decît celălalt, decît Amundsen. Sîrma electrică poartă mesajul cuvintelor și scrisorilor sale într-o lume uimită, în catedrala imperiului regele îngenunchează în amintirea eroului. Și astfel ceea ce părea căzut în zădărnicie, rodește încă o dată, ceea ce era pierdut se preface într-o chemare înfocată către omenire de a-și încorda toate energiile pentru a atinge ceea ce pare

de neatins ; printr-un contrast măreț, dintr-o moarte eroică se naște o viață mai intensă, dintr-o prăbușire, o voință de înălțare în infinit. Căci din succesul întîmplător și din izbînda ușoară se naște numai ambiția, dar nimic nu înflăcărează mai puternic inima ca pieirea unui om în bătălia cu superioritatea invincibilă a destinului, această supremă tragedie a tuturor timpurilor, pe care uneori o creează un poet și de o mie de ori o plămădește viața.

POSTFAȚĂ

Stefan Zweig, unul dintre cei mai iubiți scriitori ai veacului nostru, nu mai trebuie prezentat cititorilor români, care i-au cunoscut opera din nenumărate traduceri, publicate atît după Eliberare, cît și în perioada dintre cele două războaie mondiale. Nici faptul că literatura de inspirație istorică a constituit una dintre direcțiile de predilecție spre care s-a îndreptat geniul său nu reprezintă o noutate, căci opere ca *Joseph Fouché* sau *Maria Stuart* au văzut lumina tiparului și în țara noastră. Mai puțin cunoscut este însă faptul că, asemenea altor mari scriitori, printre care August Strindberg, Zweig a scris și un volum de „miniaturi istorice" — cel de față — în care a încercat să surprindă o seamă de momente de răspîntie din istoria omenirii, de la cucerirea Bizanțului și pînă la bătălia de la Waterloo, de la descoperirea Oceanului Pacific și pînă la dureroasa competiție care, cu prețul vieții căpitanului Scott, a dus la cucerirea Polului Sud. Și, din această diademă de „ore astrale" ale omenirii, nu lipsesc cîteva magistrale evocări din viața unor mari artiști — Händel, Goethe, Dostoievski — alături de care Rouget de Lisle, „geniul unei nopți", își deapănă existența monotonă, luminată doar de o singură fulgerare meteorică, în mijlocul unor vremi de mari prefaceri.

Orele astrale ale omenirii constituie azi un *best-seller* al literaturii istorice. Lucrarea a fost tradusă în numeroase limbi ale lumii, printre care franceză, engleză, rusă, cehă, spaniolă etc. În limba română, s-au publicat, înainte de război, într-o broșură a colecției „Lectura" (nr. 169), două dintre „miniaturi", al căror

text nu l-am putut însă folosi drept bază pentru versiunea traducerii noastre.

În ceea ce privește textul original german, edițiile succesive arată că autorul nu a scris dintr-o dată toate „miniaturile", întregindu-le treptat buchetul ; prima ediție completă a apărut abia în 1943 la Editura Bermann-Fischer din Stockholm, la un an după sinuciderea scriitorului, și apoi, după război, a cunoscut, între 1964 și 1970, ediții succesive în Republica Federală Germania.

Intenția scriitorului nu a fost să recurgă la ficțiuni, el considerînd că istoria însăși este „cea mai mare poetă, cea mai mare artistă a tuturor timpurilor". De aceea, în prefață el declară explicit : „Nicăieri nu am încercat să schimb, prin vreo născocire proprie, nuanțele sau să accentuez cumva adevărurile sufletești [...] Căci în acele momente sublime cînd creează în mod desăvîrșit, istoria nu are nevoie de o mînă care să o ajute". Și, întradevăr, descrierile sale reînvie cu o mare putere de sugestie și cu un realism fără egal, marile încleștări ale umanității, întipărindu-le în mintea noastră mai puternic decît relatarea istorică brută. Arta scriitorului le transfigurează în veritabile episoade de epopee umană.

Nu este însă mai puțin adevărat că, în interpretarea fenomenului istoric, scriitorul se lasă uneori înșelat de aparențe, de elemente subiective, chiar dacă punctul de pornire al raționamentului său este pe deplin întemeiat. Astfel, numeroși istorici au ajuns, ca și Zweig, la concluzia că deznodămîntul bătăliei de la Waterloo i-ar fi putut fi favorabil nu lui Wellington, așa cum s-a întîmplat, ci lui Napoleon ; sînt cunoscuți de pildă o serie de factori, strict militari, a căror modificare ar fi putut configura cu totul altfel desfășurarea celebrei lupte. Printre aceștia se numără, pare-se, întîrzierea cu două ore în adunarea armatei napoleoneene pentru atac, ca și faptul că împăratul a încredințat unui comandant lipsit de inițiativă — mareșalului Grouchy — o manevră de importanță hotărîtoare. Pînă aci deci, nimic exagerat în poziția lui Zweig. Scriitorul se abate însă evident de la o interpretare verosimilă, cînd presupune că o schimbare a rezultatului bătăliei ar fi putut salva imperiul lui Bonaparte, modificînd, pentru tot secolul al XIX-lea, destinul Europei. În anul 1815, destinul statului napoleonean era în realitate pecetluit, prăbușirea sa iminentă, datorită unor cauze economice, sociale și mili-

tare obiective, printre care însăși pretenția edificării unui mare imperiu european, în contratimp cu mișcarea generală a istoriei și cu aspirațiile firești de libertate ale popoarelor.

Același lucru în ce privește căderea Bizanțului. Deși descrie, cu o logică și o exactitate remarcabile, creșterea continuă a puterii otomane, odată cu slăbirea continuă a celei bizantine, subliniind că la mijlocul secolului al XV-lea „din vechiul Imperiu bizantin n-a mai supraviețuit decît un cap fără trup, o capitală fără țară", scriitorul atribuie finalmente cucerirea Constantinopolului faptului că o mică poartă a orașului, Kerkaporta, a fost uitată deschisă de către apărători ; această concluzie apare cu atît mai ciudată, cu cît Zweig arată că apărătorii nu erau decît opt mii de oameni și că o sută cincizeci de mii de turci îi asediau. Desigur, dacă poarta amintită n-ar fi rămas deschisă, Bizanțul ar mai fi putut rezista cîteva zile sau cîteva luni asaltului. Dar soarta Imperiului de Răsărit, aflat în plină dezagregare, era în orișice caz compromisă. E greu de crezut deci că „o întîmplare, măruntă ca un grăunte de praf, Kerkaporta, poarta uitată, a hotărît asupra istoriei omenirii". Prea inegale erau cele două imperii aflate față în față, primul într-o etapă de puternică ascensiune, celălalt în plină degringoladă și strălucind doar cu urmele gloriei de altădată. Luciditatea lui Stefan Zweig însuși, în descrierea și aprecierea epocii și a raportului de forțe dintre adversari, vine în contradicție cu semnificația mult exagerată atribuită unei întîmplări cu efect desigur limitat.

Ai uneori impresia că poetul Zweig se lasă furat de frumusețea, de rotunjimea unei expresii, care este apoi lansată fără o suficientă acoperire, ca atunci cînd se spune că punerea cablului telegrafic peste ocean va făuri o grandioasă conexiune, „creindu-se o conștiință comună a întregii omeniri". Nu înseamnă aceasta prea mult ? Sau nu este de asemenea cu mult prea mult să afirmi : „Pentru ca să se întîmple o minune, ceva miraculos, cea dintîi condiție este întotdeauna credința unui individ izolat în această minune. Curajul naiv al unui om cu convingeri de nezdruncinat izbutește tocmai acolo unde savanții șovăie să dea impulsul creator, și ca mai totdeauna, o simplă întîmplare pune în mișcare întreaga acțiune."

E greu să crezi în elogiul suferinței, așa cum este făcut în poemul închinat de Zweig cu pasiune lui Dostoievski — dar cît

de admirabil, cu ce profund simț al realității, în ce elevat spirit umanitar este descrisă această suferință, în toate ipostazele pe care viața le cunoștea într-o lume nedreaptă și crudă.

Eroii unora dintre „miniaturile" sale — Händel, Dostoievski, Vasco Nuñez de Balboa — evocă adesea religia, pe Dumnezeu. Sensul este însă de cele mai multe ori metaforic, credința, sinceră sau simulată, îi ajută să-și atingă țelurile, spirituale sau materiale, care sînt pentru Händel perfecțiunea creației artistice, pentru Dostoievski înaltele idealuri ale umanismului celui mai pur, pentru Balboa puterea și bogăția. „Nu fusese niciodată prea pios — citim în miniatura despre genialul compozitor — dar cînd urcă scara ce ducea la galeria orgii, cu pasul sigur al celui vindecat în mod miraculos, simți din plin fiorul infinitului." Chiar faimosul „Amin" din finalul oratoriului *Messia* nu-i conceput decît ca un suprem mesaj „menit să cuprindă lumea întreagă, în toată imensitatea și plenitudinea ei". Predicile pontifilor și preoților, care conjură primejdiile sau proslăvesc izbînzile în *Evadare în nemurire* sau în *Primul cuvînt peste ocean* au un pronunțat caracter decorativ, nu fac decît să întregească și urmăresc să dea mai multă măreție unui tablou sau altuia.

În ciuda unui rol excesiv atribuit întîmplării, momentului, omului izolat, în ciuda faptului că unele pasaje, ca acel despre explorarea globului terestru (cu care începe *Lupta pentru Polul Sud)* sînt astăzi, la trei decenii după ce au fost așternute, parțial depășite, cît de autentică rămîne însă în ansamblu viziunea lui Stefan Zweig ! Cît de *adevărate* sînt, în esența lor, evocările acestea istorice ! Cu cîtă forță, cu cîtă veracitate, trezesc ele în fața noastră umbrele unui trecut îndepărtat !

Și cît de desăvîrșite sînt portretele oamenilor ! Cît de profundă și de palpabilă e analiza mareșalului Grouchy, a omului care i-a furat fără să vrea lui Napoleon victoria la Waterloo, cît de precis sînt definite mediocritatea, drama, apoi revirimentul său final, tardivul său reviriment ! Și cît de riguros motivată este soarta căpitanului Scott, cel care a ajuns doar al doilea la Polul Sud și a pierit într-o adevărată apoteoză a datoriei împlinite.

Deși Zweig nu vorbește despre legile istoriei, întregul eșafodaj al „miniaturilor", tot ceea ce descrie și pune față în față, întreaga dinamică a realității pe care o schițează — îndeamnă pe cititor să se gîndească la acțiunea acestor legi. Îți amintești fără

să vrei de aprecierile pe care Marx și Engels le exprimau în legătură cu Balzac și cu adevărul profund al scrierilor sale, cu portretele neîntrecute pe care le conturează epocii sale, relațiilor dintre oameni și tipurilor de oameni, în ciuda unor concepții adesea greșite. Artistul desăvîrșit nu poate ocoli adevărul decît abdicînd de la arta sa. Nici Balzac, nici Zweig nu au făcut-o vreodată.

I. M. ȘTEFAN

Redactor : VASILE ȘIRLI
Tehnoredactor : BEATRICE MANOLIU

Bun de tipar : 26.01.1976. Tirajul : 93 090 exemplare. Coli de tipar : 11,50.

Tiparul executat sub comanda nr. 60 096 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1
București
Republica Socialistă România

Lei 7,25

...Ore dramatic condensate, alese de soartă, în care o hotărîre ce va înfrunta timpul este comprimată într-o singură zi din calendar, o singură oră şi adesea doar într-o singură clipă, sînt rare în viaţa fiecărui om şi rare în decursul istoriei. Cîteva asemenea ore astrale, din toate vremurile şi din toate locurile - le-am numit astfel, deoarece, luminoase şi statornice ca stelele, depăşesc în strălucire noaptea efemeră - încerc să le evoc aici...

STEFAN ZWEIG